

3 XXXII (295)
marec 2003

Vsebina

Uvodnik

- 1 Milan Bizant: Kako preobražamo zemljo?

Beseda

- 2 Snežna Večko: Človek v središču ali na robu stvarstva?

Patristika

- 8 Salvijan Marsejski: De gubernatione Dei

Ekologija – vest človeštva?

- 10 Igor Bahovec: Uvod v blok
11 Hubert Požarnik: Pritisk v loncu narašča
16 Tone Strojín: Človek, veš svoj dolg do zemlje?
18 Roman Globokar: Podvrzita si zemljo?
26 Franz König: Odgovornost kristjanov za jutrišnji svet
33 Sv. Frančišek Asiški: Sončna pesem ali Hvalnica stvarstva
34 G. Giacomelli: Nekaj misli ob Hvalnici stvarstva
38 Robin Schweiger: Glas vpijočega v svetu: naj se svetovni vrh o trajnostnem razvoju ne pozabi!
43 Bernard Lestienne: Johannesburg: "Rio + 10", 2. svetovni vrh o trajnostnem razvoju

Družbena analiza

- 55 Blaž Lenarčič: LSD kultura

Zgodovina

- 63 Mateja Tominšek: Frančišek Lampe (1859-1900)

Filozofija

- 73 Tomislav Canjuga: Platonova kritika tragedije

Judovstvo

- 84 Janez Zupet: Pirke abot – Izreki očetov

Pogledi

- 86 Kakšno Cerkev bo premagal Antikrist, Pogovor duhovnika Nikolaja z igumanom Varsonofijem, II.

Odziv

- 93 Janez Zupet: Razmišljanje o vlogi Karitas v slovenski spravi

Presoja

- 95 Meta Potočnik: Izreki svetih starcev

SLIKA NA NASLOVNICI:

Ansel Adams: **Mt. Williamson, Sierra Nevada, pogled iz Manzanara, Kalifornija**, fotografija, 1945. (©The Trustees of the Ansel Adams Publishing Rights Trust.)

Izdajatelj: Društvo SKAM in Medškofijski odbor za mladino
Jurčičev trg 2, 1000 Ljubljana
Tel.: 01/426-84-77 Faks: 01/426-84-78
E-pošta: info@društvo-skam.si
Transakcijski račun: 02140-0012516781
Za tujino: NLB d.d. 01000-0000200097-010-114284/4

Odgovorni urednik: Igor Bahovec

Uredništvo: Lojze Bratina, Katarina Kompan Erzar, Tomaž Erzar, Lilijana Žnidaršič Golec, Mihaela Kastelec, Ivo Kerže, Jure Levart, Matej Leskovar, Maksimilijan Matjaž, Irma Plajněšek Sagadin, Igor Škamperle, Miran Špelič, Vesna Velkovrh Bukilica.

Svet revije: Lucijan Bratuš, Tone Jamnik, Metka Klevišar, Milan Knep, Jožef Muhovič, Matej Zevnik, Janez Zupet

Upravniki: Andrej Poznič

Tehnični urednik: Robert Rozman

Likovna zasnova: Lucijan Bratuš

Izbira slikovnega gradiva: Vesna Velkovrh Bukilica

Jezikovni pregled: Mihaela Kastelec

Tisk: Povše

Na leto izide enajst števk. Celoletna naročnina 8.800 SIT, za tujino 11.000 SIT na uredništvo, oz. 64 EUR s čekom, podporna naročnina 17.600 SIT. Poštnina je vključena v naročnino in plačana pri pošti 1002 Ljubljana. Naročnina velja od tekoče številke do pisnega preklica, odpovedi pa veljajo od začetka obračunskega obdobja.

Besedila sprejemamo na disketah.

Tretji dan sofinancira Ministrstvo za kulturo RS.

ISSN 1318-1238

cena: 820 SIT

Kako preobražamo zemljo?

Ekološko vprašanje se je v zadnjih desetletjih močno vrezalo v našo kulturo. Razlagalci ob tem nemalokrat očitajo krščanstvu, da je krivo brezvestnega pustošenja narave, saj človeku Bog pravi, naj si podvrže zemljo (prim. 1Mz 1,28). A po Svetem pismu Stvarnik zaupa gospodovanje zemlje človeku na način, da človek – skozi zemljo in skozi gospodovanje zemlji – ostaja v odnosu z Bogom. Ekologija zadeva vprašanje komunikacije med Stvarnikom in človekom.

Stvarnikov princip preobražanja stvarstva je razodet v Kristusu: to je učlovečenjski-kristološki princip, torej Božje sestopanje v materijo ob svobodnem sodelovanju človeka. Greh pa zapelje človeka v držo, da transformira zemljo na način, s katerim človek Boga požene iz stvarstva in si stvarstvo prisvoji. Namesto da bi bil človek duhovnik kozmosa, ki bi vpenjal stvarstvo v odnos z Bogom in ga napolnjeval z duhovnim smislom, ga napolnjuje s smrtjo.

Skušnjava žene človeka v držo posedovanja stvarstva (nežive ali žive narave, tudi oseb) in ruši držo spoštovanja stvarstva. Kardinal Martini pravi, da je ekološka kriza v neskladju z naravnimi biološkimi ritmi in ritmi, vsiljenimi od človeka. Slednji more na hiter in nepovraten način s tehnološkimi in znanstvenimi sredstvi modificirati, kar je narava naredila v tisočih ali celo milijonih let.

Ko človek zgrabi ustvarnino v svojo pest, stvarstvo ni več prostor komunikacije ter srečevanja med Bogom in človekom. Kot pravi Solovjev se v grehu naša duša, namesto da bi duhovno poživila materijo, obrača v zgolj čutnostno uživanje zemlje. To gre v nedogled, v lažno brezmejnost, saj čutnostno uživanje materije ne more zapolniti duše.

Če stehnologizirana tržna kultura prepoznava stvarstvo zgolj kot votlo empiričnost, je pot kristjana duhoven odnos do stvarstva: drža, ki upošteva Stvarnika in prepoznava v stvarstvu Božjo prisotnost. Kristjani hodimo Kristusovo velikonočno pot, ki je pot skozi Bogu vdano žrtvovanje v prenovljen, ljubeči odnos do Boga in vsega njegovega stvarstva. Nujno je, da na žrtvenem oltarju pustimo našo ošabnost, ki trdi, da je stvarstvo le to, kar pozna in prizna sofisticirana, počutnega uživanja željna zahodna kultura.

Gre torej za spoštovanje stvarstva, ker je stvarstvo Božje delo. Spoštovanje se more poroditi le skozi post, zdržnost, samoomejitev. Post omeji našo slepo in ubijalsko trošenje stvarstva. Post je nujen, sicer ne bo nič drugače, pa naj izumljamo še toliko rafiniranih tehnologij, kako reciklirati naše odpadke. Tudi ni dovolj, če imamo naravo le za prostor rekreacije, ko si zaželimo iti ven iz hrupa in betona mest. Potrebna je globlja duhovna preobrazba, ki se dotakne temeljev našega bivanja: spoštovanje stvarstva, priznavanje Stvarnika in sodelovanje z njim v Božje-človeškem preobražanju zemlje.

Naj nam bo Kristusova velikonočna skrivnost luč in moč za vsaj droben, a konkreten korak v tej smeri!

P. Milan Bizant DJ

Človek v središču ali na robu stvarstva?

Ekološka videnja v Stari zavezi

Ekološka problematika, ki nas dandanes kliče k resnemu soočenju, kot takšna v Svetem pismu ne obstaja. Narava in človekov odnos do nje pa sta prisotna na številnih straneh Svetega pisma. Njihova razlaga je v zahodni civilizaciji odločilno vplivala na oblikovanje človekovega odnosa do sveta. Je odgovorna tudi za sodobno izkoriščanje narave in ogroženost življenja na njej?

Leta 1967 je izšel članek Lynna Whitea z naslovom "Zgodovinske korenine naše ekološke krize."¹ Z njim je odprl sodoben pogovor o pogledu Svetega pisma na svet. Številne kritike je izzvala trditev, da je človek dobil dovoljenje za nasilje nad svetom v Božjem naročilu: "Bodita rodovitna in množita se, napolnita zemljo in si jo podvrzita; gospodujta ribam v morju in pticam na nebu ter vsem živalim, ki se gibljejo po zemlji!" (1 Mz 1,28). Vendar je Lynn White v resnici rekel nekaj drugega: ne svetopisemsko besedilo samo, temveč njegova razlaga na krščanskem zahodu je pripeljala do sodobne ekološke krize. Zadel pa je v bistvo, ko je poudaril, da je človekov odnos do vprašanja ekologije odvisen od tega, kaj misli o sebi v odnosu do stvari okrog sebe. "Človeška ekologija je najmočnejše pogojena s pogledom na našo naravo in usodo, to je – z vero."² Dejansko zgodovina zahodne miselnosti in sodobna diskusija o okolju kažeta, da razumevanje Svetega pisma odločilno vpliva na verovanje, smernice in ravnanje družbe. Številni biblicisti sodelujejo v sodobnem pogovoru o okolju in raziskave s tega področ-

ja se množijo. Predsedniški nagovor udeležencem letnega srečanja Society of Biblical Literature v New Orleansu v Louisiani 1996 je bil posvečen pogledom Svetega pisma na naravo pod naslovom, ki pomenljivo kaže, da se svetopisemske trditve o naravi ne skladajo zlahka z našo logiko: "Dež na deželo, kjer nihče ne živi: Hebrejska Biblija o okolju."³ Predstavila bom nekaj poudarkov, kjer avtor na novo osvetljuje ali pa postavlja pod vprašaj marsikatero zakoreninjeno prepričanje o svetopisemskem pogledu na svet.

Eno od njih je do nedavnega prevladovalo med biblicisti samimi, namreč da Sveto pismo z nezaupanjem gleda na naravo. To naj bi izviralo iz njegove borbe z okoliškimi religijami, ki so v naravnih silah in pojavih videle božanstva. In dalje naj bi se Sveto pismo daleč bolj kot za naravo zanimalo za zgodovino. Poglobljeni pogled v svetopisemsko govorico o stvarstvu pa vse bolj odkriva, kako globoko so svetopisemski pisci čutili s svetom. Vendar bo potrebno še mnogo dela, da bomo razumeli, kaj Sveto pismo govori o človekovem okolju. V sodobni ekološki krizi ni pomembno le svetopisemsko besedilo, temveč tudi zgodovina njegove interpretacije v zahodnem svetu.

Že vprašanje, ali se v besedah "podvrzita si [...] gospodujta" (prim. 1 Mz 1,28) skriva dovoljenje za izkoriščanje ali za upravljanje s svetom, je za številne raziskovalce sporno. Predpostavlja namreč prepričanje, da človeštvo stoji nad svetom, da je torej svetopisemsko

pojmovanje sveta antropomorfno. Zato nas najprej zanima vprašanje, kakšno je po pojmovanju Svetega pisma človekovo mesto v naravi oziroma kakšen je njegov odnos do ostalega stvarstva.

Z ozirom na dolgo in raznoliko svetopisemsko izročilo, različno miselno in družbeno okolje piscev in poslušalcev ter drugih dejavnikov lahko pričakujemo, da ne obstaja en sam, temveč paleta pogledov na vrednost stvarstva in človekovo mesto v njem. Toda vsi izvirajo iz temeljne svetopisemske trditve, namreč iz dejstva stvarjenja. Sveto pismo govori o človeku in njegovem mestu v svetu v jeziku stvarjenja. Znotraj njega pa se vrstijo različni pogledi.

1. Človek na vrhu piramide stvarstva (1 Mz 1)

Prvi opis stvarjenja sveta je v 1 Mz 1. Bog ustvari svet in vse na njem s svojo besedo. To jasno kaže, da je svet ločen od Boga – ni ne izliv božanstva ne mitično razumljena manifestacija Božje narave in njegove moči. Toda če je bil poklican v bivanje po Božjem hotenju in po njegovi besedi, pomeni, da je njegova posest in ON njegov gospodar.⁴

Iz tega izhodišča lahko vidimo tudi človekovo mesto v svetu. Brez dvoma ima človek v besedilu o stvarjenju sveta v 1 Mz 1 najvišje mesto med vsemi ustvarjenimi bitji. Po tem besedilu obstaja hierarhija, po kateri je Bog nad vsem stvarstvom, človek pa na vrhu piramide ustvarjenega. Pomembno za človekov odnos do sveta v tem (tako imenovanem duhovniškem besedilu) pa je, ali Božji govor prvemu človeškemu paru na šesti dan stvarjenja (1,28-29) pomeni zapoved ali blagoslov. Biblični in staro orientalski kontekst govorita v prid blagoslovu. Človek je ustvarjen kot kraljevski upravitelj stvarstva. Ustvarjen je po "Božji podobi" in to vključuje svobodo in odgovornost, da deluje kot Božji zastopnik v svetu. Kot tak mora delovati v skladu z Božjo voljo, ki hoče dobro stvarstvu. Torej je nje-

govo "gospodovanje" nad naravo pogojno. Poverjeno mu je, da "gospoduje" nad živalmi, zemljo pa naj si "podvrže". Ta izraz pa vključuje tudi nasilno podređitev, teptanje z nogami (prim. Jer 34,11-16; Neh 5,5; 2 Krn 28,10). Tako to besedilo, še posebej zunaj konteksta, lahko da povod za razlago v pomenu človekove gospodovalnosti nad stvarstvom.

Sprašujemo se, ali je takšno sklepanje upravičeno? Imajo torej prav tisti, ki Sveto pismo dolžijo kot glavnega ali vsaj sokrivca za izkoriščanje stvarstva? Vendar ožji in širši svetopisemski kontekst ne podpirata te razlage. Temeljno izhodišče svetopisemske govorice o svetu je, da je Božje delo, odsev njegove lepote, modrosti in dobrote. Pisec poročila o stvarjenju izraža občudovanje in ljubezen do stvarstva. Opisuje svet, do koder seže oko in čez in ves čas ponavlja, da ga je Bog ocenil kot dobrega. Poleg prostora je vanj modro vključen tudi čas kot prehajanje iz dneva v noč in iz enega letnega časa v drugega, kar je potrebno za rodovitnost zemlje. V časovno zaporedje je umetelno vgrajeno bogoslužje s svojo hierarhijo, ki vključuje takorekoč vse. Sobotni počitek na primer je potreben ne le človeku, temveč vsemu stvarstvu, vzame si ga celo Stvarnik – vgrajen je v samo zgradbo sveta. Tako se človekovo mesto v svetu ne kaže kot središčno in odločujoče. Človek je predstavljen kot najvišji v stvarstvu, nikakor pa ne more izbrisati dejstva, da je ustvarjen in kot tak potrjen redu, ki ga je postavil Bog.

2. Človek v svetu in za svet (1 Mz 2-3)

Drugačen je opis sveta v drugem izročilu, imenovanem jahvistično, ki se nahaja v 1 Mz 2-3. Opis je zaznamovan s čutenjem in prepričanju avtorjevih sodobnikov glede človekovega odnosa do ostalega stvarstva, o dejavnostih božanstva in sploh z agrikulturnimi vzorci in obrednim koledarjem. Ključnega

pomena je 2,5b: "... Gospod Bog še ni pošiljal dežja na zemljo in ni še bilo človeka, da bi polje obdeloval." Besedilo kaže na medsebojno odvisnost med zemljo, človeštvom in božanstvom. Življenje rastlin, živali in človeka izvira iz zemlje, ki je središčni del enotnega organskega sistema narave.⁵ V tej medsebojni odvisnosti ima človek nalogo, da služi zemlji s tem, da jo usposablja za vzdrževanje življenja, Bog pa skrbi za dež. Kot pravi T. Hiebert, sta to "najbolj temeljna elementa obstoja, katerih odsotnost označuje stanje sveta pred stvarjenjem."⁶

Medsebojno odvisnost med človeštvom in svetom naglašata tudi 2,7: "Gospod Bog je iz zemeljskega prahu izoblikoval človeka, v njegove nosnice je dahnil življenjski dih ..." Človek je torej ustvarjen iz zemlje, v katero se bo vrnil (prim. 3,19). S tem pa je soroden ostalim živim bitjem, ki so prav tako ustvarjena iz zemlje in kot on sposobna živeti iz istega "dih življenja". "Človek je torej na svetu in od sveta po svoji fizični realnosti kakor po svoji vlogi ali funkciji."⁷

Vendar tudi v jahvističnem poročilu človek ni preprosto izenačen z ostalim svetom. Na neki način stoji ob Bogu. Bog in človek namreč delata skupaj, da preoblikujeta okolje v svet, zmožen za bivanje (prim. Iz 45,18; Ps 115,16). Toda v 1 Mz 3,17 pride do resnega preobrata. Zaradi človekovega greha postane zemlja prekleto, kar pomeni, da si človeštvo in svet postaneta odtujena, njun odnos je dvoumen. S tem pa smo stopili v področje, ki so ga zlasti razvijali preroki, namreč da obstaja tesna zveza med človekovo moralnostjo in usodo ostalega sveta.

Tudi v odnosu med človekom in živalmi se zgodi preobrat. V raju vlada med njimi mir. Človek daje imena vsem živalim, tako divjim kot udomačenim (te so po gledanju jahvističnega pisca ustvarjene že na začetku, v raju – prim. 1 Mz 2,18-20). Po zavezi z Noetom po vesoljnem potopu pa se živali bojijo človeka

(prim. 9,2-3), ker jih zdaj ubija za prehrano. Čeprav je po svetopisemskem besedilu to dovoljeno, pa isto besedilo izraža tudi zavest o svetosti življenja: človek ne sme uživati krvi, ki je sedež življenja (prim. 9,4 sl.). S tem je postavljena meja njegovi krvoločnosti.

Po drugi strani pa se človek boji divjih živali, podobno kot se v odnosu z zemljo boji puščave. Med blagoslovi, ki jih bodo deležni, kateri se držijo Božje postave, je tudi ta, da bo Bog pregnal hude zveri iz dežele (prim. 3 Mz 26,6). Zdaj velja kot posebno znamenje vojščaka, če ubije leva ali medveda (prim. 1 Sam 17,34-35; 2 Sam 23,20), ki sta skupaj z orlom simbol moči, poguma in svobode, pa tudi nevarnosti in uničenja (prim. Am 3,8; 5,19). V ta svet medsebojne napetosti, ogrožanja in borbe odjeknejo vizije o prihodnosti, o eshatologiji. To so ena najveličastnejših besedil svetopisemske preroške in apokaliptične poezije in hkrati najbolj nenavadna besedila o odnosu med človekom in ostalim stvarstvom. Tako beremo pri Iz 11,6-8:

*"Volk bo prebival z jagnjetom
in panter bo ležal s kozličem.
Teliček in levič se bosta skupaj redila,
majhen deček ju bo poganjal.
Krava in medvedka se bosta skupaj pasli,
njuni mladiči bodo skupaj ležali
in lev bo jedel slamo kakor govedo.
Dojenček se bo igral nad gadjo luknjo
in odstavljani bo iztezal svojo roko
v modrasjo odprtino."*

Besedilo sodi k napovedi o novem kralju, Davidovem potomcu (11,1-5). Obljublja pa nič manj kot preobrazbo v naravnem, kozmičnem redu. Živali, ki so si naravni sovražniki, bodo živele v miru in celo spremenile svojo prehrano. S tem pa je povezana tudi napoved pravičnosti, usmiljenja, miru in sloge v naravnem redu (prim. Oz 2,20 sl., Ezk 34,25). Nekoč bo svet varen za doma-

če živali in za otroke. To pomeni, da zdaj ni takšen, da v njem vladajo rop, nasilje in smrt. Avtorji poudarjajo, da od tu lahko vodi pot v apokaliptično odklanjanje sveta. Hkrati pa k vprašanju, ali morda stvarstvo potrebuje odrešenje.

3. Človekove meje

V tem poglavju G. M. Tucker še radikalneje postavlja pod vprašaj mišljenje o človekovem prvenstvu v stvarstvu. Dosedanja besedila so pokazala, da antropocentričen pogled na stvarstvo ni neomejeno sprejet v Svetem pismu. Tako Mojzesovo Peteroknjižje kot preroška literatura postavljata človeku meje v njegovi uporabi narave. Z nekaterimi zapovedmi želita varovati naravo, kot npr. ptičji podmladek (prim. 5 Mz 22,6) ali gozd (prim. 5 Mz 20,19). Nekatera besedila pa govorijo o ekološki katastrofi zaradi človekovega moralnega propada. Tako Oz 4,1-3:

*“... ker ni resnice ne dobrote
in ne spoznanja Boga v deželi.
Množijo se krivo priseganje in laž,
uboj, tatvina in prešuštvo,
prelivanje krvi zadeva ob prelivanje krvi.
Zato vene dežela
in se suši vse, kar prebiva v njej,
Živali polja in ptice neba,
ginejo tudi ribe v morju.”*

Predstavljen je torej učinek greha. Na najgloblji ravni je človekova odpoved zvestobe Bogu. Iz tega sledijo grehi proti sočloveku, vse do prelivanja krvi. In kot zadnja posledica je, da zemlja z vsemi svojimi prebivalci, tako ljudmi kot bitji na polju, v zraku in morju, gine in končno usahne. Človek je res v središču sveta, toda ves svet trpi zaradi tega. Ta antropocentričen pogled na svet seveda ni absoluten: “Človeška bitja imajo moč – toda ne pooblastila – da kvarijo in celo uničijo ostalo stvarstvo.”⁸

Najmočnejši izziv prepričanju, da je človek vrh stvarstva, predstavlja Gospodov odgovor Jobu v poglavjih 38-39. Avtorji opozarjajo na kombinacijo Gospodovega ironičnega vpraševanja Joba ter aluzij na veselje in smeh ustvarjenih bitij. V tem vpraševanju o čudesih narave se razodevajo meje Jobovega, t. j. človekovega védenja o stvarstvu in s tem tudi možnosti, da bi ga obvladoval. V središču je Gospodov načrt (prim. 38,2 – v SSP posvet), ki vključuje tako skrb za vse stvarstvo in njegove meje. V poglavjih 38-39 se Bog sprehodi od svojega ustvarjanja v preteklosti do sedanjega vzdrževanja sveta. Pri tem sprašuje Joba: “Kje si bil?” in “Ali moreš? Kdo more?” Ta sprehod zajame kozmogonijo, meteorologijo in zoologijo. Seveda je Jobov odgovor kar najskromnejši. Vizija kozmosa je še širša kot duhovnikova v 1 Mz 1, obsežnost in raznolikost pokrajine pa presega tisto pri jahvistu v 1 Mz 2-3. Tam, kjer je za jahvista zastrašujoča puščava onkraj njemu domače rodovitne zemlje, Bog v posmeh vsaki razumni ekonomiji razsipa dragoceni dež:

*“Kdo je predril nalivu odtok
in pot blisku in gromu,
da pada dež na zemljo, kjer ni ljudi
na puščavo, ki v njej ni človeka, ...?”
(38,25-26).*

Torej divjina, puščava, ki človeka ogroža, ni od Boga pozabljen del stvarstva. In prav tako ne divje, neudomačene živali, ki po staro orientalski miselnosti predstavljajo svet zunaj človeške kulture. Jobova knjiga zavrača prepričanje, da naj vse stvarstvo služi človeku. Živali, ki jih predočuje Jobu, so vse divje, neudomačene (lev, krokar, divje koze, košute, divji osel, divji vol itd.). Njih človek ne more nadzirati kot domače živali. In vendar niso predstavljene kot sovražne sile. Bog skrbi zanje in vabi Joba, naj se preda občudovanju, da tudi one obstajajo na svetu

in da jim Bog skrbi za hrano. Zgodi se lahko, da človek sam postane v tem naravnem redu hrana za živali (trupla na bojišču za ptice roparice – prim. 39,30).

Job 38-39 torej postavlja pod vprašaj človekov naravni nagon po gospodovanju in udomačevanju. Človek niti ne pozna vseh stvari niti ne z njimi upravlja. To je pridržano Bogu. Zato imajo vsa bitja, tako roparji kot plen, svoje mesto v svetu. In vsi kraji, vključno z divjino, imajo svoje mesto v svetu. Tukaj človekovo poslanstvo ni posebej nakazano. Toliko bolj je v Ps 104, ki podobno kot 1 Mz 1 in Job 38-39 slavi Boga Stvarnika in vse njegovo stvarstvo. V psalmu so nagovorjeni vsi čuti in vsa čutenja, zlasti radost v tem, kar človek vidi, sliši, čuti in okuša. Divje živali

niso ničesar demonskega, saj se trudijo za preživljanje mladičev (v. 21). Vse stvari v naravi, voda, hrana, zavetišče, čas so zato, da vzdržujejo vsa živa bitja. Tudi človek kot ena izmed vrst živi od Božjih darov in jih uživa (v. 14-15,26). Prav nič ni v tem izvzet.

Življenje vseh bitij, vključno človeka, je omejeno (v. 27-30). Bog jim odmerja hrano in čas življenja. Ko jim odvzame dih življenja, preminejo, vendar to ne pomeni konec stvarstva. Iz prahu, v katerega se povrnejo, Bog ustvarja nova bitja in jih oživlja z dihom življenja. Tudi ta krogotok obnavljanja življenja je Božji dar. In tako zopet to besedilo nedvomno pričuje, da je Bog izvor vsega življenja na svetu in njegov vzdrževalec. Vse pričakuje od njega in vse sprejema od njega.

Janez iz Kastva: Delo prvih staršev, obočna freska, ok. 1490, c. sv. Trojice, Hrastovlje.

Sklep

Sprehod skozi besedila Svetega pisma, ki se dotikajo odnosa med človekom in svetom in človekove vloge v njem, je izzival nekatere zakoreninjene premise o človekovi pomembnosti v svetu. Dolžiti Sveto pismo za sodobno ekološko krizo se tako izkaže neupravičeno. Toda avtorji, ki opozajajo na skromnost v človekovem vrednotenju svojega mesta v svetu, hkrati trdijo, da Sveto pismo priznava človeku gospodstvo nad svetom in da bi bilo zanikati to njegovo moč in iz nje izvirajočo odgovornost enako nevarno kot jo pretiravati. G. M. Tucker priznava, da pregled besedil, ki govorijo o človekovem mestu v svetu, pokaže na možnosti in na težave. Najprej je gotovo, da so vsa besedila, pa naj se v nekaterih pomembnih pogledih še tako razlikujejo, enotna v prepričanju, da ima človek posebno mesto v stvarstvu. Toda pozor! To ne pomeni pravic, temveč izpostavlja odgovornost. Tudi občudovanje pred stvarstvom in priznanje svoje krhkosti (Ps 8). Pred stvarstvom se človek zave svoje minljivosti in majhnosti. To opazovanje nas lahko pripelje celo na rob groze spričo naše neznatnosti, s katero se naravnost izgubimo v svetu, "ki nas niti ne opazi in se ne meni za nas."⁹

Sveto pismo predstavi človekovo posebno mesto v stvarstvu realno. Človeški rod ima moč, da preoblikuje in spreminja okolje, to pa dejansko do neke mere počne vsako živo bitje. Sveto pismo priznava človeku avtoriteto v stvarstvu, prav tako pa tudi njegove meje. Najodločilnejše pri tem je, da biblični pogled na svet ni v prvi vrsti antropocentričen, temveč teocentričen. Zato ne govori o naravi, temveč o stvarstvu. Svet ni božanstvo. Dober je, ker je Božja stvaritev, ne ker bi bil božanski. Bog deluje v svetu, a je različen od sveta. In prav tako skrivnosten in nedojemljiv kot Bog, ki deluje v zgodovini, "kajti isti Bog, ki pošilja dež, ga tudi odtegne ali ga pošlje preveč."¹⁰

Ob sprehodu skozi svetopisemsko besedila, ki govorijo o človeku in svetu, postane na novo očitno, kako pomembno je njegovo sporočilo o zadnjem izvoru, pomenu in namenu sveta. Kajti s pravom lahko rečemo, da za sodobno izkoriščanje narave ni krivo svetopisemsko vrednotenje človekovega mesta v svetu, celo ne razlaga, ki preko mere poudarja njegovo gospodstvo nad svetom. Po svetopisemskih premisah je namreč tudi na vrhu piramide stvarstva odgovoren Bogu. Pač pa, kot pravilno naglašja J. Barr, "se je veliko sodobno izkoriščanje narave začelo v liberalnem humanizmu, v katerem človek nič več ne gleda nase kot na bitje, ki je odvisno od Stvarnika, in v katerem je zato njegov položaj gospodovanja v svetu in pravica do razpolaganja z naravo za njegove lastne namene neomejena – drugače kakor v Svetem pismu."¹¹

1. "The Historical Roots of our Ecological Crisis," v: *Science* 155 (1967), 1203-1207; ponatis v: *Ecology and Religion in History*; izd. D. Spring in E. Spring; New York 1974, 15-31.
2. Gl. L. White, n. d., 23.
3. G. M. Tucker, "Rain on a Land Where No One Lives: The Hebrew Bible on the Environment," v: *Journal of Biblical Literature* 116 (1997)1, 3-17 (z obsežno bibliografijo o tematiki).
4. Prim. G. von Rad, *Old Testament Theology* I; prev. D. M. G. Stalker; London 1982, 4. izd., 142-143.
5. Prim. T. Hiebert, *The Yahwist's Landscape: Nature and Religion in Early Israel*; New York 1996, 65.
6. T. Hiebert, n. d., 72.
7. G. M. Tucker, "Rain on Land, Where No One Lives ...", 8.
8. G. M. Tucker, n. d., 13.
9. J. L. Mays, "What is a Human Being? Reflections on Psalm 8," *Today* 50 (1994), 514.
10. G. M. Tucker, "Rain On a Land Where No One Lives ...", 17.
11. J. Barr, "Man and Nature: The Ecological Controversy and the Old Testament," v: *Ecology and Religion in History*; izd. D. Spring in E. Spring; New York 1974, 73.

De gubernatione Dei

O božjem vladanju

4,9,41-45

Uvod

Latinska beseda gubernator, sorodna z grško kubernh/thj, pomeni krmarja na ladji. Obe besedi imata zelo razvejano in pestro nasledstvo v sodobnih jezikih, prva sega od guvernerja do guvernante [il governo, the government, le gouvernement s pripadajočimi izpeljavami]; druga pa zna uživati v cybercafejih in teoretični ali namišljeni kibernetični kulturi.

Salvijan, cerkveni oče iz 5. stoletja, je izraz uporabil za opis svojega dela, v katerem je skušal zavrniti vedno ponavljajočo se misel, da Bog, če že je in če je ustvaril svet, zdaj zagotovo ne skrbi zanj, ker se je umaknil na lepše. Za nekatere je pogled okoli sebe dovolj, da mu očitajo malomarnost z ustvarjenim. Salvijanovo dokazovanje pa nas hoče pripeljati do spoznanja, da Bog vedno vzdržuje stvarstvo v bivanju, da skrbi zanj in da je to skrb poveril tudi nam, ki smo njegova podoba.

Salvijan je živel v prelomnih časih. Rodil se je na obrobju rimskega cesarstva, v tedanji Germaniji, zaradi preseljevanja narodov (kot pravijo germanski zgodovinarji) ali barbarskih vpadov (kot pravijo njihovi latinski kolegi) pa je šel na varnejšo in prijaznejšo obalo južne Galije, od tod tudi njegov priimek. Po mladostnem spreobrnjenju in odločitvi za asketsko življenje je slednjič zapustil ženo in hčer in odšel v lerinški, potem pa marsejski samostan, tam postal duhovnik in kasneje slaven učitelj in ploden pisatelj. Odlikuje ga eleganten jezik, njegova retorika pa je skoraj preobtežena s figurami. Tudi njemu so dali pridevek "krš-

čanski Cicero". Kasnejša stoletja niso bila ravno naklonjena njegovemu delu, saj sta se ohranili le dve razpravi, *Cerkvi* in *O božjem vladanju*. V prvi ostro napada skopuštvu in je v bistvu spodbuda k dajanju miloščine, od katere ni nihče odvezan. Druga pa je obsirno delo, ki odgovarja na pereče vprašanje njegovega časa: Ali nas je Bog zapustil?

Delo je slavno in sporno. Strokovnjaki soglašajo, da ga je napisal med leti 440 in 450, torej po prvem padcu Rima in v času oblikovanja germanskih državnih enot. Zelo različno so ga brali, citirali in uporabljali v različnih časih. Na neki način je sorodno z Avgustinovo veličastno apologijo *O božjem mestu*, vsaj kar zadeva povod. Obe deli so namreč spodbudila omenjena barbarska pustošenja. A s to razliko, da so se pri Avgustinu pritoževali pogani in krivili kristjane za padec Rima, pri Salvijanu pa kristjani sami občutijo barbarski bič. Salvijan je bil priča vpadov v svoji zgodnji mladosti, spremlja zadnje zdihljaje cesarstva – piše verjetno v eni redkih enklav pod rimsko oblastjo – in čuti nove čase. Je kot nekakšen krščanski Jeremija 5. stoletja, ki vidi, kaj se dogaja, a nemočen lahko le z bolečino spremlja usodne dogodke.

Njegovi sovorniki se sprašujejo o obstoju božje previdnosti. Zakaj Bog ne brani dobrih (nas) in ne onemogoči zlih (barbare)? Salvijan dokazuje obstoj božje previdnosti najprej z razumom, nato s Staro zavezo (a si ne upa napovedati rešitve, kot so počeli izraelski preroki) in slednjič s pričevanji iz na-

rave. Potem pa pesimistično naslika rimsko družbo in njen moralni propad. Dogodki so le posledica premnogih grehov. Njegov cilj je bil, da bi bralec potem, ko prebere vseh 8 knjig, sprevidel, da božje previdnosti ne more več obsojati.

Iz njegovega konteksta družbene krize ob zatonu rimskega cesarstva smo izbrani odlo-mek prenesli v kontekst okoljske krize ob za-tonu modernega sveta. Ta si je dovolil vladati nad stvarstvom na povsem neodgovoren na-čin. Z besedo "gospodovati" je namreč izrazil svoje izkoriščanje. Tudi mi se smemo spraševati s Salvijanovimi in Izaijevimi sodobniki: "Nas je mar Gospod pozabil?" (prim. Iz 49,14; Ps 42,10). Kako more dopustiti, da se tako godi s stvarstvom? Odgovor in iz njega izpe-ljano zahtevo za ravnanje lahko razberemo iz Salvijanovega razmišljanja.

Prevod

Kaj je tako puhlega kot tisti, ki sicer ne za-nika, da je Bog Stvarnik vseh reči, zanika pa, da je vodnik. In ko ga priznava za izdeloval-ca, obenem govori, da zanemarja, kar je na-redil. Kakor da bi imel eno samo skrb pri us-tvarjanju, namreč da se čimprej poživlja na vse, kar je naredil! Jaz pa pravim, da tako moč-no skrbi za svoje stvarstvo, da bom dokazal, kako je skrbel zanj, še preden ga je ustvaril.

Sama stvar namreč to očitno pokaže. Ni-česar namreč ne bi naredil, če se ne bi skrb-no zavzel, še preden je kaj naredil, še zlasti ker tudi v človeškem rodu ni nihče tako malou-men, da se bi česa lotil in to naredil samo zato, da bi potem za narejeno ne skrbel. Kajti tudi kdor obdeluje polje, ga zato obdeluje, da bi ohranil pridelke; in kdor sadi trto, jo sadi, da bi posajeno ohranil; in kdor pripravlja potoms-tvo v čredi, za to pripravlja, da bi skrbel za pomnoženo čredo; in kdor zida hišo ali po-stavlja temelje, četudi še nima pripravljenega domovanja, že tisto, kar se šele trudi postaviti, objema v upanju prihodnjega bivališča.

Pa kaj bi govoril samo o človeku, ko celo najmanjše vrste živali delajo vse s čutom za pri-hodnost! Mravlje v podzemnih skrivališčih zbi-rajajo raznovrstna semena in zato vse to zna-šajo ter skladiščijo, ker s svojo predanostjo živ-ljenju ljubijo, kar hranijo. Ko čebele postav-ljajo temelje za svoje satje ali ko s cvetov pobi-rajajo svoje mlade, [To prepričanje zasledimo tudi pri Vergiliju v *Georg.* IV,161; 200-201; 205] čemu iščejo timijan, če ne z zavzetostjo in hle-penjem po medu, ali druge cvetke, če ne iz lju-bezni do prihodnjega rodu?

Bog pa torej, ki je celo najmanjšim živalim vsadil to predanost lastnemu delu, naj bi samo sebe prikrajšal za ljubezen do svojega stvarstva, še posebej ker v nas priteka vsa ljubezen do do-brih reči iz njegove dobre ljubezni! On sam je namreč izvir in počelo vsega, in ker, kot je zapisano, *v njem živimo, se gibljemo in smo* (Apd 17,28), od njega tudi prejemamo tudi vso na-klonjenost, s katero ljubimo svoje potomstvo.

Ves svet namreč in vse človeštvo je nekakšno potomstvo svojega stvarnika. Tako nam je hotel prav z naklonjenostjo, s katero nas pripravi, da ljubimo svoje potomstvo, razložiti, kako močno sam ljubi svoje potomstvo. Kakor je namreč po besedah Svetega pisma mogoče to, *kar je v njem nevidno, z umom zreti po ustvar-jenih bitjih* (Rim 1,20), tako nam želi tudi svojo ljubezen do nas razložiti s pomočjo tiste, ki nam jo je dal, da z njo ljubimo svojce. In kakor je hotel, kot je zapisano, naj se po njem *imenuje vsakršno očetovstvo v nebesih in na zemlji* (prim. Ef 3,15), tako je hotel tudi, da ga spoznamo po očetovski naklonjenosti do nas. Kaj oče-tovski! Še več kot očetovski! To dokazuje Odre-šenikov glas, ki pravi v evangeliju: *Bog je na-mreč svet tako vzljubil, da je dal svojega edino-rojenega Sina za življenje sveta* (prim. Jn 3,16). Pa tudi apostol pravi: *Bog ni prizanesel lastnemu Sinu, temveč ga je dal za nas vse. Kako nam torej ne bo z njim tudi vsega podaril?* (Rim 8,32).

Prevedel fr. Miran Špelič OFM

Ko so se pred približno pol stoletja v vedno bolj jasni obliki pokazale prej prezrte posledice človekovega poseganja v naravo, so bili odzivi zelo različni. Mnogi so ekološko vprašanje potiskali ob stran, drugi so zaupali tehnološkemu razvoju, ki naj bi rešil vse probleme, tretji so iskali odgovor v alternativnih smereh razmišljanja in delovanja. Danes je postalo jasno, da so se razmere bistveno poslabšale in dosedanje reševanje problema, kljub vsem spodbudam in napredku, še ne daje zadostne podlage za ekološko prijazen razvoj sveta.

Zdi se mi, da smo k soočenju in reševanju ekološkega vprašanja poklicani prav vsi. Brez profesionalcev, strokovnjakov, vlad, formalnih ekoloških organizacij in šolskih programov ne gre, a to ne zadošča – potrebno je ekološko pozitivno reflektirano ravnanje vsakega posameznika in skupnosti. K temu so poklicane tudi vse verske skupnosti, še toliko bolj kristjani, ki imamo v nam svetih tekstih zapisano "stvarstvo trpi v porodnih bolečinah". Če je človek vrh ustvarjenega sveta, imamo ljudje ne le posebne pravice, temveč posebno odgovornost voditi razvoj v skladju z najglobljo resnico o sebi in celoti stvarstva.

Menim, da je najgloblja resnica o človeku ta, da je človek bitje ljubezni, bitje ljubezenskega odnosa do sočloveka, narave, družbe in kulture, do človeka presegajoče resničnosti, transcendence, Boga. Kot kristjana me k temu vodi tudi zgodovina odrešenja, ki prej ko o 'razumnih' odločitvah Boga pričuje o neizmerni ljubezni do človeka. Menim, da tudi ekološkega vprašanja ne bo mogoče rešiti bistveno drugače. Način, s katerim se to vprašanje obravnava v mednarodnih in lokalnih krogih v zadnjem obdobju kaže, da pravega odgovora ne dajejo tisti močni in bogati, ki si lastijo pravico racionalne izbire na podlagi parcialnega interesa (ohranjanja svojih prednosti), temveč tisti bogati in revni skupaj, ki svoj pogled utemeljujejo v globljem, vsečloveškem pogledu. Upanje torej obstaja in kristjani smo povabljeni prispevati svoj delež.

Članki v pričujočem bloku so skromen prispevek k temu, da se raven refleksije ekološke tematike med slovenskimi kristjani dvigne. Pogled želimo usmeriti naprej, v smislu na prvi pogled skromne, a zelo plodovite misli kardinala Newmana "Dovolj je luči za en korak". Ne odgovarjamo na vse vidike ekološke problematike, čeprav skušamo spodbuditi celovito ozavešanje in delovanje. Za uresničenje le-tega pa se nam zdita nujna dva vidika, ki smo jih posebej poudarili: (1) potrebo po zavedanju dejanskega stanja – zato so v blok vključeni prispevki o zadnjem svetovnem srečanju v Johannesburgu, (2) nujnost črpati iz temeljev naše vere in etike.

Igor Bahovec

Pritisk v loncu narašča

Vse se izredno hitro spreminja. Vendar nihče ne ve, kam nas to drvenje pelje. V lepšo prihodnost, kot radi slišimo, ali kam drugam?

Če je bilo v preteklosti ljudem dokaj jasno, kaj je treba imeti za napredek in kaj ne, vlada danes o tem velika nejasnost in zmeda. Razloga sta vsaj dva. Ali imamo v nekem primeru opraviti z napredkom, lahko ugotovimo namreč le, če obstajajo jasna in od vseh, ali vsaj od večine človeštva sprejeta vrednostna merila, teh pa danes ni. Poleg tega ne dajemo na tehtnico vseh posledic sprememb, ampak praviloma samo tiste, ki so nam všeč, za večino posledic pa se danes niti ne zmedimo ali zanje ne vemo.

Nekaj je vendarle zanesljivo: ideološki, politični in gospodarski voditelji Zahoda in velikega dela sveta so potegnili iz burnih dogodkov leta 1989 v vzhodnem bloku napačen zaključek. In sicer, da je zlom komunističnih režimov prepričljiv dokaz, da česa boljšega od liberalne države in njenega načina gospodarjenja ne more biti. V resnici je šlo za Pirovo zmago. Zato ni čudno, da se sedaj, ko se je zmagoslavje poleglo, spet krepí spoznanje, da tudi liberalno-kapitalistični družbeni in gospodarski model ni več uporaben. Komunizem se je namreč zrušil bolj zaradi svojih lastnih zmot in slabosti. Njegova najhujša napaka je bila, da je precenil možnost spreminjanja ljudi s pomočjo načrtnega usmerjanja družbe, in podcenil dejstvo, da zlo ni doma le v družbenih strukturah, pač pa tudi v srcu ljudi. Posledica je bil vedno večji moralni razkroj družbe in še posebno njene samozvane "avantgarde", ki se je končal s političnim in gospodarskim polomom. Toda tudi kapitalizem je zgrajen na številnih zmotah, zaradi

česar je njegova praksa razdiralna. Res je spodbudil velik razvoj znanosti in tehnike, povečal proizvodnjo, trgovino in življenjsko raven, vendar postaja bolj in bolj kontraproduktiven, kar pomeni, da več obljublja kot izpolni, več uniči kot ustvari in rešuje probleme, ki jih je sam povzročil, tako, da jih pretvarja v še večje težave ali prelaga na ramena revnih slojev prebivalstva, revnih delov sveta in prihodnjih rodov.

Kapitalizem je prišel do svojih meja in pritisk v loncu narašča. Da je temu res tako, kažejo številni pokazatelji:

Propadanje biosfere

Razvite industrijske države in način življenja in dela v njih so danes glavni krivci za propadanje biosfere našega planeta, torej za ropanje zalog neobnovljivih surovin in virov energije, za ogrevanje ozračja, večanje ozonske luknje, onesnaževanje prsti in talnih ter podtalnih voda, za čezmerno sekanje tropskih gozdov, za uničevanje velikih naravnih biotopov in izumiranje rastlinskih ter živalskih vrst.

Podatki so več kot zastrašujoči:

- Zaradi vedno večjih izpustov toplogrednih plinov, ki nastajajo med drugim pri izogrevanju fosilnih goriv v industriji, prometu in kmetijstvu, se je povprečna temperatura našega planeta v zadnjem stoletju povečala povprečno za 0,5 °C, strokovnjaki pa napovedujejo, da se bo planet do leta 2090 ogrel za nadaljnje 2,5 °C. Če se to zgodi, bodo posledice takšne, kakršnih človeštvo še ni doživelo; med drugim bo prišlo do dviga morske gladine, spremembe podnebnih pasov, zmanjšanje količine vode

- v rekah in jezerih in do drugih klimatskih katastrof.
- Druga ujma, povezana s spremembami v ozračju po krivdi človeka, je večanje ozonske luknje. Meritve kažejo, da se ozonski plašč našega planeta, ki nas ščiti pred nevarnim sevanjem iz vesolja, hitro tanjša, ozonska luknja v visokih plasteh ozračja pa je vedno večja.
 - Zaradi večanja števila prebivalstva, še bolj pa zaradi urbanizacije, naraščanje industrijske proizvodnje, intenzivnega kmetijstva, velike porabe vode v gospodinjstvih in drugega, se hitro zmanjšujejo zaloge pitne vode.
 - Zaradi povečanja svetovne industrijske proizvodnje v zadnjih dveh stoletjih za dvestokrat je pričelo zmanjkovati tudi surovin, svetovna "proizvodnja" vseh vrst odpadkov pa je danes nekaj deset bilijonov ton.
 - Čeprav so gozdovi in plodna prst velikega življenjskega pomena za človeka, ravnamo danes tudi z njimi skrajno neodgovorno. Izračuni kažejo, da bo v primeru, če bo šlo tako naprej kot gre, čez 50 let posekana polovica vseh tropskih gozdov, ki so pljuča našega planeta. Po oceni Organizacije ZN za prehrano in kmetijstvo (FAO), pa je že danes uničenih ali močno prizadetih 15 odstotkov za kmetovanje primernih površin našega planeta, v naslednjih desetletjih pa bo šlo po zlu letno še skoraj 10 milijonov hektarjev plodne zemlje.
 - Hitrost izumiranja živalskih in rastlinskih vrst je danes tisočkrat večja, kot sploh kdajkoli v zadnjih 65 milijonih let.

Odprava človekovega dela

Logika kapitala se prenaša danes tudi na trg delovne sile. Za tistega, ki želi na njem prodajati svoje znanje, svoje umske sposobnosti, svojo telesno moč ali svoje telesne spret-

nosti velja za to isti zakon trga, ki velja tudi za krompir, paradižnike, tehnične izdelke ali strupene zvarke, to je zakon "ponudbe in povpraševanja". Če potemtakem nekdo nima na prodaj nečesa, po čemer je povpraševanje, ali pa je njegova cena prevelika, potem mu ne preostane drugega, kot da se postavi v vedno daljšo vrsto brezposelnih. Skratka – človek se po krivdi železnih zakonov kapitalističnega trga postopoma spreminja v kupljivo blago, katerega ceno določa trg delovne sile. Ker se zdi lastnikom kapitala cena človekovega dela v večini primerov prevelika, smo priča tudi vedno večjemu nadomeščanju ljudi s stroji in bolj učinkoviti organizaciji dela ter izvozu delovnih mest tja, kjer je delovna sila cenejša. Zaradi tega postaja brezposelnost vedno hujši problem.

Podatki so zgovorni: medtem ko je bilo leta 1980 v obeh Nemčijah skupaj brezposelnih 0,9 milijona ljudi, jih je danes več kot štiri milijone, v Franciji se je število brezposelnih v istem obdobju povečalo od 1,4 na 3,5 milijona, v Angliji od 1,5 na tri milijone, na Japonskem od 1,1 na 2,5 milijona – in številke povsod naraščajo. Nič drugače ni v ZDA. Uradno je v državi 8 milijonov brezposelnih, toda k tej številki je treba prišteti še 6 milijonov ljudi, ki so prenehali iskati službo, ker je bil njihov trud dolgo časa zaman, nadalje 4,5 milijona ljudi, ki delajo proti svoji volji s krajšanim delovnim časom in še 8 milijonov ljudi, ki delajo le začasno.

Skupaj je naraslo število brezposelnih ljudi v najbolj razvitih industrijskih državah od 10 odstotkov za delo voljnih in sposobnih ljudi v letu 1980 na 20 odstotkov v letu 2002; odstotek brezposelnih je še mnogo večji v državah v razvoju, ki so sprejele logiko liberalnega tržnega gospodarstva.

Tudi tisti, ki še imajo delo, vedno bolj čutijo njegovo nečlovečnost, zaradi česar strmo pada kakovost dela in s tem veselje in zadovoljstvo delavcev ob delu. Lastniki in uprav-

ljalci kapitala skušajo namreč, podobno kot iz narave, čimveč iztisniti tudi iz delavcev. Podatki za vse večje industrijske države kažejo tudi, da se plače delojemalcev že nekaj časa relativno in absolutno znižujejo. Z drugimi besedami – realne plače, to je inflacije očiščena kupna moč, je danes v večini držav v povprečju nižja kot pred leti. In kaj šele bo, ko bo prišlo v naslednjih letih do nadaljnega upada letnih stopenj gospodarske rasti?

Večanje socialnih razlik

Za kratek čas – in samo v nekaterih državah na zahodu – je prišlo po drugi svetovni vojni do svojske racionalnosti: države so še naprej dopuščale, da so se njihovi državljani znašli v socialni stiski, iz katere so jim nato vsaj za silo pomagale. Seveda ne iz ljubezni in človekoljubnosti. Največji razlog, da je prišlo do nastanka “socialne” države, je bil ideološki in sistemski konflikt z državami “realnega socializma”, ki je zahteval od zahodnih držav, da pokažejo vsaj kolikortoliko človeški obraz. Da je bilo temu res tako, vidimo iz tega, da prihaja v njih po letu 1990 spet do “shujšanja države”, to je do socialnega goloseka. Zato gre tudi znotraj bogatih držav vedno večjemu številu ljudi iz leta v leto slabše. Tako na primer živi v ZDA 32,7 odstotka črnega in 11,3 odstotak belega prebivalstva pod mejo revščine, v državah Evropske unije pa vsaj občasno strada zaradi revščine več kot 5 milijonov ljudi. Če ta golosek ni še hujši, potem zgolj zato, ker se je v zadnjih desetih letih pojavil nov vir bogatenja bogatih – in sicer borzno špekulanstvo. Kako dolgo bo še trajalo, ne ve nihče.

Medtem ko kažeta onesnaževanje okolja in naraščanje brezposelnosti na to, da liberalno tržno gospodarstvo ni uspelo rešiti problemov, povezanih s proizvodnjo, kaže večanje socialnih razlik znotraj industrijskih držav in med njimi ter državami v razvoju, da ni uspelo rešiti niti problemov delitve ustvarjanja.

Posebno zgovorni so podatki o prepadu med bogatimi in revnimi državami. Čeprav trpi danes v najrevnejših delih sveta več kot milijarda ljudi hudo pomanjkanje, je pomoč bogatih držav iz leta v leto manjša. Namesto da bi dale državam v razvoju vsaj 0,7 odstotka svojega letno bruto domačega proizvoda, kot so jim priporočili že pred tridesetimi leti Združeni narodi, jim dajejo danes le drobec tega: ZDA 0,1, Nemčija 0,27, Anglija 0,32 odstotka. Za boljše razumevanje tega, kaj se dogaja, si predstavljajmo, da vsak dan napolnimo v revnih delih sveta 100 Jumbo-Jetsov z dojenčki in malčki ter mirne duše gledamo in dopuščamo, da se vsakih 14 minut zruši eno izmed njih, medtem ko majhna elita na zahodu zapravlja svoj čas s potrošništvom. V svoji knjigi *Tisočletje, zmagovalci in poraženci v prihodnje svetovnem redu* je podal francoski ekonomist Jacques Attai grozljivo podobo svetovnega gospodarstva, ki bo v prihodnje razdelilo ljudi na dvojce. Prvo skupino bodo tvorili “bogati nomadi”, ki si bodo prigrabili vse, kar obstoja na zemlji, drugo skupino pa “revni nomadi”, ki ne bodo imeli ničesar, kar bi lahko imenovali domovina.

Onesnaževanje človeka in kultura

Hitre gospodarske in družbene spremembe v zadnjih dveh stoletjih so bile mogoče samo zato, ker je prišlo do spremembe človeka, socialnih oblik življenja in etičnih norm.

Življenje zahodnega človeka in zahodne družbe je dolgo časa večalo takoimenovani socialni kapital – in živelo od njega. Žal tega, podobno kot naravni kapital, danes moderni človek vedno onesnažuje in razdira. Posledice vidimo na vsakem koraku. Bivanjska praznina, moralni individualizem, zanikanje vseh avtoritet, materializacija življenja, popredmetenje človeka, njegova popolna podrejenost produkcijskemu stroju, izginjanje občestva, naraščanje vseh oblik psiho in sociopatoloških pojavov, kažejo, da nismo na pravi poti.

Krivdo za naraščanje modernega barbars-tva ni mogoče pripisati zgolj in samo posameznikom, pač pa je ta posledica vedno bolj bolne družbe. Človekovo življenje ima namreč svojo posebnost: če ljudje ne skrbijo za svojo osebnostno rast, ampak skušajo, tako kot danes, sebe le izživeti, potem prične njihovo življenje izgubljati smisel, vrednost in mikavnost. Isto velja za zahodno kulturo. Če se bodo pustili ljudje še neprej zamotiti od manj pomembnih in postranskih reči v življenju, dopustili spremeniti svoje življenje v eno samo neskončno zabavno prireditev in bodo še bolj zagnano malikovali snovno ter pletli iz dneva v dan bolj gosto mrežo slepil, napačnih podmen, zgrešenih meril in ciljev, tako da večina med njimi ne loči več med normalnim in nenormalnim, lepim in grdim, dobrim in zlom, moralnim in nemoralnim, zdravim in bolnim, napredkom in nazadovanjem, resnico in lažjo, potem je zaton zahodne kulture zanesljiv. In sicer brez krikov strahu ali bolečine nad tem. Kako naj se brani kultura, v kateri je vse, kar je bilo človeštvu dosedaj sveto in nedotakljivo, izpostavljeno omalovaževanju, zaničevanju in posmehu.

Vedno večja bivanjska praznina, ki jo pušča za seboj sedanja kultura, in katero imajo nekateri za velik dosežek modernega sveta, je tudi sicer nevarna. Prej ali slej jo bodo nekateri napolnili z novimi, življenju sovražnimi utopijami.

Kapitalizem potemtakem ne pozna samo zmagovalcev, ampak tudi poražence. In njegova pravila so taka, da je na koncu daleč več poražencev kot zmagovalcev. Kot ugotavlja nemški družboslovec Robert Kurz, njegova celotna bilanca ni samo negativna, ampak porazna. Po njegovem mnenju namreč ne smemo imeti pred očmi le nekaj zadnjih "tolstih" let, pač pa je treba upoštevati življenje vseh rodov, ki so bili dosedaj deležni kapitalistične

"modernizacije". Prav tako ne smemo šteti le ljudi, ki dobro živijo v visoko razvitih industrijskih deželah, ampak celotno svetovno prebivalstvo. Povsem nedopustno je po njegovem mnenju tudi to, da jemljemo za merilo kosmati domači proizvod oziroma dohodek na človeka v dolarjih; ti pokazatelji namreč nič ne povedo o dejanski kakovosti življenja večine ljudi v državi, niti to, da je potrošništvo le nadomestek za vedno bolj prazno življenje. In končno je potrebno od ustvarjenega dohodka odšteti tudi vedno večje "defenzivne" stroške torej izdatke za blažitev ekološke škode in negativnih socialnih ter zdravstvenih posledic, da o kulturnem obubožanju sploh ne govorimo.

Tudi pred nedavnim opravljena raziskava Fernand Brandel Centra za ekonomijo, Državne univerze v New Yorku, je prišla do naslednjega zaključka: "Dolgoročno pada kakovost življenja povsod po svetu, kjer vlada kapitalistični sistem".

Morda sta oba zaključka in številni drugi, podobni, nekoliko pretirani. Vendar ni daleč od resnice reči:

1. Politika dvajsetega stoletja je bila politika organizirane neodgovornosti in po mnenju Zbigniewa Brzezinskega, svetovalca za nacionalno varnost nekdanjega ameriškega predsednika Jimmyja Carterja, celo "organizirana blaznost", do katere je prišlo v prvi vrsti zaradi pešanja religiozne misli in posledično pomanjkanja moralnih vizij ter ideologij, ki so hotele ustvariti nebesa na zemlji. To je, kot je svojčas rekel nemški pesnik Friedrich Hölderlin, zanesljiva pot v pekel.
2. Človekova moč nad naravo se nepretrgoma večja, vendar z njo ne ravnamo pametno in odgovorno, zaradi česar so posledice za človeka vedno bolj pogubne.
3. Praktična zavest ljudi postaja močnejša, vendar hkrati s tem izginjajo življenja vredne alternative.

4. Osebna in kolektivna pričakovanja rastejo in vedno bolj presegajo vse razumne meje, medtem ko upravičene zahteve večinskega, revnega sveta, ostajajo neizpolnjene.
5. Načina življenja in dela, ki prevladuje danes v visoko razvitih industrijskih državah, ni mogoče razširiti na ves svet, ker bi bile politične, kulturne, socialne in ekološke posledice katastrofalne.
6. Ves razvoj nam uhaja z vajeti, zaradi česar ga vedno težje usmerjamo v pravo smer.
7. Če želimo priti na zeleno vejo, se bomo morali spet okleniti pravih vrednot in meril, ki smo jih v zadnjih dveh stoletjih na Zahodu pričeli metati čez krov, misleč, da so zastarela in jih na poti v prihodnost ne potrebujemo več.

Zmotno je misliti, da je možno probleme liberalnega kapitalizma rešiti zgolj z moralnimi apeli. Čisto nesmiselno je namreč zahtevati pravičnost in enakost, če sta bistvo in gonilna sila sistema nepravičnost in neenakost. Podobno se je tudi nesmiselno razburjati nad ekološko škodo in skušati "ekologizirati" sistem, ki živi od ropanja, onesnaževanja in razdiranja narave. In nenazadnje je tudi otroško naivno računati na tiste, ki imajo korist od tega, da so stvari takšne, kot so. Sistem sam je treba spremeniti. Zato se mora morala politizirati.

Danes je vse postavljeno na glavo. Zato se nam zdi največje neumnosti normalne,

tisto, kar je samoumevno, pa nemogoče. Ker so stvarne rešitve v veliki meri izrinjene iz naše posebne in družbene zavesti, se mnogim zdi, da ni alternativ. In vendar so rešitve daleč bolj preproste, kot misli večina. Potrebno je troje:

- Naravne zaloge, delovna orodja, človekovo znanje in sposobnosti je treba uporabiti tako – in za to –, da bodo imeli vsi ljudje, povsod po svetu zagotovljeno dostojno življenjsko raven, torej da noben človek ne bo trpel lakote in revščine.
- Ustaviti je treba katastrofalno, neodgovorno in nevarno zapravljanje naravnih zalog, denarja, znanja, ustvarjalnega mišljenja in časa za oboroževalno industrijo, proizvodnjo nepotrebnih in naravi škodljivih snovi in izdelkov ter snovanje tehnologij, ki niso po meri človeka ali pomenijo nevarnost za demokracijo.
- Spodbuditi je treba ljudi, da svojega življenja ne bodo zapravljali s slepim potrošništvom in duha ubijajočo masovno kulturo in drugimi stvarmi na zunanjih obodih življenja.

Čisto mogoče je, da se bo današnja visoko organizirana norost tragično končala, ker ne bomo zmogli moči za novo življenje. Toda morebitna lastna nemoč spremeniti potek, še ne opravičuje, da se naredimo neumne in pojemo hvalnice Cesarjevim novim oblačilom. Posebno kristjani bi morali vedeti, koliko bije ura.

Tone Strojín

Človek, veš svoj dolg do zemlje?

Človek je zlorabil Gospodovo naročilo, naj gospodari nad naravo. Prestopil je meje ravnovesja v naravi, med razumnim in objestnim gospodarjenjem je izbral slednje. Bolj je zaupal in verjel v "vsemogočnost" tehnike in spoznanjem ne vedno objektivne znanosti.

Le človek sam - ne naraven človek - si je ustvaril in se obremenil s problemi. Ob vseh primerih onesnaževanja duha in planeta, ki se množijo in po posledicah seštevajo, še vedno ni vprašal: ali ni vse to moja krivda, moja največja krivda, kajti spozaba nad naravo je tudi greh nad človeštvom.

Da se bodo nastali problemi za nekatera ozemlja iz ekoloških spremenili v preživetvena, je danes že precej verjetno.

Pomislimo: en sam svetovni spopad z atomskimi potenciali, s katerimi razpolaga že mnogo držav, ne le velesile, lahko povzroči usodno preobrazbo planeta. Prav vojna - nesreča vseh nesreč - je taka grožnja, o kakršni govori prvo poročilo, da bosta "nebo in zemlja prešla". Spopadov med dobrim in zlim pa je nešteto oblik, a tudi kazni za to, zato vsaka oblika vojne pomeni hkrati tudi ekološko vprašanje. Ob zalivski krizi - konkretno ob vprašanju orožij za množično uničevanje - stojimo že pred takim vprašanjem.

V človeški zgodovini si z vprašanji ekologije nikdar niso preveč razbijali glave - nedavna. Pa še tu so ozaveščeni posamezniki daleč pred vsemogočnimi politiki, generali

Melvin Ingber: Vzorec na peščini, fotografija, 1969.

in vojnimi koncerni. Kaj se bo moralo primeriti človeštvu, da se bo spremenila miselnost, da se bo tudi njegov najbolj odgovorni del moral začeti ekološko ozaveščati?

Menim, da bo prav strahota sredstev za množično uničevanje, naj gre za atomska, kemična ali biološka orožja tista, ki bodo ob lokalni katastrofi vsaj za kratek čas spametovala človeštvo.

Spomin na Černobil je še živ. Toda tam ni šlo za vojno, temveč za nesrečo.

Tudi vojaštvo velesil ob udaru teh in takih orožij ne bo ostalo neprizadeto. Zlo, ki ga pošiljaš drugemu, se vrne kot bumerang. Atomsko kataklizma v civilnem svetu v Hirošimi in Nagasakiju pred petinpetdesetimi leti je še v zgodovinskem spominu človeštva, ne pa odločujočih, predvsem pa ne močnejših.

Primerjave vojaške moči so v času hladne vojne zahod in vzhod uravnovesile in živce preizkušale le v območnih vojnah, po oblikah in načinih nič manj grozovitih kot v svetovnih vojnah.

Zlo na zemljo in človeštvo ne pride in udari naenkrat, lahko mori in uničuje na dolgi rok. Industrija in promet spravljata v atmosfero toliko škodljivih snovi, da ozračje izgublja naravno ravnovesje zraka in se spreminja podnebje. Vedno bolj se govori o zastrupljenosti zraka, protokol iz Kiota se ne spoštuje, največji zastrupljevalec atmosfere je gluh za opozorila, kaj šele za obveze. Za največjo vojaško industrijo ne veljajo, kot mednarodno kazensko sodišče ne velja za vojake največje velesile, ki kje na svetu storijo zločine.

Ne slabša se samo ozračje, nič manj sovražno za človeka, njegovo zdravje in higieno, je stanje voda. Odpadne vode v civiliziranem svetu zastrupljajo ne le vodotoke, tudi za podtalnico – naš zadnji rezervat pitne vode gre!

Odpadki vseh vrst, agregatnih stanj in izvora, obremenjujejo naš življenjski prostor, preobražajo zdrav izgled okolja v urbanih kra-

jih. Hrup vse bolj pobira svoje žrtve, število nervoz narašča, nemir človeka se povečuje.

Največ skrbi pa k zgoščenosti in nemirnosti našega vsakdana prinaša onesnaževanje človekovega duha. O tem kaže spregovoriti v posebnem prispevku.

Rimski klub znanstvenikov iz vsega sveta je že leta 1968 objavil vznemirljivo študijo o tem, koliko časa bomo še lahko nekaznovano nadaljevali z onesnaževanji vseh vrst in oblik. Črnogledno razpravo so kasnejše raziskave sicer omilile, čeprav je delo *Meje rasti* iz leta 1972, prevedeno in izdano tudi v Sloveniji, še vedno svarilo pred napredujočim onesnaževanjem, demografsko eksplozijo in nesmotrnim izkoriščanjem naravnih bogastev.

Konferenca OZN o človekovem okolju v Stockholmu leta 1972 je sprejela pravila ravnanja s človekovim okoljem, ki so jih predpisale državne delegacije na vladni ravni. Tej svetovni konferenci so sledile tematske konference o prebivalstvu, o pitni vodi, o podnebjju itd.

Konferenca v Riu de Janeiru leta 1992 ni prinesla preloma v miselnosti, da bi pričeli učinkovito ustavljati onesnaževanje sveta, spoštovali biološko raznovrstnost, ker se najmočnejši velesili ni dalo odreči dobičku od umazane in vojaške industrije. Je pa svet le pričel sprejemati in dopolnjevati nacionalne zakonodaje na področju varstva okolja, zaostrovati inšpekcijski nadzor, izrekat ukrepe in kazni, vlagati v čistilne naprave in celo ekološko izobraževati.

Okoljevarstvena vzgoja se je povsod in posebej v dolgoročnem pogledu izkazala za najboljšo investicijo. Čeprav so uspehi pri ozaveščanju bolj rezultat dela idealistov kot vzgojno izobraževalnega sistema države. Vsekakor pa je ustrezna okoljevarstvena vzgoja v mladosti, podprta z osebnimi zgledi v družini in šoli, podprta z močjo pozitivnega mišljenja jamstvo za prihodnost, tudi za zdravo življenjsko okolje kot pogoj razvoja in napredka človeštva.

Podvrzita si zemljo?

Biblični nauk o stvarjenju in ekološka etika

V začetku sedemdesetih let je krščanstvo spet moralo na zatožno klop. Razlog za tokratno obsodbo je bila ekološka kriza. Svetopisemsko navodilo, naj si človek podvrže zemljo, naj bi omogočilo neomejeno izkoriščanje zemeljskih dobrin in s tem pripeljalo do katastrofalnih posledic uničevanja naravnega okolja. Zanimivo je predvsem to, da so prav krščanstvu prej očitali, da zavira znansstveno-tehnološki razvoj, sedaj pa naj bi bila ista misel odgovorna za negativne posledice tega razvoja.

Tezo je prvič tako radikalno postavil *Lynn White* v članku "Zgodovinske korenine naše ekološke krize", ki je izšel v reviji *Science* leta 1967.¹ Na prvih straneh judovsko-krščanskega Svetega pisma je utemeljen nepremostljiv prepad med človekom in naravo, s tem Bog Stvarnik zapove prvima človekoma, da naj si podvržeta zemljo in ji gospodujeta. V poročilu o stvarjenju naj bil imela svoje korenine izkoriščevalske usmeritev človeka do narave, ki se v teku zgodovine razvije predvsem v zahodnem krščanstvu. Whitovo tezo je še bolj enostransko izpostavil *Carl Amery*. Naloga gospodovanja iz 1 Mz 1,28 je "izrecno naročilo popolne oblasti" in človeku je "povsem svobodno dano, kako bo izpeljal to nalogo"². Radikalni antropocentrizem in izkoriščevalska oblast nad naravo naj bi bila s tem utemeljena v Bibliji. Še radikalnejši pa je v svoji sodbi katoliški teolog *Eugen Drewermann*. V leta 1981 objavljeni knjigi *Smrtonosni napredek* ugotavlja neposredno povezavo med bibličnim naukom o stvarjenju in sedanjo ekološko krizo. Celotno krščansko izročilo

naj bi bilo zaznamovano s "tujostjo do narave, celo s sovraštvom do narave" in zato z radikalnim antropocentrizmom. Sveto pismo naj bi poznalo "komaj kakšno mesto, kjer bi se izognila uničujočemu antropocentrizmu".³ S prevzemom in skrajnim poudarjanjem močnega antropocentričnega nazora Stare zaveze je krščanstvo bistveno pripomogla k uničenju naravnega okolja. Zaradi imanentnega antropocentrizma bibličnega nauka je po *Drewermannu* komaj mogoče, da bi lahko na podlagi Svetega pisma utemeljili etičen odnos do narave. Predlaga, da se pri iskanju ekološke etike zatečemo na pomoč k modrosti naravnih mitov narodov Daljnega vzhoda in drugih naravnih ljudstev.

Naš namen tukaj ni predstaviti podrobno obrambo krščanstva proti tem ugovorom.⁴ V določeni meri je potrebno priznati, da je nemitološko razumevanje narave kot posledica biblične razlage resničnosti bistveno vodilo k sekulariziranemu razumevanju naravnega okolja. Narava ni sveta, ni božanska. Ustvarjeni svet je ločen od Boga, je delo njegovih rok, in zato nima božanskega značaja. Narava tako lahko postane predmet človeškega duha, ki jo po svoje preoblikuje. Nikakor seveda to ne pomeni neke nujne povezave med bibličnim naukom o stvarjenju in neizprosnim izkoriščevalskim razumom modernega človeka. Delno pa je res, da je biblično razločevanje med Bogom in naravo (ob pozabi, od koga je človek prejel oblast gospodovanja zemlji!) omogočilo triumfalni pohod "človeškega duha" na začetku novega veka. Z novoveškim izvzemom človeškega duha (*res cogitans*) od

ostale stvarnosti (*res extensa*) pride do prepričanja, da je človeku vsa narava podrejena in na razpolago njegovemu duhu, da jo preoblikuje. Narava tako nima več nobene vrednosti sama v sebi, ampak ima vrednost, v kolikor služi človeku.

Kritično je potrebno ugotoviti, da ekološka problematika predolgo ni našla mesta v razmišljanju teologov in cerkvenega učiteljstva. Besedila Drugega vatikanskega koncila izražajo preveč optimistično podobo o znansstveno-tehničnem napredku, brez vsakega sledu o neprimernem poseganju sodobnega človeka v naravno okolje in o ambivalentnosti moderne tehnike. Šele leta 1971 papež *Pavel VI.* opozori v okrožnici *Octogesima adveniens* na "nepremišljeno izkoriščanje narave" (OA 21) s strani človeka. Na žalost tudi to besedilo ostane več kot deset let osamljeno. V nauka papeža *Janeza Pavla II.* pa prihajata skrb in odgovornost za naravno okolje vedno bolj do izraza.

Kljub naštetim negativnim vidikom pa je potrebno iz več razlogov odkloniti tendenciozne očitke o krivdi bibličnega razumevanja človeka in narave za današnje uničevanje naravnega sveta. Korenine antropocentričnega stališča so po našem mnenju veliko starejše od judovsko-krščanske tradicije. Že od začetka poljedelstva in živinoreje skuša človeka obvladovati naravo in se začne osvobajati od popolne odvisnosti od nje. Vse kulture poznajo določeno izkoriščanje narave; v nobeni kulturi ne živi človek v popolnem sožitju z naravo. To velja tudi za religije Daljnega vzhoda ali prvotna ljudstva Amerike, pri katerih išče današnji človek pogosto rešitev za izhod iz ekološke krize. Vrnitev k mitom narave, ki jo je predlagal Drewermann ter doživlja pozornosti vredno prerojenje, se nam zdi v majhno pomoč za rešitev konkretnih problemov. Povsod, kjer nastopi človek, se ekosistem ireverzibilno spremeni. Nemški filozof Eckart Voland pokaže v nekem članku o etiki, antropologiji in

varstvu narave, da slaven govor glavarja Seattla ("Narava ne pripada človeku, ampak človek pripada naravi!"), ki je postal skoraj manifest ekološkega gibanja, izvira izpod peresa ameriškega scenarista Teda Perrya (1971) in da zgodovinski govor iz leta 1855 ni ohranjen.⁵ Idealiziranje človekovega odnosa do narave v daljnovzhodnih in domorodnih kulturah pogosto ne ustreza etnozgodovinski resničnosti. "Domorodna ljudstva niso naravovarnostniki! Eventuelni miti narave ne onemogočajo pretiranega izkoriščevanja."⁶ Domorodna ljudstva niso uničila narave, ki jih obdaja, ne zaradi mistike narave ali že zaradi "ekološke" zavesti, temveč zaradi pomanjkljive tehnološke zmožnosti in majhnega števila prebivalcev.

Je izkoriščevalska usmerjenost človeka do narave dejansko posledica Božjega naročila iz 1 Mz 1,28? Ali ima "vsemogočna" vloga človeka, ki pride do polnega izraza v novodobni civilizaciji, svojo podlago v bibličnem razumevanju stvarstva? Ali se moramo zato odpovedati razumevanju stvarstva ali ga bistveno popraviti, da bi s tem ustvarili osnovo za primerno človekovo ravnanje s stvarstvom?

Stvarstvo v perspektivi zgodovine odrešenja

Sveto pismo se začne s stavkom, da je Bog tisti, ki je na začetku ustvaril nebo in zemljo. V obeh prvih poglavjih Geneze sledita dve različni poročili o stvarjenju, ki brez nadaljnega pripadata k najbolj znanim mestom Svetega pisma. Pa vendar dojemamo vsebinsko znotraj določene sheme, ki je oblikovala skozi dolgo tradicijo in nas opremlja z nekim predrazumevanjem besedila. Le-to pa ovira in zamegljuje pristno in izvirno razumevanje njenega sporočila.

Ne želimo se spuščati v podrobnosti eksegetske razprave o prvih poglavjih Svetega pisma, ampak samo povzeti nekatere izsledke, ki so zanimivi za našo tematiko. V središču

judovske vere – tako poudarja ekseget *Gerhard von Rad* – je izkušnja *exodus*, osvoboditve iz egiptovske sužnosti. Izvirna podoba Boga je Bog kot osvoboditelj in odrešenik. Šele postopoma spozna ljudstvo Izrael – pod pritiski novih zgodovinskih dogodkov –, da je Bog, ki jih je izpeljal iz Egipta, tudi Bog vsega človeštva in vsega sveta. Prostor, v katerem se razvije vera v Boga Stvarnika, je izpoved vere v Boga osvoboditve in odrešenja.⁷ Nadaljnje biblične raziskave – predvsem primerjalne študije bibličnih pripovedi o stvarjenju z zunajbibličnimi miti o stvarjenju antičnega srednjega orient – so nekoliko popravile enostransko odvisnost teme o stvarjenju od zgodovine odrešenja. Razmerje med vero v stvarjenje in zgodovino odrešenja se sedaj predstavlja na diferenciran način.⁸ Sveto pismo nam predstavi stvariteljsko dejanje Boga kot osvoboditev iz kaosa, kot prvo dejanje zgodovinske drame rešitve in odrešenja. Tako srečamo pri opisu življenja prastaršev povsem isti besednjak kot pri sklepanju Sinajske zaveze. Vsi štirje glagoli, ki se pojavijo v 1 Mz 2,15 (*lqh*, *hby*, *bd*, *šmr*), so tipični za jezik zaveze.⁹ Literarna shema jahvistične pripovedi (1 Mz 2,4b-25) ima veliko podobnosti s shemo zaveze na Sinaju. Človek v edenskem vrtu se pojavi kot emblematična figura usode Izraela. Avtor projicira Izraelovo konkretno zgodovinsko izkušnjo in teološko interpretacijo te izkušnje na začetek zgodovine. Tako kot je Bog izpeljal Izraela iz Egipta in ga predstavil v obljubljeni deželi, tako je ustvaril človeka iz suhe zemlje (1 Mz 2,7), ga je vzel in prestavil v čudoviti edenski vrt, kjer bi moral človek prebivati (1 Mz 2,8). Tako kot je Jahve dal Izraelu svojo besedo, zato da bi imel življenje (2 Mz 20,3), tako je dal prvemu človeku zapoved zvestobe, zato da bi imel življenje (1 Mz 2,15-17). Tako kot Jahve pri sklenitvi zaveze obljubi blagoslov, če bo Izrael ostal zvest, in grozi s prekletstvom, če bo zavezo prelomil (2 Mz 23,32-33, 5 Mz 6,15; 30,15-

20, Joz 24,20), tako nagraduje poslušnost prvega človeka s srečnim življenjem (drevo življenja – 1 Mz 2,9) in grozi s kaznijo za nezvestobo (smrt: 1 Mz 2,17b). Razlaga stvarstva v odrešensko-zgodovinski perspektivi je tisto originalno, kar razlikuje biblično pripoved od izvenbibličnih mitoloških pripovedi o začetkih sveta. Svet je desakraliziran, zato se človeku ni potrebno pokoravati naravnim silam, ampak mora biti predvsem poslušen Božji besedi. Dejanje stvarstva se predstavi kot zgodovinsko odrešensko dejanje Boga. Gre za svobodno in suvereno dejanje Boga (*bara*). Bog ustvari svet z besedo; iz tega sledi, da je stvarstvo racionalno in urejeno. Svet govori o Bogu (Ps 119; Ps 104, Rim 1,19-20) in Bog se razodeva prek stvari, ki jih je ustvaril. Stvarstvo je beseda, ki jo je Bog dal človeku. Če pa človek ne posluša Božje besede, se leta spremeni v prekletstvo in nesrečo. V tej odrešensko-zgodovinski perspektivi stvarstvo ni le statičen oder, na katerem se odvija drama zgodovine odrešenja, ampak v stvarstvu deluje Bog sam in razodeva svojo dobroto. Za bibličnega človeka narava torej ni "nevtralna" danost, ampak jo razume kot Božji dar in sama sebe kot skrbnika tega daru.

Poskusimo sedaj sistematično povzeti bistvene elemente bibličnega razumevanja stvarstva in človeka, ki so odločilnega pomena za ekološko etiko.

Stvarstvo – Božje delo

Himna stvarstvu izpod roke duhovniškega spisa (Gen 1,1-2,4a) predstavlja izvirno popolnost stvarstva. Vsa dela stvarjenja se končajo s tem: "Bog je videl, da je dobro". Potem ko je Bog vse ustvaril, pa oceni celotno stvarstvo: "In glej, bilo je zelo dobro." S tem se pove, da je iz božjih rok izšlo lepo in dobro stvarstvo. Gre za neko dobro v božjih očeh; stvarstvo je dobro, ker ustreza smislu, ki ga ima Bog z njim. Človeku se zdi marsikaj v stvarstvu nedojemljivo, nesmiselno in grozno,

in ravno spričo teh negativnih izkušenj ima stavek, da je vse, kar je Bog ustvaril, “zelo dobro”, svoj smisel. Človek kot ustvarjeno bitje ne more popolnoma nadzirati celotnega stvarstva in ga zaobjeti, ampak se more zanesti na to, da imajo dogodki v stvarstvu v celoti svoj smisel v božjih očeh. Ker celotno stvarstvo izvira od Stvarnika in jo Stvarnik ocenjuje kot “zelo dobro”, je človek osvobojen ocenjevanja celote, osvobojen je tehtanja pozitivnega in negativnega, osvobojen je odločitve za nazorski optimizem ali pesimizem. Ker je Bog ocenil celotno stvarstvo kot dobro, se lahko človek veseli ustvarjenega in darov celotnega stvarstva.

Predstavitev celotnega stvarstva v njeni izvirni dobrosti in lepoti pa ima še nadaljnji pomen. Izpostaviti hoče, da vse zlo v svetu in človeku ne prihaja od Boga. Če torej obstaja zlo, zanj ni odgovoren Stvarnik, ampak človekov greh. Z neposlušnostjo božji besedi uniči človek ne le odnos do Boga, ampak tudi do soljudi in do celotnega stvarstva. Celotno stvarstvo trpi zaradi človekovega greha. Začetek zgodovine prekletstva razjasni, da je zloba človeka zajela ves živi svet: “Bog je pogledal zemljo: bila je pokvarjena, kajti vsa bitja iz mesa so na zemlji živela pokvarjeno” (1 Mz 6,12). Nov začetek z vesoljnim potopom pa je pravzaprav ponovitev stare zgodovine. Človek ni postal drugačen. Notranjost človeškega srca je nagnjena k zlu od mladosti (1 Mz 8,20). Vendar Bog noče še enkrat prekleti zemlje zaradi človeka (1 Mz 8,21), noče več uničiti vsega živega (1 Mz 8,22). Raje sklene zavezo z Noetom in vsemi živimi bitji. “S tem sklepam svojo zavezo z vami in vašimi potomci in vsemi živimi bitji pri vas, ki so z vami prišli iz barke” (1 Mz 9,9-10). Bog torej blagoslovi svet, takšnega kakršen je. Svoje zaveze se bo držal neodvisno od človekovega ravnanja.

Božja zvestoba je večja kot moč zla. Bog odgovarja na človekov greh vedno tudi z odre-

šenjskim dejanjem. Krilo iz listja (1 Mz 3,22), znamenje, ki ga Gospod naredi Kajnu (1 Mz 4,15), barka (1 Mz 6,14) so Božji odgovori na konkretno situacijo, v katero je človek prišel prek svojega greha, in s temi odrešilnimi dejanji omogoči Stvarnik vedno znova nadaljnje življenje svojih stvaritev. Stvarstvo ostane kljub grehu dobro Božje stvarstvo. Ni goli svet stvari, ampak Božja beseda, resnični izraz Boga.

Teologija govori o stvarstvu kot simbolu in zakramentu Boga: “Vse ustvarjeno je symbolum in sacramentum, izraz in znamenje učinkovite navzočnosti Boga, v vsem, v pozitivnem in negativnem, paradokсно celo v navidezni odsotnosti izkušnje Boga ga je moč zaznati in najti.”¹⁰ Stvarstvo je po teološki razlagi teologa *Greshakeja* “zakrament Božje samopredstavitve in božjega samodarovanja”¹¹. Svet, ki ga človek srečuje, ni “nevtralna” danost, ki jo človek preoblikuje po svojem poljubnem načrtu, ampak je Božji dar, odtis Božje ljubezni, in kot takšen tudi medij za srečanje z Bogom.

Človekov primeren odgovor na ta Božji dar je najprej hvala in zahvala, kot jo najdemo v Svetem pismu, posebej v psalmih in tudi v tradiciji Cerkve, kot npr. v *Sončni pesmi* sv. Frančiška Asiškega. Človek – ki ima izkušnjo obdarovanega bitja – hvali, slavi in zahvaljuje Stvarnika za svoje življenje in vse stvarstvo. Božjemu stvarstvu se bliža v drži strahospoštovanja. V veri v Boga stvarnika se človek izogne nevarnosti, da bi se “spoštovanje do življenja” spremenilo v ideologijo. Celotno stvarstvo ni božansko, ni sveto in nedotakljivo, ampak je resnični izraz Božje dobrote in ljubezni, Božji dar. Stvarstvo ni gola dejanskost, ampak nosi v sebi smiselčnost. Imeti spoštovanje do življenja pomeni za vernika, da prizna Boga za izvor vsega ustvarjenega in da dojame stvarstvo kljub svoji fragmentarnosti, raznovrstnosti in konfliktnosti, kot enotnost, enotnost, ki jo sam Bog oceni kot “zelo dobro”.

Človek – stvaritev sredi stvaritev

Priznanje, da je vse, kar obstaja, ustvarjeno od Boga, kaže na temeljno povezanost in skupno pripadnost vsega ustvarjenega. Stvaritve svojega bivanja nimajo same od sebe, ampak jim ga zagotavlja Bog. Tudi človek je najprej ustvarjeno bitje sredi drugih ustvarjenih bitij. Svojo eksistenco dolguje Božji dobroti in svoje življenje more oblikovati le v povezanosti z drugimi stvaritvami. Na solidarno vpetost človeka v celotno stvarstvo kaže že dejstvo, da je oblikovan iz zemlje. Adam prihaja iz *adamah*, iz poljske zemlje (1 Mz 2,7) in je določen ter pogojen z zemljo. Ime Adam

človeka spominja na to, da je ustvarjen iz zemlje. Prah zemlje je začetna in končna točka njegovega bivanja (1 Mz 3,19).

V jahvistični pripovedi stvarjenja človeka (1 Mz 2,4b-25) vdihne Bog v nos podobe iz zemlje svoj dih življenja in s tem "je človek postal živo bitje" (1 Mz 2,8). S tem je povedano, da je edino Bog absolutni gospodar življenja. Od njegovega oživljajočega diha je odvisno življenje vseh stvaritev. Božanski dih življenja, ki se povezuje s podobo iz prahu, naredi človeka za "živo bitje (*nefesh haya*)". Tukaj ne gre za dualistično razumevanje človeškega bivanja. Živa duša ni dodana v material-

Janez iz Kastva: Stvarjenje ptic, obočna freska, ok. 1490, c. sv. Trojice, Hrastovlje.

no, ampak celotni človek postane živa duša. Sodba bibličnih znanstvenikov je glede tega enoglasna: "Beseda *nefeš* označuje tukaj človeško bitje v svoji celoti, človeško osebo, ki je oblikovana iz zemeljskega telesa in Božjega diha."¹² živega človeka razume v njegovi celoti in enosti – razpadljiva materija, ki je oživiljena z Božjim dihom življenja – kot ustvarjeno bitje. Po *Westermannu* je vsakršna dualistična razlaga človeka v bibličnem razumevanju nemogoča: "Če Sveto pismo govori o človeku kot stvaritvi, pomeni ima v mislih človeka z vsem, kar on je in vsem, kar spada k njegovemu biti človek."¹³ Človek je v vsem, kar spada k njegovi biti človek, vezan na svojo ustvarjenost iz zemlje. Zato v bibličnem razumevanju človek ni najprej samostojni individuum, ampak se nanj gleda posebno v povezavi z vsem, kar ga obdaja.

Namig o solidarni povezanosti človeka z drugimi živimi bitji ne manjka povsem tudi duhovniški pripovedi (1 Mz 1,1-2,4a), ki drugače bolj kot jahvist izpostavlja posebno mesto človeka. Za stvarjenje živali peti dan (1 Mz 1,21) in človeka (1 Mz 1,27) se uporablja isti glagol in obe pripovedi se končata s posebnim božjim blagoslovom (1 Mz 1,22.28). Blagoslov kot moč rodovitnosti, ki obsega tako življenje človeka kot tudi življenje živali, kaže na bistveno povezanost človeka z ostalim življenjskim okoljem. Solidarnost med zemeljskimi živalmi in človekom se izraža tudi v dejstvu, da so bili ustvarjeni isti dan in da so vsem rastline na razpolago kot hrana (1 Mz 1,29-30). Povzemajoče lahko rečemo, da je za biblični nazor človek bistveno ustvarjeno bitje sredi ustvarjenih bitij in da je ta solidarni odnos z vsem ustvarjenim konstitutiven za njegovo bistvo.

Za označitev skupne pripadnosti in skupnosti vseh ustvarjenih stvari govori teologija zadnjih desetletij o "soustvarjenosti" (*Mitgeschöpflichkeit*). S tem se ne opozarja le na temeljno dejstvo, da ima vse svoj izvor v Bogu

in da je vse, kar obstaja, omejeno in minljivo, ampak da ustvarjena bitja obstajajo v odvisnosti in povezanosti drugo z drugim. Zaradi te biblične in teološke refleksije zahteva ekološka etika solidarno ravnanje človeka z vsemi ustvarjenimi bitji. Priznanje "soustvarjenosti", povezanosti z vsemi bitji, prehaja v solidarnost z njimi. Človek deli svoj življenjski prostor z drugimi bitji in mora zato pri oblikovanju svojega življenja solidarno ravnati z drugimi živimi stvaritvami. Ob tem ne sme pozabiti na soustvarjeno odvisnost in povezanost in zato se mora udeleževati za ohranitev integritete stvarstva. Zaradi ogromne moči, ki jo ima človek znanstveno-tehnične civilizacije, da lahko posega v naravno kroženje in ga spremeni tako, da številne biološke vrste v kratkem času izumrejo in se s tem uničijo celotni ekosistemi, je dolžnost ohranitve integritete stvarstva ena središčnih zahtev ekološke etike, ki izhaja iz stvarjenskega nauka.

Človek – podoba in poslanec Boga

Na človeka pa Sveto pismo ne gleda samo v njegovi soustvarjeni povezanosti z vsem stvarstvom, temveč ima znotraj vsega ustvarjenega tudi posebno mesto.

Obe poročili o stvarjenju na začetku Prve Mojzesove knjige postavljata človeka v središče ustvarjenih stvari. V jahvistični pripovedi je človek ustvarjen kot prvi (1 Mz 2,7), šele nato zasadi Gospodar Bog vrt in da, da poženejo drevesa (1 Mz 2,9). Da človek ne bi bil sam, ustvari Bog iz poljske zemlje živali (1 Mz 2,19), ki jih vodi k človeku, da bi jih poimenoval. Nekomu dati ime pomeni v bibličnem jeziku neko resničnost usmeriti za določen cilj, imeti določeno oblast nad njo. Če jahvist po eni strani poudarja, da je človek kot Božja stvaritev sredi ustvarjenih bitij, pa po drugi strani izpostavlja višje mesto človeka nad živalmi, ker jih človek poimenuje in s tem dobi oblast nad njimi.

Še bolj razločno je posebno mesto človeka v stvarstvu izpostavljeno v prvem poročilu o stvarjenju (1 Mz 1,1-2,4a), ki je nastalo v rokah duhovniške tradicije pol stoletja kasneje kot jahvistična pripoved. Stvarjenje človeka šesti dan predstavlja višek stvarjenjskega delovanja. Samo človek je ustvarjen po Božji podobi in samo njemu je pripisana naloga vladanja nad zemljo. Za razliko od zunajbibličnih orientalskih mitov, kjer je Božja podoba na Zemlji le kralj, kateremu je podeljeno gospodovanje nad svojim kraljestvom, razširi biblični pripovedovalec ti obe kraljevski lastnosti na ves človeški rod. Vsak človek brez razlike je ustvarjen po Božji podobi in v moči svoje podobnosti z Bogom dobi človek od Stvarnika nalogo, da si podvrže zemljo in ji gospoduje (1 Mz 1,28). Če človek ostane v tesnem odnosu z Bogom in tudi deluje kot Božja podoba, sme izvrševati gospodovanje nad živalmi in zemljo. Zato se izrazov "podvreči (*kabaš*)" in "vladati (*radah*)" ne sme razumeti v smislu popolnega in poljubnega gospodovanja nad zemljo, ampak ti glagoli kažejo veliko bolj na "kraljevski" način gospodovanja. Ne smemo pozabiti, da v starem Orientu idealna slika kralja ni bila absolutni despot, ampak pastir, ki skrbi za svoje ljudstvo in razume svojo oblast kot službo in skrb za svoje ljudstvo. Naročila Stvarnika človeku torej ne smemo razumeti v smislu podelitve moči za izkoriščevalsko gospodovanje in izkoriščanje preostalega stvarstva, temveč ga moramo razumeti kot zaupanje naloge za skrbno in odgovorno gospodarjenje s stvarstvom.

Pomembno je pripomniti, da duhovniški spis ne konča zgodovine stvarjenja s stvarjenjem človeka, ampak s *sabatom*, s sedmim dnevom. Iz tega sledi, da naročilo človeku, naj si podvrže zemljo in ji gospoduje, ni zadnji cilj človeškega življenja. Zadnji smisel človeškega življenja ni delo, ampak posvečevanje sedmega dne. *Sabat* da človeku možnost izvajanja gospodovanja nad gospodovanjem.

Posvečevanje sedmega dne spominja človeka na to, da je edino Bog Stvarnik absolutni gospodar nad stvarstvom.

Meja človeškega gospodovanja pride v jahvistični pripovedi še bolj razločno do izraza. Bistvena določitev človeka je služba na poljski zemlji (1 Mz 2,15). Odličen položaj človeka v stvarstvu je opisan v Božjem naročilu, da uredi in ohrani vrt. Vrt v Edenu ni kraj, kjer bi si človek privoščil mirno življenje, ampak predstavlja zemljo, ki jo človek po izvirnem Božjem namenu s svojim delom oblikuje in ohranja. V tem Božjem naročilu človeku, da "uredi in ohrani" vrt, je na sistematičen način dana temeljna določitev vsakršnemu človeškemu delu. V napetosti med urejanjem in ohranjanjem stoji bistvena značilnost vsakega človeškega delovanja. "Urediti" pomeni ustvarjalsko, oblikovalsko dejavnost človeka, "ohraniti" pa kaže na nujno ohranitev danosti za prihodnje generacije. Oba vidika je potrebno razumeti komplementarno. Bog zaupa človeku zemljo, da jo on s svojim delovanjem oblikuje, obdeluje, kultivira. Pri tem pa ima tudi nalogo, da ohrani in varuje stvarstvo, ki mu je zaupano. Človek ni določen za to, da bi svobodno in brezobzirno razpolagal z zemljo in jo neomejeno izkoriščal. Veliko bolj mora biti človekova želja po stvariteljski dejavnosti ("urediti") vedno povezana z "ohranjanjem" življenjskega prostora. Človek sme preoblikovati zemljo, iz nje lahko naredi lastno kultivirano "hišo", pri tem pa je odgovoren in mora skrbeti za ohranitev stvarstva. Še manj kot iz duhovniške je moč iz jahvistične pripovedi izpeljati izkoriščevalsko držo človeka do zemlje. Človeka razume kot mandatarja, zastopnika, predstavnika Boga v stvarstvu. Njemu je zaupano upravljanje s stvarstvom. Človek torej ni zadnje merilo; ni mu podeljeno svobodno in brezbrizno razpolaganje z ustvarjenim. V napetosti med "urediti" in "ohraniti", med "preoblikovati" in "obvarovati", skuša vernik v odgovorno-

sti pred Bogom stvarstvo odgovorno spreminiti in ga obvarovati.

V razpravi smo ugotovili, da biblično poročilo o stvarjenju ne daje podlage za izkoriščevalski odnos človeka do narave. Božje naročilo, naj si človek podvrže zemljo in ji gospoduje (1 Mz 1,28), človeku ne podeljuje absolutne oblasti nad naravo, ampak mu nalaga skrb in odgovornost za zemljo. Bistvena določitev človeka se odvija v napetosti med preoblikovalsko dejavnostjo in ohranitvijo integritete stvarstva (1 Mz 2,15).

1. L. White, "The Historical Roots Of Our Ecological Crisis", in: *Science* 155 (1967) 1203-1207.
2. C. Amery, *Das Ende der Vorsehung. Die gnadenlosen Folgen des Christentums*, Reinbek bei Hamburg 1972, 15-16.
3. E. Drewermann, *Der tödliche Fortschritt. Von der Zerstörung der Erde und des Menschen im Erbe des Christentums*, Regensburg 1983, 103.
4. Na zelo izčrpen in argumentiran način odgovarja nemški moralni teolog *Hans J. Münk* v svojem članku "Umweltkrise – Folge und Erbe des

Christentums? Historisch-systematische Überlegungen zu einer umstrittenen These im Vorfeld ökologischer Ethik", in: *Jahrbuch für christliche Sozialwissenschaften* 28 (1987) 133-206.

5. E. Voland, "Welche Werte? Ethik, Anthropologie und Naturschutz", in: *Philosophia naturalis* 37 (2000) 131-152.
6. E. Voland, n. d., 140. Voland citira nekega bolivijskega predstavnika domorodnega ljudstva: "We aren't nature lovers. At no time have indigenous groups included the concepts of conservation and ecology in their traditional vocabulary."
7. G. von Rad, *Gesammelte Studien zum Alten Testament*, München 1965, 146.
8. *Claus Westermann* kaže na to, da ne gre za unilateralno odvisnost vere v stvarjenje od odrešenijsko zgodovinske izkušnje ljudstva Izrael, ampak da so bili ideja stvarstva in motivi bibličnih zgodb že predhodno poznani pri sosednjih ljudstvih.
9. L. Alonso-Schökel, "Motivos sapienciales y de alianza en Gen 2-3", in: *Biblica* 43 (1962) 295-315.
10. G. Greshake, *Gott in allen Dingen finden. Schöpfung und Gotteserfahrung*, Freiburg i. Br. 1986, 58.
11. G. Greshake, n. d., 18.
12. R. Koch, *Erlösungstheologie Genesis 1-II*, Bergen-Enkheim 1963, 44.
13. C. Westermann, *Schöpfung*, Stuttgart-Berlin 1971, III.

Odgovornost kristjanov za jutrišnji svet

Jutrišnjega sveta, na poti h kateremu smo vsi – tako verni in neverni – ne bi rad videl tako, kot ga je genialni matematik Blaise Pascal v svojih *Mislih*. Menil je, da naj bi bilo nespametno se ukvarjati s časi, ki niso naši. Prihodnost prehitevamo, je menil, kot da bi hoteli pospešiti njen potek. Ukvarjamo se s preteklostjo in prihodnostjo, skoraj pa ne mislimo na sedanost, v kateri živimo. Romantičen pobeg iz prizadete in boleče sedanosti v neko utopično prihodnost pa ni hotenje današnjega znanstveno agilnega raziskovanja prihodnosti, tj. futurologije. Nova znanost po mnenju Ossipa K. Flechtheima ne nastopa v smislu boja za prihodnost. Takšen boj za pravo načrtovanje je povezan z odgovornostjo za jutrišnji svet. Kolikor bolj sta razširjeni in vplivnejši znanost in tehnika, toliko bolj ju je treba in se ju mora predvidevati in načrtovati – ne le na ravni sveta, ampak tudi univerzuma. To predvidevanje in načrtovanje zadevata nas vse, verne in neverne. Novinarji in mediji pri tem v nas pogosteje prebujajo strah, namesto da bi nas napolnjevali z vero in upanjem.

Jutrišnji svet najprej korenini v zdajšnji, na sedanost naravnani temeljni usmeritvi. Kako pa se ta današnji svet in njegovo temeljno usmeritev določa? Stališča in mnenja o tem se razhajajo. Eni trdijo, da naj bi šlo za tehnični svet, v katerem je vse možno. Drugi so mnenja, da naj bi šlo za svet, ki ga ogrožata znanost in tehnika. Spet drugi vidijo v ospredju svet brez miru, ki ga določajo oborožitvena tekma, sovraštvo in prepiri. Ob takšnih razhajajočih se pogledih in odgovorih

je razumljiva negotovost, s katero se skuša soočiti vprašanje o odgovornosti za jutrišnji svet.

Torej, kam vodi pot? Kaj naj stori kristjan? Na ti vprašanji bom skušal na kratko odgovoriti s tremi trditvami.

Kot prvo: kristjan znova postavlja človeka v središče, kar zadeva znanstveni razvoj. Drugič: osebna svoboda in s tem človekova odgovornost opozarjata na etično razsežnost, veljavno danes in jutri, to se pravi, na povezanost védenja in vesti. In nazadnje, tretjič: svet za človeka ni le prostor za tehnično eksperimentiranje, ampak Božje stvarstvo. Iz tega izvirajo tri praktične posledice.

K prvi trditvi: Človek in znanstveni napredek kot vprašanje jutrišnjega sveta. Katastrofe in razpadi kot posledica obeh svetovnih vojn so pripeljali do spoznanja, da samo znanstveni napredek, tj. izključno na samo sebe naravnana znanost, ne more razrešiti človeških problemov. Po vsem svetu se je v svetovnih vojnah izkusilo, koliko trpljenja lahko človek povzroči bližnjemu in kako se je najnovejša tehnična sredstva uporabilo za uničenje stvarstva in za to, da se je sočloveka pahnilo v najhujšo nesrečo. Uničenje človekovega okolja poraja zato danes strah in nezaupanje do znanosti in tehnike. Znanstveno-tehnični napredek, angažiranje velikega dela znanstvenega raziskovanja, da bi se pridobilo vse boljše orožje, še posebej prebujajo strah. To je toliko bolj razumljivo, če človek pomisli – pri tem se na sklicujem na tajna poročila, ampak na informacije v strokovnih časopisih s področja jedrske fizike –

da je danes na svetu prek 50.000 atomskih bomb, ki ležijo v skladiščih orožja in vojaške opreme na Vzhodu in Zahodu. Samo nekaj odstotkov bi zadoščalo, da bi se svet in človeštvo skoraj ali povsem uničilo. Še večjo nevarnost predstavlja dejstvo, da je za izdelavo teh bomb potreben plutonij. Tega je po vsem svetu več milijonov kilogramov. Smrtna doza za človeka pa znaša le nekaj mikrogramov. Kdo nam lahko jamči, da ne bo nekoga dne zaradi tehnične ali človeške napake ali zaradi posledic terorističnega maščevanja današnji in jutrišnji svet skoraj povsem ali v celoti uničen? Zatorej je znamenje upanja dejstvo, da so pripeljala pogajanja o zmanjšanju števila raket srednjega dosega do pozitivnega napredka. Nadaljnje napredovanje pa predstavlja naše največje upanje.

Nič čudnega ni, da se polasča danes strah pred prihodnostjo v različnih oblikah tudi jasnovidnih zastopnikov človeštva in jim narekuje prepričanje, da bi svet še dolgo mogel nadaljevati takšno pot. Znanosti sovražni tokovi se javljajo in odtod novo videnje odgovornosti za jutrišnji svet. Opozarja se na meje znanosti. Tako je profesor Gierer, biolog iz Tübingena in vodja oddelka za molekularno biologijo na Inštitutu Maxa Plancka, v svojem zadnjem delu *Die Physik, das Leben und die Seele (Fizika, življenje in duša)* opozoril na danes razpoznavne meje znanosti.¹ Tako meni: čeprav je moderna znanost učinkovita, kar zadeva pojasnitev narave, pa ni popolnoma zmožna doumeti lastnih predpostavk. Bila naj bi torej nezmožna razrešiti zagonetnosti, večpomenskosti sveta. Takšne trditve priznanega fizika in biologa zastavljajo vprašanje po tem, kar leži onstran meja fizikalne in biološke znanosti. To danes ne zanima le predstavnikov krščanske teologije, ampak vsakega človeka, ki se sprašuje po lastni poti v prihodnost. Kaj torej lahko znanost, ki je naravnana na samo sebe, stori za jutrišnji svet?

Današnji znanstveni raziskovalni program vendarle ni stvar, ki bi zadevala le nekaj strokovnjakov, ampak ravno tako tudi državo, stranke, svetovno javnost. Toda, ali se odgovornost lahko deli? Kdo je danes zmožen imeti pregled nad naravoslovnimi znanostmi in tehniko z vsemi njihovimi posledicami ter oceniti domet njihovih pozitivnih pa tudi negativnih posledic? In predvsem: kdo nosi etično odgovornost? Kdo jo zastopa z avtoriteto in s posebnim poudarkom?

Zame zato ni noben čudež, če pomembni predstavniki znanosti, kot je, recimo, francoski molekularni biolog in Nobelov nagrajenec Jacques Monod v knjigi *Zufall und Notwendigkeit (Naključje in nujnost)* z nereligioznim oz. agnostičnim svetovnim nazorom preprosto ne zavzamejo stališča do odgovornosti znanosti, ampak znanstveni razvoj in njegove rezultate strogo zavračajo. Stroga obsodba Nobelovega nagrajenca se glasi, citiram: "Zatorej moderni človek obrača hrbet znanosti in se obrača celo proti njej. Zdaj je zmožen izmeriti njeno strahotno uničevalno moč, ki ni naperjena le proti telesu, temveč tudi proti duhu."²

Ustrezno "težka" je tudi človekova podoba tega znanstvenika. Življenje naj bi nastalo po nekem enkratnem in neverjetnem naključju. Tudi človek naj bi v tej celotni igri razvoja bil le rezultat naključja. Moral bi se končno prebuditi iz svojega tisočletnega sna, meni, in "priznati svojo popolno zapuščenost, svojo popolno tujost."³ To je – dodajam sam – nezaupanje do prihodnosti, do napredka, ki nam lahko vzame pogum.

Tako sledi ne nazadnje iz te zveze facit: Enostransko vero v znanost, ki je bila značilna za 19. in 20. stoletje, je danes nasledila kritična samorefleksija o prihodnosti znanosti, človeka in njegovega sveta. Nadaljevanje dosedanje poti naše znanosti in gospodarstva se sooča z naraščajočim nezaupanjem. Kaj torej iz tega sledi zastran odgovornosti za jutrišnji svet?

Kristjanov odgovor se glasi: vzrok sedanjne krize na teh področjih ni povezan s tehniko in z znanostjo kot takima, niti ne le s tehnično-znanstvenim napredkom, temveč s človekom samim. Danes ne gre toliko le za svobodo raziskovanja, ampak ravno tako za zaščito dostojanstva, za pravice človeške osebe, ki so postali ogroženi zaradi znanstvenega napredka brez obzirnosti do česar koli in za vsako ceno. Sprememba človekovih osnovnih vrednot namreč ne posega le neposredno v zvezo med zakonodajo in politiko, ampak to presega. Če človekova notranja duhovna kultura postaja zanemarljiva, potem (pre)ostaja samoiskanje kot prevladujoča sila, žal tudi na področju znanstvenega načrtovanja. S krščanskega vidika tako sledi, da je danes enostransko vero v znanost, značilno za 19. in zgodnje 20. stoletje, nadomestila kritična samorefleksija o človekovih zmožnostih v njegovem svetu v prihodnosti. Znanstveni napredek, tega se ne bi smelo utajiti, je življenje na Zemlji v številnih pogledih in na številnih področjih napravil bolj človeka vrednega in bolj človeškega. Toda kristjan k temu dodaja še sledeče: v središču znanstveno-tehničnega napredka in načrtovanja stoji *človek*. To velja v določenem oziru tudi za teologijo, ki ravno človeka obravnava tako, da ga presega in gleda nanj s Stvarnikovimi očmi.

Čas je za to, da človek kot Božja podoba spet postane srce in cilj znanosti in tehnike, da tako delo njegovega duha in njegovih rok ne pogoltne njega in njegovega okolja. Cerkev celo izpoveduje drzno vero, da je človek Božja podoba in da ima pri Bogu svojo večno prihodnost. To – tako se zdi – se je dlje časa premalo upoštevalo. Zloraba in nevarnosti niso stvar znanosti in tehnike kot takih, ampak prepričanja tistih, ki ne upravljajo z napredkom v smislu razumnega in dobrega. Pora se še dodatno vprašanje, če je človek z vidika napredka postal boljši, duhovno zrelejši in predvsem odgovornejši. Toda sledi trditev:

znanstveno-tehnični napredek naše dobe bi moral iti z roko v roki z moralnim in duhovnim razvojem človeka in njegovega občutka odgovornosti.

S tem se – kot drugo – posvečamo človekovi osebni odgovornosti z etično razsežnostjo za danes in jutri. To pomeni, kristjan se ne sme na kakršen koli način pridružiti nasprotnikom znanstvenega napredka, temveč opozarjati samega sebe in naš čas na osebno odgovornost vsakega posameznika (tudi v znanosti), tudi v teamu ali skupnosti. Pred etičnim redom vrednot stojimo tako na področjih znanosti kot na tleh gospodarstva, komunikacije in javnega mnenja. Na danes zastavljeno vprašanje “Kdo odloča o zadnji odgovornosti in zadnjih mejah raziskovanja” bomo odgovorili, sklicujoč se na to, da se ta zadnja odgovornost danes nahaja pri vsakem posameznem človeku, pri njegovem prepričanju, pri njegovem redu vrednot. Z drugimi besedami: znanost in religija, človek in oblast, etika in religija, humanistična in krščanska podoba sveta se kažejo pri tem prav tako v novi povezanosti. Človekova odgovornost za merilo in cilj znanstvenega napredka, vprašanje po od človeka določenem in uveljavljenem redu vrednot – vse to je nekoč napeto razmerje med znanostjo in religijo spet prepletlo na novo, in sicer v smislu komplementarnosti védenja in vere, ki se v dialogu soočata z različnih izhodiščnih točk. Na to navezuje svoje učinkovito stališče – tu navažam ponovno enega od Nobelovih nagradencev – v delu *Der Teil und das Ganze (Del in celota)* münchenški profesor Werner Heisenberg: “Ko človek v zahodnem svetu vpraša, kaj je dobro in kaj slabo, kaj je želeti in kaj je vredno obsojanja, naleti vedno znova na vrednostno merilo krščanstva. /.../ Ko bo nekoč magnetna sila, ki usmerja ta kompas, povsem ugasnila, se bojim, da bi se lahko zgodile zelo grozne stvari, ki presegajo koncentracijska taborišča in atomske bombe.”⁴ Iz tega

opozorila sledi, da je treba znanost in tehniko povezati in preveriti z raziskovalčevo etično razsežnostjo, kajti sicer obstaja možnost, da bosta uničili človeka in njegovo prihodnost.

Danes pa spada k razveseljivim stvarim, da se ustvarja vse meje presegajoča, neke vrste svetovna skupnost – a global united – predstavnikov znanosti, ki – zavedajoč se človekove etične odgovornosti – opozarjajo na današnjo ogroženost človeka spricho genetične in biološke manipulacije ter spricho kemijskega, bakteriološkega in jedrskega oboroževanja.

Kristusov zgled in sporočilo postavljata človeka v položaj osebne odgovornosti za samega sebe, za druge in za svet sploh vedno znova v ospredje. Kajti zapoved ljubezni do Boga se meri po zapovedi ljubezni do bližnjega. To ni nikakršna teorija, temveč terja konkretno aplikacijo v vsakdanje življenje. K temu spada tudi to, da se jemlje osebno odgovornost povsem resno in se ne da o njej le govoriti. Tudi to je namreč izpolnitev zapovedi ljubezni do bližnjega. Etična razsežnost se nahaja le tam, kjer človek v svoji osebni odgovornosti resno jemlje razlikovanje ne samo med pravim in zmotnim, ampak tudi med dobrim in slabim, in sicer tako zase kot za druge. Za to potrebuje neko jasno usmeritev, nek red vrednot, kot je ta, ki je zapisan v desetih zapovedih. Tako pride do utrditve etičnega reda vrednot – presegajočega humanistična umovanja – v religiozni in krščanski podobi sveta. Tega se kristjan spominja vedno, ko v novi zavezi pri Luki bere: "Kaj namreč pomaga človeku, če si ves svet pridobi, sebe pa pogubi ali zapravi?" – K temu dodajam: škodo utrpi sam, prek njegovega znanstvenega instrumentarija pa potegne vanjo tudi druge.

Osebna odgovornost in etični temelj vodita k ugotovitvi: Danes potrebujemo prednost etike pred tehniko, primat človeka nad stvarjo, superiornost duha nad materijo. Pri tem gre za biti več, in ne za imeti več.

Takšno razmišljanje je naglasil tudi nekdanji ustanovitelj Rimskega kluba, ki je pred večjim občinstvom izjavil: "Šokantno odkritje, do katerega moramo še priti, je v tem, da človek z vso svojo znanostjo, s svojimi načrti, strukturami, sistemi in orodji ne bo spremenil svoje usode, če ne bo spremenil samega sebe."

Tako se ponovno zastavlja vprašanje po religiji in njenem pomenu, ne le za osebno, ampak tudi za družbeno življenje. K temu naj dodam še trditev nekega drugega avtorja, ki sicer ni kristjan. V svojem razmišljanju o prihodnosti družbenega razvoja in o človeku Erich Fromm meni: "Prvič v zgodovini je fizično preživetje človeštva odvisno od radikalne spremenitve človeškega srca. To," dodaja, "pa je možno le v primeru, če bo v drastičnih gospodarskih in družbenih spremembah posamezniku dana priložnost, da se sam spremeni."⁵

Danes obstaja poplava knjig, ki napovedujejo novo zavest, ki poročajo o novem odnosu do narave in okolja, do jaza in ti-ja, do družbe in zdravja. Pri tem se opozarja na skrivnostna vedenja in mite, ki naj bi našemu bivanju dali nek povsem nov smisel. Kristus, pravijo, naj bi prišel le zato, da bi nam pokazal, kako se človek lahko sam reši. To pomeni, da naj bi dozdej samoumevno veljavna znanstvena ali krščanska podoba sveta bila zgodovinsko presežena ali vsaj potrebna dopolnila. Nekateri se tako zatekajo v mitične religijske podobe, drugi spet iščejo izhod v različnih svetih naukih ali pri političnih doktrinah oz. ideologijah. Številne sekte, nastajajoče v podobnem kontekstu povezovanja znanosti in napredka, znanosti in vere, ki se potem med seboj prepirajo, niso nikakršen spodbuden izhod.

Človekova osebna odgovornost temelji v napatosti med vedenjem in vestjo. Sporočilo v Kristusovem evangeliju: JAZ SEM GOSPOD zato ni naslovljeno le na človeka, na posameznika, ampak vsebuje hkrati tudi sporočilo o člove-

ku. Drugače rečeno: Razodetje, ki je namenjeno človeku, hoče hkrati tudi posredovati informacije o človeku, o smislu in cilju njegovega življenja.

V tem pogledu pusti Dostojevski Ivanu Karamazovu izreči: "Skrivnost človekovega bivanja ne leži v samem bivanju, ampak v namenu bivanja. Brez trdne predstave o tem, čemu naj živi, človek ne bo hotel več živeti. Raje se bo uničil, kot da bi vztrajal pri življenju na Zemlji, celo tedaj ne, ko bi bilo okoli njega kruha v obilici."⁶

Povezanost védenja in vere spada bistveno k našemu prepričanju, ko govorimo o osebni odgovornosti, o soodgovornosti človeka, kristjana za jutrišnji svet. Kajti kristjani se nimajo za ločene od sveta, ampak si solidarno

z drugimi prizadevajo za prihodnost človeka in sveta.

Pa pojdemo k tretjemu razmišljanju: Svet ni le polje za tehnično eksperimentiranje, ampak tudi Božje stvarstvo. Moderna tehnika je posegla globoko v naravo, ki nas obdaja, v naravni red stvari. Pripeljala naj bi, kot danes pravimo, do daljnosežnih sprememb na vseh življenjskih področjih, celo do novega celovitega odnosa do življenja. Drugače rečeno: naš moderni svet je od svojih temeljev dalje tehnični svet, kajti tehnično znanje prodira na vse razsežnosti družbenega življenja, kakor tudi globoko v družinsko in zasebno področje. Svet tehnike ima, ali bolje, je imel za posledico novo občutje življenja. Načelna izvedljivost, možnost manipulacije, dostopnost do vsega oz. česar koli zbujajo vtis, da temelji verskega življenjskega reda, ki izvirajo iz evropskega-zahodnega izročila, izgubljajo na pomenu, pravzaprav da so izgubili svojo veljavnost.

Tako je naš stehinizirani svet z vso svojo fascinacijo deloma podlegel skušnjavi celo iz človeka napraviti objekt, predmet načrtovanja. Človek bo na ta način samemu sebi od-tujen. Možnost vsega načrtuje prihodnost v okviru tehničnih možnosti sedanjosti. Tako oblikuje v določeni meri prepričanje, da je vse sedanjost brez prihodnosti in preteklosti. Toda to je osiromašenje človeka, ob katerem se v naši generaciji poraja šok, da bo naš svet izropan in uničen, da so zrak in voda, rastline in živali, okolje samo zaradi človeka in njegovega tehničnega načrtovanja postali ogroženi. Pri tem je človekova ogroženost v središču pozornosti. Številne razprave in knjige, napisane v tej smeri, so močno vznemirile javno mnenje. Knjige, kot recimo *Die Umwelt ist uns anvertraut* (Okolje nam je zaupano) Martina Rocksa,⁷ izčrpno in učinkovito kažejo na nujni popravek enostransko tehnično razumljene ideje napredka. Iz zavesti naše skupne odgovornosti za prihodnost

Tone Kralj: Sv. Frančišek pridiga v Assisiju, visoka jedkanica, 1924
(ilustracija k *Rožicam sv. Frančiška*).

je, če smem reči, kristjan poklican k sodelovanju in razmisleku.

Odpreti mora prvo Mojzesovo knjigo, da bi lahko skupaj z drugimi uravnal nujni obrat enostranskega procesa mišljenja. Zanj ne stoji v ospredju samo ali izključno strah ali šok – strah pred slepo ulico človeškega razvoja. Prebira naj Sveto pismo s Prvo Mojzesovo knjigo. Krščanska podoba sveta temelji v Božjem naročilu človeku. Tu pa ni le zapisano: “Naredimo človeka po svoji podobi, kot svojo podobnost!” Potem, tako je rečeno, je Bog stvarstvo predal človeku v oskrbo z besedami: “Podvrzita si Zemljo!”, to pomeni, da svet, stvarstvo in človek v Božjem načrtu spadajo skupaj. Bog je Zemljo človeku izročil ne zato, da bi jo ta izkoriščal, ampak da bi skrbel zanjo. To zanimivo stališče zastopa Carl Amery v knjigi *Das Ende der Vorsehung (Konec Previdnosti)*.⁸ Zemlja, se pravi naše okolje, v obzorju vere ni nikakršen neomejen rezervoar za izkoriščanje, ampak del skrivnosti stvarjenja, ki se ga ne sme enostavno izropati, ampak se mu mora čuditi in mu izkazovati spoštovanje.

Krščanska podoba človeka vidi torej celotno vidno stvarstvo kot Božje delo. Tega Boga lahko zaslutim in prepoznam že v nedoumljivi veličini in modrosti naravnega reda. Človeku je bilo to čudovito delo zaupano, zato pravi Psalm 8: “Kaj je človek, da se ga spominjaš? /.../ Dal si mu oblast nad deli svojih rok. /.../ Gospod, naš Gospod, kako čudovito je tvoje ime po vsej zemlji!” S pomočjo takšnega videnja, s pomočjo takšnega odnosa bomo popravili podobo sveta, ki je našo Zemljo, naše okolje pripeljala v nevarnost. V prejšnjih časih se je človek bal naravnih grozot, naravnih katastrof. Danes bi lahko rekli, da narava, Božje stvarstvo, trepeti pred človekom, ki je postal neveren ali egoističen. V luči stvarjenjskega naročila tvorita narava in človek skupnost, ki ju v njuni usodi povezuje solidarnost. Skrb za naše okolje vsebujejo sve-

topisemske besede: “Podvrzita si Zemljo!” To naročilo vključuje tudi možnost, da se naravo preoblikuje v svet kulture, da bi se jo zaščitilo in ohranilo za prihodnje rodove. Kdor pred stvarjenjskim redom ne čuti nobenega spoštovanja, je v skušnjavi, da bi svet, univerzum uporabil le kot prostor za svoje znansstveno-tehnično raziskovanje ali načrtovanje.

Tako smo po neki drugi poti dospeli do enakih ugotovitev, kot v prvem in drugem delu mojih razmišljanj. Človek je v središču pozornosti, še posebej na poti v prihodnost. Njegova podoba sveta in človeka je odločilna za njegove osebne odločitve, kar zadeva njegovo vedenje ter z njim povezano osebno odgovornost. Gre za človeka, ki poseduje védenje in vest. Zlorab nista krivi znanost in tehnika, ampak človek, ki se napredka ne poslužuje vedno, poudarjam *ne vedno* v smislu dobrega, ampak tudi slabega in zlega. Pri tem gre, kot že povedano, za prednost etike pred tehniko, primat osebe nad stvarjo; gre za superiornost duha nad materijo.

V veri v Kristusovo blagovest sta svet in človek na poti k svoji polnosti. O “kako” ne vsebujejo Kristusovi napotki nič podrobnega. “Saj v veri hodimo in ne v gledanju,” je menil Pavel (2 Kor 5,7). “Celotno stvarstvo, ki ga je Bog ustvaril zaradi človeka, bo osvobojeno suženjstva minljivosti.”⁹ Zemeljski napredek je gotovo različen od te verske ideje o Božjem kraljestvu. Ta napredek pa ima vseeno velik pomen za Božje kraljestvo,¹⁰ kolikor lahko prispeva k boljši usmeritvi človeške družbe. Obratno je krščanska predstava človeka in njegovega sveta pomoč za usmeritev k cilju in za pravo človekovo odločitev v tem svetu, v katerem smo mi vedno na poti iz sedanjosti v prihodnost. V prihodnost, v kateri tudi prednik koprne po novem nebu in novi zemlji, ali kot je zapisano v Drugem Petrovem pismu: “Mi pa po njegovi obljubi pričakujemo *nova nebesa in novo zemljo*, v katerih biva pravičnost.” (2 Pt 3,13). To pa leži onstran člo-

veškega znanstvenega napredovanja in njegove evolucije. Za kristjana stoji zato v ospredju stremljenje po pravičnosti in miru v našem svetu, ki postaja eno, z globalno prihodnostjo. Vse bolj okrutno orožje vse bolj ogroža človekove pravice in človekovo dostojanstvo, tako posameznika kot narodov. Že leta 1963 je Janez XXIII. menil, da je dandanes nesmiselno imeti za možno, da bi se z vojno ponovno vzpostavilo porušeni red. Državna vodstva so še vedno ujeta v že presežene miselne sheme, se pravi, da še verjamejo, da morajo s pomočjo vedno boljšega orožja in vojne opreme varovati nacionalni ali ideološki prestiž. Hkrati menijo, da si morajo zaradi nezaupanja in strahu prizadevati za to, da bi bili s pomočjo boljšega orožja močnejši kot drugi.

Kristjani so obvezani k drugačnemu pojmovanju, in sicer po Kristusovem zgledu. Zato vabijo vse izraziteje k sodelovanju, in sicer k sodelovanju med znanostjo in gospodarstvom, med mediji in svetovnimi religijami. Kajti Božja alternativa človekovemu nasilju je pot, ki kaže na Kristusov zgled. On, Kristus, je “ubil sovražstvo na svojem lastnem telesu.”

Če apliciramo prvo in največjo Božjo zapoved, zapoved ljubezni do Boga in bližnjega, v obliki, kot jo je izrekel Kristus, na današnji svet – ne teoretično, ampak povsem konkretno – potem bi se ne mogli odreči temu, da bi ne izrekli priznanja tem, ki so se pri varovanju svojih pravic odpovedali uporabi sile, tem, ki se, nasprotno, omejujejo na obrambna sredstva, katera so dana na razpolago tudi šibkejšemu. Obstaja moč nenasilnosti, brez sovražstva in mrtvih, ki lahko učinkovito kljubuje krivici.

Evropske škofovske konference in posebne sinode se v okviru kristjanov prizadevajo, da bi tej novi miselnosti pokazale pot. V soli-

darni povezanosti, v skupni odgovornosti za jutrišnji svet, bi rad spomnil na Jezusove besede iz govora na gori: “Po njihovih sadovih jih boste spoznali. /.../ Takó vsako dobro drevo rodi dobre sadove, slabo drevo pa slabe.” (Mt 7,16-17). In k temu: “Zato je vsak, ki posluša te moje besede in jih uresničuje, podoben preudarnemu možu, ki je zidal svojo hišo na skalo. Ulila se je ploha, pridrla je vodovje in zapihali so vetrovi ter se zagnali v to hišo, in vendar ni padla, ker je imela temelje na skali. Kdor pa te moje besede posluša in jih ne uresničuje, je podoben nespametnemu možu, ki je zidal hišo na pesku. Ulila se je ploha, pridrla je vodovje in zapihali so vetrovi; zagnali so se v to hišo in padla je in njen padec je bil velik.”. (Mt 7, 24-27).

Prevedel Zvonko Bergant

* Vir: Kardinal Franz Koenig, “Verantwortung des Christen fuer eine Welt von morgen.” V: Hans-Peter Duerr in Walther Ch. Zimmerli, Hrsg.: *Geist und Natur*. Scherz Verlag, Bern, 1990, str. 302-312.

1. Alfred Gierer, *Die Physik, das Leben und die Seele*, München ³1986.
2. Jacques Monod, *Zufall und Notwendigkeit*, München ⁷1985, 151.
3. N. d., 169.
4. Werner Heisenberg, *Der Teil und das Ganze*, München 1985, 222.
5. Erich Fromm, *Haben oder Sein, Die seelischen Grundlagen einer neuen Gesellschaft*, Stuttgart 1976.
6. Fjodor M. Dostojewskij, *Die Brüder Karamasow*, Frankfurt am Main 1986.
7. Martin Rocks, *Die Umwelt ist uns anvertraut*, Mainz-Weisenau 1987.
8. Carl Amery, *Das Ende des Vorsehung, Die gnadenlosen Folgen des Christentums*, Reinbeck 1974.
9. Drugi vatikanski cerkveni zbor, v: *Cerkev in svet*, št. 39.
10. N. d.

Sončna pesem ali Hvalnica stvarstva

Najvišji, vsemogočni, dobri Gospod, tebi hvala, slava in čast in ves blagoslov (prim. Raz 5, 12-13). Tebi, Najvišjemu, edinemu pristoji in nihče ni vreden tebe imenovati.

Hvaljen, moj Gospod, z vsemi tvojimi stvarmi (prim. Ps 102, 22; Tob 8, 7; Dan 3, 57), posebno s soncem, velikim bratom (prim. Ps 148, 3; Dan 3, 62), ki razsvetljuje dneve in nas. Lepo je in v velikem sijaju žari. Tebe, Najvišji, odseva (prim. Raz 1, 16).

Hvaljen, moj Gospod, v sestri luni in zvezdah (prim. Ps 148, 3; Dan 3, 63); ustvaril si jih na nebu jasne, dragocene in lepe.

Hvaljen, moj Gospod, v bratu vetru in zraku (prim. Dan 3, 65), v oblačnem in jasnem, sploh vsakem vremenu (prim. Ps 148, 4), s katerim ohranjaš svoje stvari.

Hvaljen, moj Gospod, v naši sestri vodi (prim. Dan 3, 77; Ps 148, 4); mnogo koristi ponižna, dobra in čista.

Hvaljen, moj Gospod, v našem bratu ognju, v katerem nam noč razsvetljuješ; lep je in vesel in krepak in močan.

Hvaljen, moj Gospod, v naši sestri zemlji (prim. Dan 3, 74), ki nas kakor mati hrani in nam gospodinji in prinaša različno sadje in pisane rože z zelenjem (prim. Ps 148, 9; Dan 3, 76).

Hvaljen, moj Gospod, v onih, ki zaradi tvoje ljubezni odpuščajo in prenašajo slabosti in trpljenje. Blagor njim, ki ostanejo v miru, zakaj ti, Najvišji, jih boš kronal (prim. Jak 1, 2, 12).

Hvaljen, moj Gospod, v naši sestri smrti, ki ji nihče v življenju ne uide (prim. Rim 5, 12). Gorje njim, ki umrjejo v smrtnem grehu, a blagor njim, ki počivajo v tvoji najsvetejši volji (prim. Raz 14, 13), zakaj druga smrt jim ne bo mogla storiti žalega (prim. Raz 2, 11; 20, 2).

Hvalite in povečujte mojega Gospoda in zahvalite se mu in služite mu v veliki ponižnosti (prim. Apd 20, 19).

Prevod: Vital Vodušek

Nekaj misli ob Hvalnici stvarstva

Ko prebiramo Hvalnico stvarstva, lahko ugotovimo, da je sv. Frančišek s svojo mistično intuicijo prišel do istih sklepov kot ekologija; da namreč v naravi vse služi. Služi sonce, luna, zvezde, oblačno in jasno nebo, rastline, cvetje na polju. Vse. Prav vse. In v zanosu prepeva: "Hvaljen bodi, moj Gospod, z vsemi svojimi stvaritvami."

Gotovo je presenetljivo dejstvo, da so Frančišek in znanstveniki prišli do istih zaključkov.

Na misel nam prihaja, da imata znanost in mistika isto počelo, ki ne more biti drugje kot v Bogu. Tako mistika kot znanost sta beseda Boga.

Ne le, da ni nasprotja med znanostjo in vero, temveč se celo dopolnjujeta. Sta dve resnici, ki tedaj, ko ju postavimo eno ob drugo, pokazeta vso resnico, vso božjo besedo.

Če v razpravljanju med teologi in znanstveniki pride do nesoglasij, kot se je žal dogajalo v preteklosti, to pomeni, da razprave niso potekale na pravi način. Ali je bila napačna teologija ali pa napačna znanost.

Prava znanost in prava teologija sta božji besedi. Torej ne moreta biti nikoli v nasprotju, ampak se medsebojno dopolnjujeta.

Za prihodnost si lahko samo želimo, da teologija in znanost ne bi več hodili po ločenih poteh, ampak da bi se končno srečali z vzajemnim spoštovanjem, da bi reševali človekove težave, ki jih ne more rešiti niti sama teologija niti sama znanost.

Za rešitev najglobljih problemov današnjega človeka se je potrebno zateči k celoviti božji besedi, k teologiji in znanosti.

Videli smo, da v naravi vse služi. O tem soglašata znanost in teologija. Vsa živa bit-

ja imajo pomembno vlogo v stvarstvu. Ne le s tem, kar so, ampak tudi s tem, kar postajajo. Rojstvo, rast in smrt vsakega živega bitja so pomembni dogodki, ki imajo svojski namen v služenju.

Sv. Frančišek hvali Gospoda za vse, kar se godi v naravi; niti smrt ga ne utiša v njegovi hvalnici. Ne vznemiri se ob njej, marveč jo pokliče z ljubkovalnim imenom sestra, sestra Smrt.

Smrt je sestavni del živega bitja. Vsako živo bitje se rodi, raste in umre. Brez smrti posameznikov bi se vesoljno ravnoesje porušilo. Lahko torej rečemo, da je živo bitje čudovita resničnost, ki zasije za hip v času, potem pa takoj prepusti mesto drugim iskricam življenja. Je luč, ki se prižge in takoj ugasne, potem ko je prižgala druge luči.

Življenje je neizmerno nenehno iskrenje, kjer vsaka iskra služi nečemu. Nihče ni veččen, toda tudi nihče ni nekoristen. Vsako živo bitje poje svojo bivanjsko pesem in se takoj žrtvuje, da bi sprožilo druge pesmi.

Na prvi pogled lahko svet, v katerem živimo, izgleda kot svet, ki mu vlada sebičnost. Pomislite na biološke zakone boja za obstanek, zmage močnejšega, na zakone o zasedanju kar največjega prostora v tekmovanju energij z drugim.

Na eksperimentalni ravni so ti zakoni zelo točni in takoj pritegnejo pogled znanstvenika, vajenega poskusov, ki so zanesljiv vir znanstvene resnice.

Ko pa te zakone vrednotimo, menim, da je treba preseči zgolj eksperimentalno raven in se zazreti v globine resničnosti vseh stvari v njihovi celovitosti. Ko gledamo na stvarstvo s tega stališča, lahko opazimo tudi, da se živ-

ljenje ne omejuje na izražanje egoizma, ampak da je prej nenehno darovanje v prid vseh; tako se oblikuje ekološko ravnovesje, ki koristi vsem. Sv. Pavel ima čudovit izraz za to: "Vse stvarstvo ječi kot v porodnih bolečinah." Vse stvarstvo je v porodnih bolečinah, ječi, trpi, se žrtvuje, da bi rodilo.

Življenje je altruistična in ne egoistična resničnost.

Res je, da močnejši ubije šibkejšega, vendar tega ne stori neurejeno; to stori na osnovi zakona služenja, ki mu je pokoren tudi sam zmagovalec.

Če svoje izhodišče postavimo v posameznika, ločenega od celote, kakor da bi ta imel razlog za obstoj sam v sebi, potem se nam lahko življenje zazdi nekaj strašnega. Toda v tem primeru hočemo mi sami razumeti stvarstvo v egoističnem ključu, ko postavljamo svoje izhodišče na zgrešeno točko, to je na egoistično, kakor da bi bilo vse vesoljstvo v funkciji tistega posameznega živega bitja.

Če pa postavimo svoje izhodišče v ravnovesje in v vesoljno harmonijo, recimo celo v Boga, vse postane lepo in skladno, kakor je bilo za Frančiška, ki je v globini intuitivno začutil resničnost stvari in je z vso dušo prepeval skupaj s Stvarnikom: "Bog je videl, da je vse dobro."

V naravi vse služi. Na dejaven način. Vsa živa in neživa bitja imajo neko službo.

Moramo pa tudi ugotoviti, da gre za nujno, to je neobhodno služenje. Ne svobodno. In svobodno ni, ker tako ne more biti, ker v živih bitjih in še bolj v stvareh ni svobode pri izbiranju. Reči moramo tudi, da je iz istega razloga neprimerno govoriti o egoističnem ali altruističnem vedenju, kakor smo to storili prejle. To namreč vsebuje moralno sodbo, ki je ne more biti, kjer ni svobode. Ostaja pa ustrezno izrazje, ki se sklicuje na služenje. Četudi je tako služenje nezavedno, ga je mogoče eksperimentalno nadzirati.

Med vsemi živimi bitji je samo človek poklican, da se svobodno vključi v razgovor o vesoljnem služenju, ki je navzoče v naravi.

Od tod, to je iz človekove svobode in misli, izvira tudi velika odgovornost in tveganje človekovega obstoja. Človek lahko prispeva služenje vesoljstvu; in to je enkraten prispevek, ker je svoboden; lahko pa to zavrne in podre vesoljno ravnovesje, še posebej ekološko in ravnovesje medčloveških odnosov, kar privede do katastrofe.

Kristus, Božji Sin, se nam ni razodel kot mogočni oblastnik, ampak kot služabnik. Vse njegovo življenje je bilo nenehno služenje človeštvu. In da bi nam jasno dokazal, kaj razume kot služenje, se ni obotavljal poklekiniti pred učence, da bi jim umil noge.

V luči Kristusa in njegovega učenca Frančiška lahko rečemo, da je najbolj vzvišen način človekovega obstoja v služenju. Svobodno služiti iz ljubezni. Vse do darovanja lastnega življenja, ki ga je treba živeti kot prejeti dar, ki ga je treba darovati, a ne prisiljeno, kot se to zgodi pri drugih živih bitjih, ampak iz ljubezni, kakor se spodobi za človeka, ki je sicer tudi biološko bitje, a je svobodno in ljubeče, ker je božja podoba.

Zlasti v luči Kristusa, ki je božje obličje med nami, lahko rečemo tudi, da je Bog sam služabnik, najvišji služabnik. Opredelitev Boga-Ljubezni velja tudi za Boga-Služabnika, saj ni mogoče ljubiti, ne da bi služili.

Čeprav je videti še tako protislovno, lahko trdimo tudi, da je samo človek v drži služenja resnično svoboden človek. On sam se namreč odloča, da bo služil. Kdor pa se upira služenju, bo k temu proti svoji volji prisiljen skupaj z drugimi bitji, ki niso obdarjena s svobodo.

Žal pa lahko človek s svojimi odločitvami povzroči vojne, škodo in vsakovrstne nesreče, toda v vsem tem hudem bo sam žrtev in ne gospodar. Resnična svoboda je ljubezen, ki se izrazi v služenju. Služenje je naj-

bolj vesoljni zakon, ki združuje stvarstvo in Stvarnika v en sam objem. Lahko rečemo, da je služenje božja predprava, ki jo Bog sam poklanja stvarstvu, da bi mu omogočil večno življenje v njem in z njim. Pavel piše: "Stvarstvo nestrpno hrepeni po razodetju božjih sinov ... v upanju, da se bo tudi stvarstvo iz suženjstva razpadljivosti rešilo v svobodo slave božjih otrok" (Rim 8,19-21).

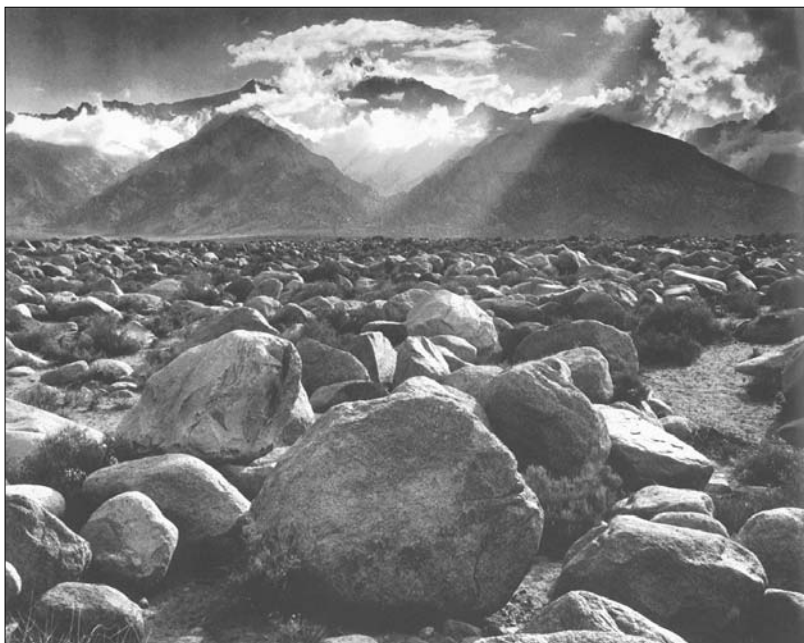
Človek si ne more misliti, da je sam v središču vseh svojih "zakaj". S tako zgrešenega položaja ne bo našel odgovora in se bo zrušil kot žrtev pesimizma, nihilizma, avtoritarizma ali karkolizma.

Sv. Frančišek pa, ki je v Boga postavil izhodišče in cilj vsakega svojega razmišljanja, je znal kot malokdo dojeti čudovito skladje vsega stvarstva, ko je spravil med seboj veselje in bolečino, življenje in smrt v en sam spev veselja svobodnega in ljubečega človeka, ki vse daje v božjem služenju bratom.

Na prvi pogled se nam zdi, da Sveto pismo kaže dva različni sliki stvarstva. Pred grehom je bilo vse dobro in skladno: "Bog je videl, da je vse dobro." Po grehu pa je videti, kot da je narava postala zlobna mačeha. Kaj se je spremenilo z grehom? Morda narava? Ali pa se je spremenil človek? Zdi se mi, da bi lahko v luči Svetega pisma in znanosti zatrdili, da je narava fizično ostala ista. Trditev: "Bog je videl, da je vse dobro," je absolutna trditev, ki velja pred grehom in po njem. Resnično pa se je spremenil človek sam v sebi in tudi v svojem odnosu do stvari.

Greh, to je zgrešena odločitev človeka, ki zavrača vesoljno govorico služenja, izpostavi človeka na milost in nemilost njegovim protislovjem in trpljenju brez upanja.

Sv. Frančišek se je osvobodil greha in si je pridobil tako prodoren uvid, da je videl harmonijo, lepoto in veselje v vsem stvarstvu. Nič ga ni vznemirjalo, nič mu ni bilo problematično, niti smrt niti trpljenje.

Ansel Adams: Mt. Williamson, Sierra Nevada, pogled iz Manzanara, Kalifornija, fotografija, 1945.
(©The Trustees of the Ansel Adams Publishing Rights Trust.)

V njem lahko občudujemo velikega pevca vseh stvari in obenem velikega spokornika, enega največjih spokornikov, kar jih pomni zgodovina. V središču vsakega človeškega trpljenja je vedno videl križanega Kristusa, ki se daje vsega v deju najvišje ljubezni.

Morda se bo komu zdelo čudno in nerazumljivo, da je Frančišek znal spraviti tako pretanjeno občutje ljubezni do vseh stvari s tolikšnim duhom spokornosti. Morda pri njem radi sprejemamo poetičnost, človeškost in bratskost, k tišini pa obsodimo njegovo spokorniško plat, kot da bi bila samo dolg, ki ga je Frančišek moral plačati miselnosti svojega časa.

V resnici pa je najgloblji Frančiškov uvid prav v tem, da je razumel, kako resnično vse stvarstvo ječi v porodnih bolečinah, ječi, da bi porodilo. Razumel je, da so v človeku vrednote, ki jih je treba rešiti. In če uboštvo, lakota in razno drugo prostovoljno telesno trpljenje pomagajo pri ohranjanju ravnotežja teh vrednot, ni treba niti za hip pomišljati pri odločitvi. Prepeval je: "Tolikšna je dobrina, ki me čaka, da mi je vsaka muka prav lahka."

Frančišek je razumel, da je življenje v vsej svoji lepoti tudi nenehno žrtvovanje. In tako mora biti. Prav zaradi tega postaja življenje še lepše, ker tako postaja božji dar, ki ga lahko spet darujemo v ljubezni in v upanju. Tako je storil Kristus na križu, pa tudi Frančišek na La Verni, kjer je hotel biti križan skupaj s Kristusom. In prav tedaj mu je uspelo v lastnem srcu okusiti vsaj delček neizmerne ljubezni, ki jo je Kristus imel do človeštva in do vsega stvarstva.

Frančiškovo življenje ni bila samo iskrica; bilo je žareča bakla, ki je razsvetlila mnoge in jih razsvetljuje še danes.

Njegovo življenje je bilo kratko, polno bolečin in stisk, vendar svobodno, skrajno svobodno in tako polno veselja, kot so ga mogli izkusiti le maloštevilni.

prevedel fr. Miran Špelič OFM

* Članek je preveden iz: Famiglie francescane toscane, Convegno: Il Messaggio di S. Francesco e l'Ecologia La Verna 1982, str. 126-130

p. Robin Schweiger DJ

Glas vpijočega v svetu: naj se svetovni vrh o trajnostnem razvoju ne pozabi!

“Če se ti zdi, da si premajhen, da bi lahko spremenil stvari, pomisli na to, da bi šel spat v sobo s komarjem”.

“Če se združijo pajčevine, lahko ustavijo leva”.

Afriška pregovora¹

Lansko poletje sem bil zelo pretresen, ko sem na televiziji gledal posledice poplav v Nemčiji, Avstriji in na Češkem. Koliko težav in trpljenja med ljudmi je bilo mogoče začutiti, da ne govorimo o ekonomski škodi, ki se je povzpela v milijone evrov. Ob tem so mediji poudarjali, da do takšnih katastrof prihaja tudi zaradi klimatskih sprememb. Če so nekje težave zaradi poplav, so drugje zaradi suše, erozije tal, širjenja puščave, če omenim samo nekatere. Slabo poslušamo “glas” narave! Morda ga celo nočemo slišati, čeprav nam govori na svojevrsten način, ker bi morali potem temeljito spremeniti odnos do narave in okolja.

Drugi ‘glas’, ki nam je ‘govoril’ več kot deset dni konec avgusta in v začetku septembra preteklega leta, je bil svetovni vrh o trajnostnem razvoju² v Johannesburgu (J’burg), ki so ga organizirali Združeni narodi (ZN). Na njem so prisostovali vladne delegacije, funkcionarji ZN, predstavniki civilne družbe, znastveniki, predstavniki gospodarstva, novinarji in vsi, ki so skrbeli za varnost in logistiko – skupaj 60.000 ljudi. V pisani množici ljudi različnih kultur, ras, veroizpovedi

– med njimi tudi 22 jezuitov iz 17 držav – nas je bilo tudi nekaj iz Slovenije.

Različni ‘glasovi’: naporna pogajanja, nekaj napredkov

Na tem številčno največjem srečanju v zgodovini ZN so se soočili razni pogledi. Slišali so se različni ‘glasovi’, zato naj delno opišem njihov odnos do ekologije. Komisija ZN za okolje in razvoj je leta 1987 izraz “trajnostni razvoj” definirala takole: “*Trajnostni razvoj je razvoj, ki omogoča zadostitev potreb sedanjih generacij, ne da bi bile ob tem ogrožene možnosti prihodnjih generacij za zadostitev njihovih potreb.*” Sam pojem je kompleksen, saj vsebuje tri parametre: ekonomskega, okoljskega in socialnega. To se je izražalo tudi v podnaslovu svetovnega srečanja: ljudje, planet, napredek. Trije p-ji v angleškem jeziku (people, planet, prosperity), so izražali vso problematiko, ki je bila ‘vroča’ v vseh debatah, pogovorih in pogajanjih, ki so trajala pozno v noč – tudi do zgodnjih jutranjih ur.

Na tem vrhu je vsak udeleženec hotel ne samo nekaj iztržiti, ampak čim več dobiti. Revne države so poudarjale boj proti revš-

čini kot ključ za razvoj svojih držav. Upale so, da bodo dobile čim večjo finančno pomoč. Bogate države so 'vsiljevale' svoj razvoj – torej svoj način proizvodnje in potrošnje –, da bi sami čim bolje živeli. Nekaj sadov ustvarjenega bogastva bi bile deležne preko razvojne pomoči (ODA)³ revne države in države v razvoju. Na svoje interese in na čim večji dobiček so gledale tudi razne multinacionalke. Zato so lobirale pri različnih vladah in na ta način vplivale na pogajanja. Nevladne organizacije, znotraj katerih smo bili prisotni tudi predstavniki različnih Cerkev in religij, so na mnogotere načine govorile, naj bo razvoj res trajnosten, saj ne moremo izkoriščati okolja v nedogled. Naš 'glas' se je bolj poredko slišal, čeprav smo 'kričali' na mnogotere načine. Lahko si predstavljate, kako težko je bilo doseči dogovore med določenimi državami, gospodarstveniki, ki jih vodi ekonomska logika, in nevladnimi organizacijami, ki jih vodi čut za zdravo in čisto okolje ter za človeka, še posebej za ubogega.

Razvite države in multinacionalke se zavedajo moči javnih občil – na srečanju je bilo prisotnih 4000 novinarjev, radijskih in televizijskih poročevalcev – med domačim občinstvom in tudi v tujini, zato so njihovi predstavniki v svojih nastopih govorili, kako pomemben je za njih trajnostni razvoj, kaj delajo in bodo storili za revne in države v razvoju. Mnogi predsedniki držav in vlad so poudarjali, da bodo podprli *novo partnerstvo* med Afriškimi državami in mednarodno skupnostjo imenovano NEPAD⁴ za razvoj Afrike ter za odpravo revščine in lakote. Britanski premier Tony Blair je ob obisku v tej deželi izjavil, več ko je režežev pri vas, več bo ilegalnih pribežnikov na naših mejah. Japonski premier Koizumi je ponudil pomoč Lesotu, Malaviju, Svaziju, Zambiji, Mozambiku in Zimbabveju, kjer zaradi suše 13 milijonom ljudi grozi lakota. Francoski predsednik Chirac je odlično

opisal trenutno stanje v svetu z besedami: "Gori nam hiša, mi pa gledamo stran."

V pogajanjih so aktivno sodelovali tudi člani vatikanske delegacije, ki jo je vodil nadškof Renato Raffaele Martino.⁵ V svojem govoru je mons. Martino spregovoril o središčni vlogi človeka in pomembnosti etike v trajnostnem razvoju, o potrebi po *ekološki spreobrnitvi*, ki ima vpliv ne samo na ekologijo⁶, ampak tudi na spreminjanje vzorcev potrošnje in proizvodnje.⁷ Govoril je tudi o potrebi, da resno pristopimo k vprašanju odpravljanja revščine. Kot prioriteto je poudaril skrb za povečano število ljudi, ki nimajo dostopa do pitne vode, in za razvoj podeželja. Tudi majhni razvojni projekti lahko pomenijo veliko za ljudi na podeželju.

EU je izgubila bitko z ZDA o večjem deležu obnovljivih virov energije. Na odklonilno ameriško stališče do teh virov energije je vplivalo dejstvo, da so nekatere močne energetske družbe podprle predvolilno kampanjo predsednika Busha. Mag. Kopač – vodja državne delegacije na svetovnem vrhu – je izjavil, "da je bil naftni lobi oziroma teksaški pogled na svet močan".⁸ Fosilna goriva (premog in nafta) predstavljajo dobre štiri petine virov energije in so tudi glavni krivci za onesnaževanje zraka. Oddajajo tudi ogljikov dioksid in druge toplogredne pline, ki vplivajo na globalno segrevanje in podnebne spremembe. Pri štirih temah je Evropa prepričala tudi druge države, da so dosegli dogovor: a) do leta 2010 naj se zmanjša ribolov, da se bo ribja populacija obnovila; b) do leta 2020 naj se prepoje vse kemikalije, nevarne človeku in okolju; c) do leta 2010 naj se doseže znatno zmanjšanje izgube biotske raznovrstnosti;⁹ d) do leta 2015 naj se prepolovi število tistih ljudi, ki še nimajo dostopa do vode in sanitarnih sistemov za odstranjevanje odpadkov.

'Glas' generalnega sekretarja ZN Kofija Anana je bil glas skrbi za ves svet in za ves planet. V svojem odmevnem govoru¹⁰ na sve-

tovnem vrhu je spregovoril prav o *odgovornosti* za planet in za vsakogar – še posebno za uboge, ranljive in ponižane. Govoril je tudi o *partnerstvu, izvajanju sklepov* ter o *odgovornosti* za prihodnost – še posebej za blaginjo prihodnjih generacij. Človeštvo je v ozračje spustilo toliko škodljivih snovi, da nam že za časa našega življenja grozi opustošenje v podobi globalnih klimatskih sprememb. Posekali smo gozdove, izpraznili ribnike, zastrupili zemljo in vodo. “Soočimo se z neprijetno resnico: prevladajoči razvojni model je koristil maloštevilnim, hkrati pa zelo škodoval mnogim.” Ko je spregovoril o trajnostnem razvoju, v katerem morajo različni *akterji* prispevati svoj delež je dejal: “Nehajmo biti ekonomsko defenzivni in začnimo biti politično pogumni.” Ko je nadaljeval govor o akterjih, je najprej spregovoril o vladah – še posebej iz bogatejših dežel, ki morajo kazati pot drugim. Imajo bogastvo, tehnologijo in ogromno prispevajo k globalnim okoljskim problemom.¹¹ Vlade vsega ne morejo storiti, zato računajo na drugega akterja – pomoč skupin civilne družbe – kot partnerjev, zagovornikov in varuhov. Brez tretjega akterja, kot so korporacije (privatni sektor), bo trajnostni razvoj podoben oddaljenim sanjam. Ne pričakujemo, da bi korporacije delale, kar bi bilo daleč od njihovega delovanja. “Zahtevamo, da svoj vsakdanji posel opravljajo drugače,” v prid bolj trajnostnemu razvoju. Generalni sekretar je zaključil svoj govor z upanjem, da bo prav ta svetovni vrh “odprtje novega poglavja za vse nas – poglavja odgovornosti, partnerstva in izvajanja sklepov”.

Otoki bogastva v morju revščine

‘Glas’ različnih predstavnikov nevladnih organizacij se je zelo dobro slišal v soboto 31. avgusta, ko se je okoli deset tisoč ljudi udeležilo protestnega shoda iz najbolj revnega predela J’burga – Alexandre v luksuzni kongresni center Sandton, kjer se je odvijal sve-

tovni vrh. Tudi sam sem se ga udeležil. Da bi pohod potekal brez incidentov, sta nas policija in vojska v popolni bojni opremi pozorno ‘spremljala’ z ‘zemlje’ (beri različni kordoni enot z oklepnimi vozili) in iz ‘zraka’ (3 helikopterji so krožili zelo nizko nad nami, da smo se včasih komaj slišali med seboj).

Na tem pohodu sem začutil – če se simbolno izrazim – utrip frustracije celega sveta. Tu je bilo izraženo nezadovoljstvo več kot MILJARDE ljudi in ne nekaj milijonov, ki nimajo dostopa:

- do pitne vode – teh je 1,1 milijarde ljudi,
- do osnovnega čiščenja odpadnih voda – teh je 2,4 milijarde ljudi,
- do zemlje.

Na svetu 1,2 milijardo ljudi živi z manj kot 1 &¹² na dan. Mnogi nimajo osnovne zdravstvene oskrbe (vsako leto 2 miliona otrok umre zaradi bolezni povezanih z vodo), kaj šele, da bi imeli dostop do vzgoje in izobraževanja. Skoraj 1/3 sveta še nima dostopa do energetskih priključkov, pri čemer poraba energije v razvitem svetu 25-krat presega porabo na človeka v deželah, ki trpijo revščino. Skoraj 2 milijardi ljudi nima dostopa do električnih priključkov.

Transparenti, ki so jih nosili ljudje na pohodu, so izražali vso stisko in tudi bes. Naj navedem samo nekatere: “voda je človekova pravica”, “zemlja je za vse”, “prepoved proizvodnje genetsko spremenjene hrane”, “en tiran, en strel”.¹³ Zato je *Akcijski program za ureničevanje trajnostnega razvoja*¹⁴ (vse zgornje številke so iz dokumenta) tako pomemben za izkoreninjenje revščine, za spreminjanje netrajnostnih vzorcev potrošnje in proizvodnje, za varstvo in upravljanje z naravnimi viri, za zdravje (virus HIV in bolezen AIDS) in trajnostni razvoj.¹⁵

Ko se na večurnem pohodu pogovarjaš z ljudmi iz vseh koncev sveta, slišiš zanimive zgodbe. Naj navedem samo nekatere. Npr. en sam brazilski veleposestnik ima v svoji lasti posestvo, veliko za štiri Slovenije! Neverjetne

zgodbe o favelas v San Paolo, kjer ljudje ne stanujejo niti v barakah, ampak v 'stanovanjih' iz kartonov in blata. V Indiji se zelo znana aktivistka za človekove pravice Arundati Roy¹⁶ bori proti gradnji velikih jezov, ki so po njenem mnenju *spomeniki korupcije*. Vsa ta izredno draga dela, ki jih finačno podpira tudi Svetovna banka v imenu 'odprave revščin' in 'pomoči deželam v razvoju', niso samo okolju zelo škodljiva, ampak tudi nevarna za ljudi.¹⁷ V Indiji je moralo zaradi gradnje jezov okoli 60 milijonov ljudi v zadnjih 50 letih zapustiti svoje domove.¹⁸ Vse v imenu 'napredka'! Marsikdo predvideva, da konflikti in vojne v naslednjih desetletjih ne bodo več zaradi nafte, ampak zaradi vode!

Kakšne težave in krivice so zaradi zemlje (veliko zemlje v rokah samo nekaj ljudi) in kmetijskih subvencij v svetu! Ker vsak (!) dan kmetje v ZDA, na Japonskem in v državah EU prejmejo eno milijardo(!) dolarjev v obliki subvencij, so njihovi pridelki toliko cenejši, da jim pridelki iz nerazvitih državah ne morejo konkurirati. Za številne države na jugu poloble je kmetijstvo še vedno edina pot za gospodarsko rast. Kaj bi se zgodilo, če bi vsaj nekaj od te vsote porabili za premagovanje lakote in revšine na afriškem jugu?

Po tem nepozabnem pohodu, ki je potekal mirno in veselo, torej v afriškem stilu – veliko plesa in petja (tokrat brez spopadov z vojsko in policijo), bi dodal: *čudim se, da so se dogodki '11.septembra' zgodili 'še' leta 2001 in ne prej!*

'Glas' iz Slovenije za tretji svet¹⁹

Po svetovnem srečanju – torek 17. septembra 2002 – sem se udeležil javnega pogovora v Jazz Klubu Gajo, ki ga je organizirala Umanotera, Slovenska fundacija za trajnostni razvoj, z naslovom "Kam po Johannesburgu?". V pogovoru so predstavniki vladne delegacije, parlamenta in civilne družbe povedali svoje izkušnje, mnenja, pomisleke s sre-

čanja v J'burgu in odgovarjali na zanimiva in kritična vprašanja občinstva. V svojem nastopu na tem pogovoru sem se navezal na izrečene besede predstavnikov delegacije naše države, da je *Slovenija postala donatorka* zaradi visokega bruto domačega proizvoda (BDP) in da bi morala bolj sistematično pristopiti k tej problematiki. Na svetovnem vrhu so namreč države potrdile sklep iz *Konference o financiranju razvoja* v Monterreyu (Mehika, marec 2002), da razvite države povečajo razvojno pomoč državam v razvoju na 0,7% BDP. Slovenska razvojna pomoč²⁰ je ocenjena med 0,01-0,02 % BDP, ki naj bi se v prihodnjem srednjeročnem obdobju dvignila vsaj na raven 0,1 % BDP. Predlagal sem, naj bi Slovenija iz razvojne pomoči med drugim podprla še bolj tudi naše misijonarke in misijonarje, ki velikokrat v izrednih razmerah usvarjajo 'čudeže' in pomagajo domačim ljudem v njihovih mnogoterih težavah. S tem bi pripomogli slovenskim državljanom in državljanom, da bi lažje delali v težkih razmerah, obenem pa je to tudi razvojna pomoč državam, v katerih le-ti delujejo.

Naj '*glas*' iz naših krajev obrodi obilo sadov za vse, še posebej za revne na jugu zemeljske oble! Naj Slovenija – slovenska vlada z državljanke in državljani, med katerimi smo tudi kristjani – ne pozabi svetovnega vrha o trajnostnem razvoju, kakor tudi ne obveznosti, ki iz tega srečanja ZN izhajajo – bodisi v odnosu do svetovne skupnosti, kakor tudi do lastne države in njene družbe – da bi bili vsi skupaj bolj usmerjeni v trajnostni razvoj.

1. Pregovora sta vzeta iz zgibanke, ki jo je izdalo Ministrstvo za okolje, prostor in energijo z naslovom "Narobe: brez tebe gre lahko cel svet narobe". Več o slovenski pobudi za trajnostni razvoj glej www.danesjutri.si.
2. Podrobno poročilo o samem vrhu sem napisal v članku "Uspeh in polom skupaj", *Družina*, št. 39, 29. septembra 2002, str. 23. O vrhu je

- spregovorila Vida Ogorelec Wagner direktorica Fundacije za trajnostni razvoj Umanotera, v "Tudi zdrav razum potrebuje blagovno znamko", *Sobotna priloga Dela*, 7. septembra 2002, str. 4-6. Iz vrha je vsak dan poročala za *Delo* edina slovenska novinarka Barbara Hočevar. O življenju v Južnoafriški republiki, ki odraža dogajanja v svetu, glej še posebej njena članka: "Dolge sence apartheida", *Sobotna priloga Dela*, 14. septembra 2002, str. 28-29; "Za turistični posladek pa priseljenjski kotel", *Nedelo*, 15. septembra, 2002, str. 20-21.
3. V angleških dokumentih Združenih narodov ODA pomeni: "official development assistance", ki se v slovenščini prevaja razvojna pomoč. O samem pojmu glej tudi opombo št. 20.
 4. V dokumentih Združenih narodov NEPAD pomeni: "New Partnership for Africa's Development"
 5. Papež Janez Pavel II ga je po svetovnem vrhu (2. oktobra 2002) imenoval v Rimu za predsednika papeškega sveta Pravičnost in Mir.
 6. O 30-letnem delu in skrbi Vatikana o okolju glej: Pontificio Consiglio delle Giustizia e Pace: *Da Stoccolma a Johannesburg: un Rapporto storico sulle preoccupazioni della Santa Sede per ambiente: 1972-2002*. Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2002.
 7. Odpadki, izdelki – tudi po načelu včeraj kupljeno, danes (ne)uporabljeno, jutri zavrženo – postajajo vedno večji komunalni problem. Vsak dan sem se vozil mimo odlagališča in sem videl, da se veliko ljudi preživlja z iskanjem še uporabnih stvari.
 8. O svetovnem srečanju iz slovenske perspektive glej pogovor z ministrom Kopačem v "Sejem političnih sil", *Delo*, 6. septembra 2002, str. 3.
 9. Biotska raznovrstnost pomeni raznovrstnost oblik življenja na zemlji – genov, vrst in ekosistemov. Izguba te raznovrstnosti pomeni izgubo naravnih dobrin in naravnih virov.
 10. Govor je imel Generalni sekretar ZN v ponedeljek 2. septembra. Delni prevod njegovega nastopa v "Naložba v varno prihodnost", *Delo*, 6. septembra 2002, str. 5.
 11. Eden izmed večjih dosežkov vrha (za nekatere največji) je znatno povečanje števila držav, ki so se odločile ratificirati kjotski protokol iz leta 1997. Med njimi so Kanada, Kitajska, Indija, Rusija, na žalost pa ne ZDA in Avstralija.
 12. En ameriški dolar je približno 214 SIT.
 13. Najbolj zanimiv angleški slogan, ki ga je težko prevesti v slovenščino in izraža različne interpretacije o svetovnem vrhu o trajnostnem razvoju (World Summit on Sustainable Development) in o njihovih (ne)akterjih je bil: WSSD stop *bushing* people.
 14. V dokumentu (vsebuje 10 poglavij in 152 paragrafov) se ZN zavzemajo za popolno implementacijo Agende 21 iz Ria, kakor tudi za uveljavitev mednarodno dogovorjenih razvojnih ciljev v Milenijski deklaraciji iz leta 2000.
 15. V angleščini glej internetno stran ZN: www.un.org/events/wssd, v slovenščini glej internetno stran ministrstva za okolje, prostor in energijo: www.sigov.si/mopl/.
 16. Za svojo prvo knjigo *The God of Small Things*, ki je svetovna uspešnica, je avtorica prejela Bookerjevo nagrado leta 1997. 22. januarja je *Indian express* poročal, da ji je podelila letos ameriška fundacija Lannan iz Santa Fe posebno nagrado za njeno zavzemanje za svobodo, pravičnost in kulturno različnost (*Prize of Cultural Freedom*). Denarno nagrado – 350.000 ameriških dolarjev – bo razdelila med različna socialna gibanja in vzgojne institucije v Indiji. Glej www.expressindia.com, 25. januarja 2003.
 17. Ko se je odvijalo naše srečanje, je bila nevarnost za več kot milijon ljudi, če bi jez na kitajski reki popustil.
 18. O tej problematiki je napisala knjigo *The Cost of Living*. Pred kratkih je izšla njena nova knjiga *Power Politics*.
 19. Na svetovnem vrhu sem se srečal s predsednikom Evropske komisije Romano Prodiem. Vprašal me je, kako jezuiti razmišljamo o rešitvi problemov v Afriki? Prav zaradi tega vprašanja zaključujem ta članek z mislijo na tretji svet in kaj lahko stori Slovenija.
 20. O tej temi je spregovoril dr. Mojmir Mrak na EADI konferenci z naslovom: "Slovenia as a Donor Country: Where It Is and Where It Should Go", Ljubljana, 19-21. oktobra 2002. Glej www.eadi.org/gc2002/mrak.pdf, 23. januar 2003.

Johannesburg: “Rio + 10”

2. svetovni vrh o trajnostnem razvoju

Uvod

Temeljni namen 2. Svetovnega vrha o trajnostnem razvoju, ki je potekal avgusta 2002, je bil izpolniti predloge *Agende 21**. Dogajanje 1. Svetovnega vrha – “Rio 92” je bilo tako omejeno, da glavni cilj 2. Svetovnega vrha ni bila izdelava novih predlogov, temveč predvsem uresničevanje tistega, kar je bilo določeno že pred desetimi leti. Zdelo se je, da na področju trajnostnega razvoja v 90. letih ni bilo nobenega omembe vrednega dosežka.

“Rio 92” je bil kar precej uspešen. *Agenda 21* je predlagala 2500 meril, ki naj bi ustvarjala splošen register za spoprijem s sicer še vedno novim konceptom trajnostnega razvoja. Vsaka država je morala izdelati svojo *Agendo 21*, prilagojeno svojim razmeram. Tema o trajnostnem razvoju se je z dinamiko padca Berlinskega zidu pojavila kot nova prioriteta za prihodnost človeštva. Poleg *Agende 21* pa sta dve konvenciji o podnebjju in biološki raznovrstnosti predlagali bolj konkretne cilje. K sodelovanju pri izdelavi ciljev so bile povabljene tudi nevladne organizacije in družbena gibanja; pripravili so lepo število predlogov ter jih objavili v krasnem *Pismu Zemlji* (*Letter to Earth*).

Toda pot od Rio do Johannesburga ni povsem izpolnila pričakovanj. Vzpone in padce so na eni strani sprožale vlade na drugi pa družba sama. Z ocenitvijo uveljavitve predlogov iz Rio je na srečanju “Rio + 5” leta 1997 v Kjotu na Japonskem postalo jasno, da je bila v večini držav izvajanje *Agende 21* zelo pomanjkljivo. Število okoljevarstvenih nevladnih organizacij je sicer znatno naraslo, a se

niti med seboj niti med tistimi s severa in tistimi z juga niti med okoljevarstvenimi in družbenimi ali pa onimi s področja človekovih pravic niso mogle dovolj jasno dogovoriti.

Zakaj je napredek tako skromen? V preteklem desetletju se je trend prostega trga razvijal hitreje kot pa predlogi za trajnostni razvoj. Vlade držav v razvoju so se začele bolj kot z izvajanjem priporočil *Agende 21* ukvarjati z uresničevanjem *Washingtonskega sporazuma* in programov strukturnih prilagoditev Mednarodnega denarnega sklada (MDS). Prav zaradi tega je Brazilija svojo *Agendo 21* izdala šele julija 2002, samo dva meseca pred srečanjem v Johannesburgu! Urugvajski krog pogajanj iz leta 1994 in ustanovitev Svetovne trgovinske organizacije (STO) leta 1995 sta multilateralni sprostitev trgovanja dali novo spodbudo, toda nova liberalna politika ni rešila problemov revščine in procesa marginalizacije čedalje večjega dela svetovnega prebivalstva. Prišlo je do zaostritve spora med neoliberalno logiko povečevanja proizvodnje in potrošnje brez kakršnega koli nadzora z ogromno povzročene škode ter vizijami okoljevarstvenikov, ki so bili opozorjeni pred naraščajočimi tveganji in bojznimi o nepovratnem uničenju našega planeta. Moč multinacionalnih korporacij je v določitvi gospodarskih in finančnih politik začela zamenjevati moč držav, ki so tako postale njihove služabnice. Gibanje družbe zoper splošni merkantilizem, zoper siromašenje in proces naraščanja razlik med revnimi in bogatimi po vsem svetu ter proti opustošenju okolja je začelo z novo fazo v

soočenju nasprotij med prevladujočim proizvodno-potrošnim vzorcem ter predlogom za trajnostni razvoj.

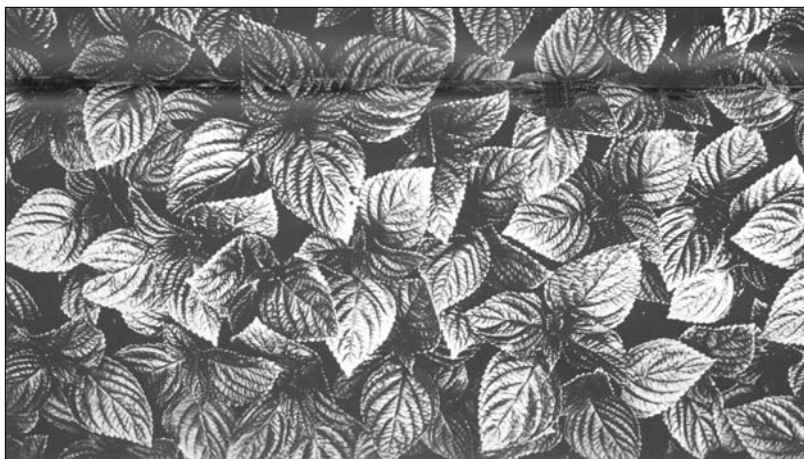
V kontekstu okoliščin, ko družba pomeni zgolj trg, celo ko to pomeni biti bogat, koncept trajnostnega razvoja zbledi in obtiči na mestu. Trčili sta dve paradigmi: prva, Rio-Kjotska, poudarja multilateralnost, trajnost ter dejavno družbeno udeležbo – druga, paradigma MDS ter STO, nasprotno vztrajata na principu, da moč trga preprečuje družbi, da bi dejavno sodelovala pri procesih odločanja. V Johannesburgu ni prišlo do izdelave konkretnih in natančnih ciljev z jasno določenimi časovnimi roki in sredstvi. Zato tega nevladne organizacije, ki so bile na srečanju v Johannesburgu sicer navzoče v večjem številu in z bolj jasno izraženimi stališči kot pred desetimi leti, niso imele enakega političnega vpliva kot v Riu.

Za kaj je šlo?

Uradno je bila tema vrha v Johannesburgu trajnostni razvoj. V *Bruntlandovem poročilu* (*Bruntland Report*) Združenim narodom (ZN) iz leta 1987 je ta koncept definiran kot “razvoj, ki dosega sedanje potrebe, ne bi pri

tem postavljajal na kocko možnosti za prihodnjo generacijo pri doseganju njenih”. Poročilo temelji na zavedanju dejstva da “stvari, takšne kot so, ne morejo iti več naprej”. Koncept poskuša opozoriti na gospodarski razvoj, zaščito okolja in socialni razvoj, oziroma, bolj preprosto povedano, teži k združitvi treh “P”jev: People, Planet, Prosperity – ljudje, planet, blaginja. Toda poleg lepih definicij koncept ponuja tudi mnogo različnih interpretacij. Revne države vztrajajo pri boju proti revščini (ljudje), bogate države zagovarjajo proizvodnjo in potrošnjo (blaginja), ostali pa se osredotočajo na zaščito stvarstva (planet).

Vrh se ne bi smel ukvarjati zgolj s problemi revščine ali proste trgovine, kot so to želele nekatere države, marveč tudi z izzivi ohranitve okolja. Velike poplave na Kitajskem, v Bangladešu, Srednji Ameriki in Evropi; suše in lakota v Južni Afriki; naravne katastrofe, ki so posledica podnebnih sprememb – vse to so najbolj očitna znamenja resnih groženj za okolje, kar jih obstaja. Tudi “odkritje” ogromnega temnega oblaka nad Azijo, čigar površina znaša 30 milijonov kvadratnih metrov, debel pa je 3 km, in naraščajoče luknje v ozonski plasti kažejo na nujnost ublažitve-

Werner Koehler: Vzorec narave (izrez), fotografija, 1966.

nih in preventivnih ukrepov. Srečanje v Johannesburgu bi zato teoretično moralo vključevati vse tri navedene razsežnosti trajnostnega razvoja.

Več istočasnih srečanj

Številke delno kažejo na pomembnost največjega svetovnega srečanja ZN. Poročalo se je o 64.000 ljudeh, med njimi je bilo 25.000 odposlancev nevladnih organizacij, skupin in gibanj z vseh štirih koncev Zemlje, med katerimi je bilo kar precej aktivistov iz Južne Afrike; 5000 uradnih odposlancev iz 196 držav udeleženk; 2500 novinarjev in približno 30.000 ljudi, ki so skrbeli za podporo, da se je vrh tekoče odvijal. Slednje jim je mimorede zelo dobro uspevalo, od prevozov, varnosti, prometa do sprejema, razmnoževanja in distribucije gradiva, itd. Cilji in funkcije toliko različnih udeležencev so bili zares raznoliki in pravzaprav je potekalo kar več dogodkov hkrati.

V Sandtonu, na severu mesta, je v eni izmed dvoran imenitnega konvencijskega centra potekal uradni del vrha, kjer so se ukvarjali predvsem s t. i. "akcijskim programom", glavnim dokumentom, ki bi moral biti rezultat srečanja. Pravzaprav sta tam potekali kar dve srečanja, eno uradno za vse uradne delegacije in še eno, kjer so v zakulisju potekala pogajanja med "velikimi": ZDA, Evropsko unijo (EU) ter drugimi razvitimi državami, ki so v skladu s temami pripravljale dogovore in jih pošiljale v dvorano uradnega dela pogajanj.

Na jugu mesta (40 km od Sandtona) je v razstavnem parku Narsec potekalo srečanje nevladnih organizacij. To srečanje so nekajkrat poimenovali kar "proti-vrh" oz. kraj poln razgretežev, ki se ga je dejavno udeležilo na tisoče nevladnih organizacij, skupin, združenj in gibanj. Vsaka od njih je svoje dejavnosti predstavljala na stojnicah, organizirala forume, seminarje, delavnice, debate, itd.

Cilji tako velikega števila skupin so bili različni. Glavni interes nekaterih je bilo soočanje svojih izkušenj z izkušnjami drugih nevladnih organizacij, spet drugi so hoteli vplivati na potek pogajanj v Sandtonu.

V Ubuntu Villageu blizu Sandtona je potekala razstava bogatih držav in multinacionalnih korporacij, med katerimi so nekatere sponzorirale organizacijo tega ogromnega prostora. Vse od njih, bodisi države bodisi multinacionalke, pa so tekmoval s poskusi prikazati vse, kar so do sedaj že naredile za pospešitev trajnostnega razvoja.

Mnogo srečanj, razprav, delavnic, kulturnih prireditev in razstav z različno tematiko npr. o vodi je potekalo v drugih predelih "Joburga" (tak vzdevek so mestu dali njegovi prebivalci). Obsežnost tega svetovnega dogodka je v dveh tednih precej vplivala tudi na predele mesta z zabavno industrijo.

O čem so se pogajali?

Namen srečanja "Rio + 10" je bil predvsem pospešiti izvajanje predlogov *Agende 21*, zato so ZN na štirih pripravljalnih srečanjih pripravili obsežen akcijski program, ki naj bi bil osrednja tema pogajanj. Njihov cilj je bila izdelava natančnih in konkretnih predlogov, ki bi pripeljali do določitve časovnih rokov in sredstev. Na koncu četrtega pripravljalnega srečanja na otoku Bali maja 2002 je bil izdelan osnutek bodočega obsežnega dokumenta, ki je vseboval 77 strani (v angleški različici) s 152 odstavki. Na Baliju je bilo odobrenih 70% tega dokumenta. Deli postavljeni v oklepaje, o katerih naj bi se pogajali na vrhu samem, so se nanašali na trgovino, finance in globalizacijo – področja, kjer bi med pogajanci dejansko prihajalo do največjih razhajanj, saj vemo, da se države lahko med seboj sporazumejo prav v vsem, toda kakor hitro se stvar zasuče okrog denarja, se takoj začno pojavljati nesporazumi. Na tem mestu bi lahko omenili 14 točk, glede katerih je med ZDA

in EU nastajala močna napetost: 1. načela Ria, 2. učinkovito upravljanje nadzora, 3. človekove pravice, 4. čiščenje odpadnih voda, 5. solidarnostni sklad, 6. energija, 7. proizvodnja in potrošnja, 8. trgovina in finance, 9. naravni viri (biološka raznovrstnost), 10. podnebne spremembe, 11. skupna družbena lastnina, 12. socialne dimenzije, 13. partnerstvo, 14. globalizacija. K tem točkam se bomo še vrnili, ko bomo preučevali rezultate.

V mesecu maju je Svetovni vrh v Joburgu, ki ga je predstavljal generalni sekretar ZN, izdal pismo z zahtevo, da naj 5 točk postane prednostna naloga pogajanj med vrhom. To pismo je bilo do neke mere tudi odgovor mnogim zaskrbljenim nevladnim organizacijam, ki so osnutek akcijskega programa z Balija imele za zelo pomanjkljiv in nepomemben. Zahteva je v resnici tudi dobila odgovor. Pismo, včasih imenovano z akronimom WEHAB, kar predstavlja vseh pet prioritet v angleškem jeziku (water – voda, energy – energija, health – zdravje, agriculture – kmetijstvo, biodiversity – biološka raznovrstnost), je postalo konkretno priporočilo.

Glavni pogajalci

Pogajanja so vodili voditelji uradnih delegacij. Vsaka država je imela različno število pogajalcev; bogatejše so lahko imele tudi do 300 pogajalcev (kot npr. ZDA), med katerimi je bil vsakdo strokovnjak za določeno temo razgovorov, toda mnoge države si takšnih stroškov niso mogle privoščiti. Uradna delegacija Brazilije z 51 člani je vendarle bila pomembna, ne samo zaradi svoje številčnosti, razsežnosti gozdov v Amazoniji, številnih vodnih virov ali svoje bogate biološke raznovrstnosti, temveč tudi zaradi zelo izpopolnjenih predlogov (ki so se večinoma ujemali s tistimi od Evropske unije, Južne Afrike in drugih držav). Brazilija je imela zaradi dejstva, da je bila država-gostiteljica srečanja "Rio 92", vidno vlogo pri okoljevarstvenih vprašanjih, da-

siravno se je na koncu govorilo le še o denarju, pa tudi Brazilija sama se ne more ravno hvaliti na področju varstva okolja.

Zaveznitva med državami oziroma skupinami držav so se spreminjala glede na zadeve, o katerih so potekali razgovori. ZDA – največjega nasprotnika konkretnih odločitev, določenih ciljev, rokov ter sredstev sta največkrat podprli Japonska in Avstralija. EU, zaveznica ZDA na področju komercialnih, finančnih in globalizacijskih vprašanj, se je na področju revščine in vprašanj okolja približala skupini G77. Države v razvoju, združene v G77 (pravzaprav gre za 132 držav), ki jim že v drugem mandatu v letu 2002 predseduje Venezuela, so si bile edine v domala vseh temah, razen glede energije. Čeprav se je Kitajska mnogokrat približala njihovemu mnenju, ni želela biti obravnavana kot del te skupine – od tod tudi uradno ime G77/Kitajska.

Lobiji

Lobiji so zelo pomemben sestavni del vsakih velikih pogajanj. Multinacionalne korporacije za zaščito svojih interesov porabijo ogromno denarja in imajo prav zato v Washingtonu, Bruslju ter drugih prestolnicah bogatih držav nameščene svoje najbolj izbrane ljudi. Vsaka država najprej ščiti svoje lastne gospodarske interese in včasih se zgodi, da se ti interesi ujemajo z interesi multinacionalk. Tudi velike mednarodne nevladne organizacije so si pridobile kar veliko možnosti za poskus zaščite najbolj pogostih interesov družbe in njenih članov.

V Johannnesburgu so bile multinacionalne korporacije prvič tako močno prisotne in videli bomo, da jim je uspelo priti do dobrih rezultatov. Dejavno udeležbo 200 multinacionalk so omenjali in tudi dosledno nazivali z "organizacijo korporacij za trajnostni razvoj" (v Braziliji imenovano kot Brazilski korporacijski odbor za trajnostni razvoj (CEBDS – Conselho Empresarial Brasileiro para o De-

senvolvimento Sustentável)); imele so enega samega govornika – bivšega predsednika naftne družbe Shell. Velikokrat so interese teh korporacij branili njihovi lastni delegati, vendar so imeli tudi svoje predstavnike, ki so pogajalce opozarjali na nekatere zahteve, če je bilo to potrebno. Ti so se nahajali v Ubuntu Villageu, kjer so z obilico finančne podpore predstavljali svoje projekte za pomoč pri trajnostnem razvoju.

Kljub omejenim finančnim virom so si tudi nevladne organizacije prizadevale, da bi se jih na pogajanjih lahko slišalo. Po postopkih ZN namreč obstajajo mehanizmi za posvetovanje s civilno družbo, toda glavna lobiranja se vselej odvijajo pred pogajalci. Nekaj nevladnim organizacijam je uspelo "strokovno" poseči v potek pogajanj, ki pa se morajo za to, da so bile opažene, zahvaliti podpori tako s strani tisočev drugih nevladnih organizacij, ki jih finančno pokrivajo, kakor tudi s strani javnega mnenja. Zatorej je imela večina nevladnih organizacij svoje sedeže v Narsecu, ena skupina pa je dejansko delovala v Sandtonu. Prav zaradi 2. Svetovnega vrha se je sedem ogromnih mednarodnih nevladnih organizacij (med njimi: Friends of the Earth, WWF, Greenpeace, Oxfam) povežalo v t. i. "Eco-Equity", da bi povečale svojo moč in možnosti za posredovanje. Ta skupina je pripravila utemeljitve vseh odstavkov "v oklepajih" iz akcijskega programa. Med uradnim vrhom se ji je resnično uspelo dobro predstaviti in z odličnimi dnevnimi poročili oskrbovati skupino nevladnih organizacij, tisk in celo uradne delegate, ki so se izgubili v labirintu pogajanj. Ta poročila so povzemala trenutna vprašanja in potek dogodkov v igri moči med državami v času pogajanj.

Na žalost pa koordinatorji nevladnih organizacij iz Južne Afrike, ki so uspešno organizirali več vrhov nevladnih organizacij v Narsecu, niso dovolj razločno pozvali k pripravi alternativnega dokumenta uradnemu. Vsee-

no je vredno omeniti veliko parado, ki so jo družbena gibanja, še posebno pa t. i. "južnoafriško gibanje brez zemlje" organizirali pred prihodom voditeljev držav in vlad in so se je udeležili številni mednarodni delegati. Parada se je začela v uborni mestni četrti Alexandra in končala v izredno imenitni soseski Sandton, kjer je potekal uradni vrh.

Vloga ZN

Pobuda za tako velik svetovni dogodek je seveda lahko prišla le s strani ZN. Vendar je potrebno preučiti kakšno težo pri pogajanjih je ta organizacija dejansko imela. Generalni sekretar Svetovnega vrha in štirih pripravljalnih srečanj je bil Indijec Nitin Desai, nepristranski človek, zelo podoben Kofiju Annanu. Videli smo že, kako so pripravo konkretnega akcijskega programa na Baliju zastavile ZDA, zato je Kofi Annan poskusil ponovno oživiti dinamiko petih osrednjih predlogov o vodi, energiji, zdravju, kmetijstvu in biološki raznovrstnosti. Generalni sekretar ZN je izkušen diplomat in zelo spoštovan človek, ki dobro pretehta besede, preden jih izreče in nikdar ne govori brez razloga. Uspešno brani verodostojnost in moralni ugled ZN in ima dobre govore, toda tako kot papeža nihče ne upošteva njegovih priporočil. Najbogatejše države so tiste, ki vladajo svetu, vsaka od njih ščiti svoje lastne interese in tako rezultati pogajanj predstavljajo zgolj razmerja med posameznimi silami, prisotnimi na plenarnem zasedanju.

Takšno situacijo nam pojasni položaj *Programa ZN za okolje (UN Environment Program)*. Kljub tveganju nepopravljivega uničenja našega planeta z resnimi posledicami za človeštvo, okolje ni prednostna skrb bogatih, ki gledajo le na pridobitev kratkoročnih koristi. Trenutni uspešni izvršni direktor, Nemeč Klaus Totfer za *Program za okolje* ni dobil potrebnih virov in zakonitih pooblastil, s katerimi bi univerzalne probleme reševal v korist

svetovne skupnosti. Pozive, da bi ta organizacija dobila sredstva za delovanje v dobrobit vseh, so prezrli.

Razvoj pogajanj

Pogajanja moramo časovno umestiti v nadaljevanje desetletja splošne liberalizacije trgovine. Prvo veliko odpiranje meja se je začelo s podpisom Urugvajskega kroga pogajanj leta 1994 in kot posledica je sledila ustanovitev STO leta 1995. Neuspešnemu poskusu prikritega izsiljevanja odobritve *Sporazuma o multilateralnih vlaganjih* (AMI – *Agreement on Multilateral Investment*) je sledil ponovni poskus, tokrat med pripravami na nov krog pogajanj, t. i. Milenijski krog, ki naj bi bil še veliko bolj izčrpen od prejšnjega in se je začel leta 1999 v Seattlu. Napetosti med interesi ZDA in EU ter aktiviranje civilne družbe je ustavilo predlog STO. V Dohi (v Katartu, 1. novembra) je bila ponovno dana pobuda za nov krog pogajanj o prosti trgovini, imenovanim “krog pogajanj o razvoju”. Z namenom, da bi denarno podprli razvoj, je srečanje državnih voditeljev in vlad v Monterreyu (v Mehiki, 2. marca) podprlo pobude iz zasebnega sektorja. Prav v takšnih svetovnih okoliščinah so torej potekala pogajanja v Johannesburgu, katerih splošna dinamika je bila že nakazana. Presenečenj ni bilo, pač pa se je potrdilo, sicer z nekaj manjšimi popuščanji, tisto česar so se bale nevladne organizacije: *Deklaracija iz Dohe* (*The Doha Declaration*) in *Konsenz iz Monterreya* (*Consensus of Monterrey*) sta bila večkrat omenjena kot priporočilo pri trgovanju in financah, medtem ko do omembe srečanj v Durbanu (Južna Afrika, 1. decembra) o rasizmu, toleranci in človekovih pravicah ter Rimu (2. junija) sploh ni prišlo.

ZDA in EU sta glede glavnih točk nesoglasij (trgovina, finance in globalizacija) na presenečenje in nezadovoljstvo ostalih držav sami pripravili alternativno besedilo ter ga

dostavili na pisalno mizo predsednika in generalnega sekretarja. Ta gesta je vsem dala jasno vedeti, kdo se v resnici pogaja. “Veliki”, včasih sicer na nasprotnih bregovih, a vendarle velikokrat na istem skupaj in s potrebnimi medsebojnimi dogovori, so imeli monopol nad pogajanjem in celo tisti majhen “spodrs-ljaj” v noči z 31. avgusta na 1. september kaže na tajni dogovor glede interesov med bogatimi. Na koncu pogajanj, tik pred prihodom voditeljev držav in vlad je EU zapustila pogajalsko dvorano zaradi splošne blokade, ki so jo ustvarile ZDA, in predlagala, da se odredi odločitvam oblasti ministrov. To je vso zadevo upočasnilo in zakompliciralo odločitve. Predstavniki EU so se vrnili čez dve uri, ob polnoči, in do tretje ure zjutraj je prišlo do izmenjave soglasij med obema taboroma.

Rezultati: nasprotujoča si mnenja

Zaradi nasprotujočih si ocen različnih udeležencev pogajanj so podatki o rezultatih relativni. Trans-nacionalne korporacije in vlade bogatih držav, ki so veliki zmagovalci, mislijo, da je “vrh obrnil stvari v pravo smer”, medtem ko vlade revnih držav in nevladne organizacije ugotavljajo, da sta celotno človeštvo in Zemlja popolnoma na izgubi.

Bolj navdušujoče se sliši govorjenje korporacij: “Ne morem si predstavljati možnosti za trajnostni razvoj brez vključitve korporacij vanj [...] vse, kar šteje so le konkretna dejanja, nevladne organizacije pa medtem delujejo bolj na nivoju politike [...] mi upoštevamo svoj statut zasebnih podjetij in našo zavezanost rezultatom. Mislimo, da naše zmožnosti lahko pripomorejo k rešitvi problemov revščine,” je med mnogimi drugimi izjavil nek podjetnik.

Nevladne organizacije so bolj kritične in v njihovih ocenah je moč videti razočaranje, grenkobo in frustracije. Za mnoge izmed njih je mednarodna skupnost daleč od zavez spretih v Riu. “Vlade kar naprej kažejo usod-

no pomanjkanje volje za uresničitev načel iz Ria. Na drugi strani pa opazujemo, kako države uhajajo odgovornostim, kako trg dobiva podporo v vlogi glavnega sodnika pri socialnih in okoljevarstvenih vprašanjih ter neodgovorno podrejanje držav globalizacijskim procesom, ki jih vodijo multinacionalne korporacije.” Končna izjava neke velike nevladne organizacije se glasi: “Kako lahko govorimo o tem, da zmanjšujemo revščino polovice človeštva kar tako z nekaj dobre volje, brez konkretnih ciljev, zavez in brez časovnih rokov? Svetovni vrh je bil le talec v rokah multinacionalnih korporacij, prave zmagovalke konference pa so države kot npr. ZDA, Avstralija ali Savdska Arabija, ki niso hotele sprejeti količinsko izraženih obveznosti in ščitijo naftno industrijo [...] celoten vrh je zgolj uzakonitev “agende” o prosti trgovini.” Koordinator za medije pri nevladnih organizacijah na navdušenje velike multinacionalne korporacije z vodo odgovarja: “Problem je v tem, da ne vemo, ali bodo trgi na jugu tej korporaciji prinesli kaj koristi. Zaradi tega obstaja nevarnost, da bo korporacija, ki bo imela nadzor nad vso vodo in energijo, odklopila tiste, ki plačila ne bodo zmogli.” Velike družbene

cilje tisočletja, določene na preteklih mednarodnih konferencah so pustili ob strani.

Mnoge vlade držav v razvoju imajo ocene, podobne tistim od nevladnih organizacij. “Kakšna razlika med besedami in dejanji! Največji onesnaževalci trdijo, da so največji varuhi okolja, pri tem pa nočejo prevzeti nobene odgovornosti za ohranitev planeta ali pa se držati uradnih ciljev za pomoč k razvoju,” je povedal ekvadorski predsednik.

Rezultati WEHAB prioritet

Voda in zdravstvena oskrba: predlog, da naj bi do leta 2015 za polovico zmanjšali število ljudi, ki nima dostopa bodisi do pitne vode (1,1 milijarde) bodisi do čiščenja odpadnih voda (2,4 milijarde) je eden izmed redkih ukrepov, od katerega bi imelo koristi revnejše prebivalstvo. Predlog pravi, da naj bi vsak dan novih 200.000 ljudi dobilo dostop do vode; ocena celotnih stroškov znaša 180 milijard ameriških dolarjev, toda nikjer ne piše, kdo bo ta predlog spodbujal. Ga bodo morda multinacionalke z vodo?

Energija: se je znašla med zadnjimi točkami pogajanj zaradi močnega odpora ZDA, multinacionalnih korporacij in držav izvoz-

Werner Koehler: Vzorec narave (izrez), fotografija, 1966.

nic nafte. Glede na globalno segrevanje in podnebne spremembe je bil predlog *Konvencije o podnebnih spremembah* (UN *Convention on Climate Change*) z "Ria 92", naj se stopnjo emisije plinov z učinkom tople grede obdrži na nivoju iz leta 1990 vse do leta 2000, kar pa se ni zgodilo. Predlogu konvencije je sledila okrepitev s *Kjotskim protokolom* decembra 1997, ki predvideva zmanjšanje emisij do leta 2012 vsaj za 5% glede na stanje iz leta 1990. EU in Brazilija sta z drugimi državami vodili listo podpisnikov in ratifikacijo *Kjotskega protokola* ter predlagali povečanje uporabe obnovljivih virov pri proizvodnji energije za 15% do leta 2015. Do srečanja v Johannesburgu nekatere države, ki so velike onesnaževalke, sploh niso ratificirale *Kjotskega protokola*. Na to je sicer opozoril akcijski program, a ni bil obvezujočega značaja. Kanada, Kitajska, Indija in Rusija so v javnem nagovoru z glavne tribune Svetovnega vrha zagotovile svoje ratifikacije protokola, kakor hitro bo to mogoče. ZDA in Avstralija sta tako ostali sami, vendar pa se tudi delež 15% v predlogu zmanjšal v prid bolj "trajnostnemu" naraščanju, brez kakršnih koli v številkah določenih ciljev oziroma rokov.

Zdravje: To besedilo je bilo potrjeno že na Baliju, vendar je Kanada želela še enkrat sprožiti pogajanja. Odstavek besedila z Balija je države pozval k "oskrbi vseh ljudi z osnovnimi in učinkovitimi zdravstvenimi storitvami, upoštevajoč nacionalno zakonodajo ter kulturne in religiozne vrednote", ni po omenjal načrtovanja družine. To stališče so zagovarjale ZDA na čelu s predsednikom Bushem, islamske države in Vatikan. Kanada, ki so jo podpirale države EU, je trdila, da zadnji del te izjave pomeni zmago držav, ki nasprotujejo splavu in obrezovanju žensk. Skupaj bi lahko izjavi dodali "v skladu z vsemi človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami". Brez tega šele po naporni razpravi po-

trjenega dodatka se končni dokument sploh nikjer ne bi skliceval na človekove pravice.

Boj proti skrajnim oblikam revščine: do leta 2015 za polovico zmanjšati število vseh v bedi živečih prebivalcev držav v razvoju (sprejeto v Københavnu).

Univerzalno osnovno izobraževanje: zagotoviti univerzalno osnovno izobraževanje v vseh državah sveta do leta 2015 (Jomtien, København in Peking).

Enakopravnost spolov: napredovati k večji enakopravnosti obeh spolov ter pospešiti prizadevanja žensk za zmanjševanje razlik med izobraženostjo dečkov in deklic tako v osnovnem, kot tudi v srednjem izobraževanju (Kairo, København, Peking).

Umrljivost otrok: do leta 2015 zmanjšati umrljivost novorojenčkov in otrok do petega leta starosti za dve tretjini glede na stanje iz leta 1990 (Kairo).

Umrljivost mater: do leta 2015 zmanjšati umrljivost mater za dve tretjini glede na stanje iz leta 1990.

Boj zoper lakoto: do leta 2015 prepoloviti število ljudi, ki trpijo pomanjkanje hrane glede na današnje stanje (Rim).

Reproduktivna higiena: do leta 2015 vsem posameznikom v plodnem obdobju zagotoviti dostop do sredstev za tovrstno higieno znotraj sistema osnovnega zdravstva (Kairo).

Okolje: do leta 2015 v vseh državah vpe-
ljati nacionalne strategije trajnostnega razvoja in spremeniti težnje po uničenju ekoloških virov na nacionalni in svetovni ravni (Rio de Janeiro).

Kmetijstvo: Države v razvoju so zopet zahtevale ukinitve subvencij v kmetijstvu v Evropi in ZDA, saj jim le-te preprečujejo konkuriranje njihovih izdelkov in odvzemajo po-

membene finančne vire. ZDA in EU sta se temu zoperstavili in dosegli, da je akcijski program vseboval zgolj potrditev stališč iz Dohe: zmanjšanje in odpravo denarne pomoči za nedoločen čas. Boj na naslednjem ministrskem srečanju "kroga pogajanj o razvoju" v Mehiki, novembra leta 2003, bo boj zagotovo težji.

Biološka raznovrstnost: Na tem področju sta bila narejena dva majhna koraka. Po predlogu bi dosegli možnost preobrata trenutno uničujočih tendenc za biološko raznovrstnost v letu 2010. Toda predlagana ni bil noben določen cilj. Natančne predloge je dobilo samo ribištvo, kjer 75% vrst rib grozi nepopravljivo uničenje, zato cilj določen za leto 2015 prepoveduje ribolov tistih primerkov rib, ki so odgovorne za obnavljanje jat. Vendar pa dodane besede: "kjer je to mogoče" zmanjšujejo pomen tega cilja.

Drugi rezultati

Tako drag in obsežen dogodek, pa tako malo rezultatov ob soočanju z okoljevarstvenimi, socialnimi in proizvodnimi izzivi! Končni obračun se bo morda komu zdel zelo povprečen in takšen je tudi v resnici. Če bi ga ocenjevali po rezultatih glavnih tem, bi mu skupina nevladnih organizacij prisodila končno oceno 2,2. Ocene se seveda razlikujejo. Morda stanje vseeno ni tako slabo, kot so se bali nekateri. A prav gotovo ne ustreza temu, kar bi bilo potrebno storiti, da bi se resnično soočili z velikimi izzivi trajnostnega razvoja in prevzeli odgovornost za sedanjost in prihodnost. Tudi nekateri drugi rezultati prikazujejo vzroke za prevaranost in frustracije mnogih ljudi.

Eden večjih poskusov bogatih držav in multinacionalnih korporacij je bila podreditev kakršnih koli **multilateralnih sporazumov o okolju** pravilom STO. Njihov predlog daje odločilno prednost trgu pred zaščito okolja. Okoljevarstvene ukrepe bi mogli razumeti kot zaščitne ukrepe in jih razglasiti vpricho STO.

Še več, trg naj bi predstavljal kar najboljše orodje za zaščito zemeljske celovitosti. Naj zveni še tako nemogoče, pa je to protislovje naposled le uspelo spodbiti pogajalskemu glasu iz neke majhne države, rekoč sledeče: "Ker se zavedamo [situacije], tega predloga ne moremo odobriti." Kot padajoče domine so mu sledili še glasovi številnih drugih držav, da bi zavrnilli nevaren predlog.

Novo in aktivno prisostvovanje multinacionalnih korporacij v poteku pogajanj, kar so nekateri imenovali kar "poskus privatizacije trajnostnega razvoja", je bilo potrditev "**novih pobud partnerstva**" za razvoj, imenovanega "**Tip 2**". Vse do Monterreyja so ZN podpirali samo medvladne dogovore, ki so urejali partnerstva med vladami in ostalimi sektorji. Nov model partnerstva "Tip 2" pa spodbuja dogovore med korporacijami, javnimi oblastmi in sektorji civilne družbe. Obstaja nevarnost, da bi se vlade svojim odgovornostim odpovedale in korporacijam dodelile največji možni nadzor nad razvojnimi procesi. Civilna družba velikokrat nima vzvodov v obliki informacij, organizacije ali celo struktur, da bi zapletenim procesom lahko sledila. Velike korporacije so ZN predstavile že več kot 400 "projektov partnerstva", in tako poskušale priti do razpoložljivih sredstev. Vendar mnogo teh različnih projektov ne prinaša nobene razvojne politike. Resnično gre za tveganje, saj bo trajnostni razvoj brez nacionalnega in mednarodnega nadzora vlad, mednarodnih teles in civilne družbe lahko postal vse bolj in bolj odvisen od zasebnega kapitala.

Naslednji znak nove prisotnosti korporacij v razvoju je bila debata o **socialnih in okoljevarstvenih odgovornostih**. Takšna tema je bila nova za tovrsten uraden mednarodni dogodek. Pred leti predstavljen predlog s strani civilnih, intelektualnih in poslovnih slojev družbe, ki je nameraval oblikovati etični kodeks za korporacije, bodisi glede socialnih bodisi okoljevarstvenih vprašanj, je naletel na

velik odpor. Na takšen način so omenjene tudi odgovornosti korporacij v akcijskem programu in politični deklaraciji, vendar zelo na splošno in povsem nezavezujoče.

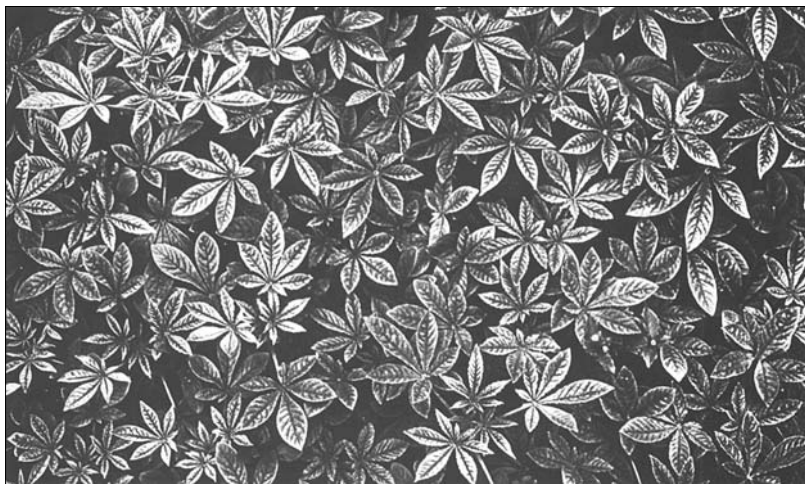
Koncept trajnostnega razvoja postavlja prevladujoči ekonomski model proizvodnje in potrošnje pod vprašaj. Ta tema je bila izredno občutljiva ne le zaradi svojega obsega, temveč tudi zaradi nujnosti iskanja rešitev. Narejenih je bilo nekaj malih korakov; v desetih letih bi se moralo začeti upoštevati nekatere programe za spremembo **obstoječega načina proizvodnje in potrošnje** (varčevanje ali iskanje novih energetskih virov; boljše ohranjanje naravnih virov, itd.), toda razjasnitev odnosa med gospodarsko rastjo in propadanjem okolja je bila zavrnjena.

Med mnoge nevladne organizacije se je naselil strah pred prezrtjem nekaterih **vodilnih načel z "Ria 92"**, in tem, da se bo "Rio + 10" sprevrgel le v "Rio - 10". Načelo previdnosti oz. opozoril, privzeto v Rio državi daje možnost omejevanja določenih aktivnosti ali izdelkov v primerih, ko zanje ne obstaja znanstveno potrjeno zagotovilo o njihovi neškodljivosti. Dosedaj glavna razprava se na-

naša na nadzor genetsko spremenjenih organizmov. Gre za težko bitko; državni sekretar ZDA Colin Powell, ki so ga med plenarnim zasedanjem v skupščini izžvižgali, je afriške države povprašal, ali bi se katera od njih odrekla ponujeni genetsko spremenjeni koruzi ameriških korporacij za rešitev problemov lakote. Načelo previdnosti se je v sklepnem dokumentu spremenilo v "pristop k opozorilom", toda poskusi, da bi ga podvrgli pravilom STO so se izjalovili. Razprava se nadaljuje in se bo spet zaostрила na naslednjem srečanju ministrov STO leta 2003.

Drugo vodilno načelo o "**skupni, pa vendar porazdeljeni odgovornosti**", imenovano tudi "internalizacija stroškov", v bolj pogovornem jeziku pa "plačevalci za onesnaževanje" je bilo ponovno omenjeno v sklepnem dokumentu in poudarja odgovornost bogatih držav za propadanje našega planeta, vendar brez vsakega obvezujočega predznaka.

Svetovni problemi terjajo svetovne rešitve. Nevarnosti za okolje, povezane z socialnimi in gospodarskimi razmerami nimajo vedno zgolj rešitev na nacionalni ravni, temveč gre za izziv **svetovne ureditve**. Pojavili so

Werner Koehler: Vzorec narave (izrez), fotografija, 1966.

se pozivi k ustanovitvi mednarodnega telesa, takšnega kot pri STO, z dodeljeno mu zakonito oblastjo, ki bi jo vsi upoštevali in bi uravnavalo ter uredilo okoljevarstveno politiko. Odgovor na to pa je bil poziv k nacionalnim in regionalnim rešitvam brez upoštevanja takšne svetovne oblasti. Vloga *Programa ZN za okolje (UN Environment Program)* ni bila spremenjena, pač pa se bodo sredstva Sklada za okolje (Fund for the Environment) povečala na 3 milijarde ameriških dolarjev.

Države OECD (Organization for Economic Cooperation and Development – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj) so se od leta 1969 naprej zavezale, da bodo 0,7% svojega BDP namenile za razvoj. Če bi bila ta vsota Javnega sklada za razvoj (Public Aid for Development) smiselno porabljen, bi se zlahka odprla pot do določenega napredka. Med izrečenim in storjenim pa je velik prepad, saj celotni Javni sklad za razvoj dobi le 0,32% BDP (0,10 v ZDA). Dobre namene so zgolj obnovili, niso pa jim pripisali kakšne večje teže. ZDA in EU sta potrdili svoje obljube izrečene v Monterreyu, da bosta povečali svojo pomoč na 6 milijard oziroma 5 milijard ameriških dolarjev, a ta tokrat ni namenjena razvoju, temveč utrditvi teles in struktur, ki spodbujajo prosto trgovanje. Takšne namere nas resnično presenečajo: si bogate države zares želijo doseči socialne cilje tisočletja, ali pa gre zgolj za še eno priložnost dajanja lažnih obljub, s katerimi bi pomirile ostale države, izključene iz tega procesa.

Potekanje 2. Svetovnega vrha v Afriki je privabilo tudi nekaj pozornosti za specifične probleme te celine. Johannesburg je najverjetneje edino mesto na tej celini z zadostno infrastrukturo za tako velik dogodek. Prevladujoče presečišče vseh tem svetovnega vrha sta bila trgovina in finance, ki sta bila tudi glavni ključ za interpretacijo dogodka. Akcijski program zagotovo vsebuje nekatere

predloge boja proti opustošenju s finančno podporo Sklada za okolje, toda dejanski akcijski program za Afriko je z dovoljenjem bogatih držav in mednarodnih finančnih institucij postal t. i. **NEPAD (New Partnership for Africa's Development)**. Ta nov program, ki so ga afriški voditelji potrdili oktobra 2001, ima trgovanje za gonilno silo razvoja in boja proti revščini. Nevladnim organizacijam in verskim skupnostim se postavljajo mnoga vprašanja, saj je program sestavila skupina nekakšnih liberalnih tehnokratov, brez da bi poprej analizirala dejanske prednostne potrebe v Afriki ali pa se posvetovala s kompetentnimi telesi civilne družbe.

“Zmagali so ekonomski interesi, žrtvovani pa so bili socialni in okoljevarstveni problemi,” je bilo prevladujoče mnenje med nevladnimi organizacijami. Kako upravičiti dejstvo, da so **človekove in socialne pravice** omenjene šele v sklepnem akcijskem programu? Omemba enih in drugih je manjkala že v osnutku, napisanem na Baliu in kot smo lahko videli se je sklicevanje na človekove pravice zgodilo le zaradi zahtev Kanade in EU pri poglavju o zdravju za omogočanje načrtovanja družine ter boj proti spolnemu nasilju. Socialne pravice so bile zelo zadržano predstavljene pri sklicevanju na OIT, a so glede na pravila STO le drugotnega pomena.

Politična deklaracija (The Political Declaration) je šla skozi več občutljivih faz. Posplošen in medel osnutek, ki ga je predlagal generalni sekretar Svetovnega vrha, ni zadovoljil niti ene (bogate države in multinacionalne korporacije) niti druge strani (države v razvoju in nevladne organizacije). Blokada je bila zelo močna in obstajala je možnost, da do *Politične deklaracije* sploh ne bo prišlo ali pa jo bo podpisala samo Južna Afrika. Situacijo je rešila pobuda predsednika Svetovnega vrha, južnoafriškega predsednika Taboja Mbekija. V zadnjem trenutku odobreno besedilo (obsega 4 strani) je potrdilo slutnje

mnogih ljudi o obstoju popolnega nesorazmerja med izrečenim in storjenim. *Politična deklaracija* izraža velik optimizem in neomajno odločenost državnih voditeljev za soočenje s socialnimi in gospodarskimi problemi trajnostnega razvoja ter za doseg kvantitativnih ciljev z ustreznimi sredstvi, časovnimi roki ter postopki za njihovo izvrševanje in nadzor. *Politična deklaracija* ne omenja trdnih načel "Ria 92", pač pa se, kar je pozitivno, sklicuje na odgovornost korporacij (zelo spreten način priznavanja njihove vloge v trajnostnem razvoju), ZN ponovno zagotavlja vodilno vlogo (nasprotuje poskusom ZDA, da bi zmanjšale njihov vpliv in tako spoštovale zgolj STO) ter se poslužuje multilateralnosti kot metode za prihodnost. Toda izkušnje z upoštevanjem političnih deklaracij drugih mednarodnih srečanj, še posebno tiste iz Ria, ne vlivajo ravno veliko optimizma.

Zaključki

"Svetovni vrh je v Johannesburgu postal plen velikih korporacij," je poročal nek ugledni mednarodni časopis. Vrh je potrdil naraščajočo vlogo STO pri določanju mednarodne politike. Na prizorišču je prevladovala tema o trgovanju, medtem ko je bilo varstvo okolja zgolj priveseček, socialno vprašanje pa sploh odrinjeno na stran. Prosta trgovina od sedaj naprej velja za zdravilo vseh bolezni, ne le revščine in bede, ampak tudi za bojazni pred uničenjem okolja.

ZDA so z vso svojo težo (z ogromno uradno delegacijo) ustvarile močan pritisk, da bi uveljavile prevlado trgovanja in pri tem zaigrano branijo svoje interese. Skupaj z EU so narekemale pravila igre celotnega vrha. Sre-

čanje je v 80% potekalo samo med dvema blokoma z občasnimi postranskimi vključevanji zdaj ene zdaj druge države pri posameznih točkah. Celo skupini G77/Kitajska, ki je predstavljala 132 držav, resda ne vedno enotnih med seboj, ni uspelo uveljaviti svojih pogledov. So bila to pogajanja? Morda bi bilo bolj prav imeti dovolj pronicljivosti in poguma ter si priznati, da je pri vsem skupaj šlo bolj za uveljavljanje pravil močnejših.

Vrh ni presegel medlega koncepta trajnostnega razvoja, ki ni pripomogel k napredku v 90. letih. Bolj jasno izstopajo nasprotja med naslednjimi tremi poli: okoljevarstveni (planet), socialni (ljudje) ter gospodarski (blaginja). Zapletenost vprašanj glede prihodnosti našega planeta, človeštva in prihodnjih generacij je bolj očitna kot pred desetimi (Rio) oziroma tridesetimi leti (Stockholm). Skupne odgovornosti vseh držav in vseh udeležencev ne moremo več pometati pod preprogo. Napočil je čas, da vendarle že prepoznamo mnoge izzive ter za vsakega od njih poiščemo in najdemo konkretne rešitve. Velike in pretirano obsežne proslave kot je bil zadnji vrh v Joburgu so metodološko pokazale na svoje omejitve. Manjša, bolj raznovrstna in bolj osredotočena srečanja lahko pritegnejo več pozornosti in odgovorno udeležbo mnogih.

Prevedel Stane Kuralt

Objavljeno iz avtorjevega rokopisa.

* *Agenda 21* je obsežen dokument oz. akcijski program trajnostnega razvoja, sprejet na Konferenci ZN o okolju in razvoju – na 1. Svetovnem vrhu v Rio de Janeiru leta 1992. (op. prev.)

LSD kultura

*"Purple haze all in my brain,
lately things just don't seem the same.
Actin' funny but I don't know why,
s'cuse me while I kiss the sky."
(Jimi Hendrix 1967; Purple Haze)*

V sociologiji pojem kultura označuje način življenja pripadnikov neke družbe, k čemur spadajo tudi vzorci obnašanja. Tako je kultura celotno področje idej, navad, prepričanj pa tudi materialnih proizvodov, katere je človek proizvedel in se prenašajo v naslednje generacije.

Izvajalci in nosilci kulture so ljudje, širi se z difuzijo in tradicijo, ki med seboj komunicirata, zato je kultura tudi tkivo komunikacije med generacijami. Beseda tradicija je izpeljana iz latinske besede traditio, ki pomeni predajo ali izročilo. "Kar se obnese, se tudi ohrani" (Raetsch; 1996: 49), kar se ohranja, pa preide v tradicijo, in iz tradicije v kulturo. V tem smislu se je po vsem svetu oblikovala tudi bogata kultura uživalcev drog, ki so vzpostavili nove sisteme vrednot, nove oblike vedenja, da ne omenjam nešteti kulturnih produktov.

Najbolj produktivna in vplivna izmed kultur uživalcev drog pa je, kot bomo videli v nadaljevanju, kultura uživalcev LSD-ja. Ta kultura že dolgo ni več zgolj subkultura, ki bi bila prisotna le v majhnem krogu ljudi, ali kontrakultura, ki bi bila v opozicijskem odnosu do prevladujoče in obče sprejete kulture, ampak je naskrivaj prišla v prav vsa področja prevladujoče kulture in sedaj od tam nezavedno ali celo zavedno vpliva na vse, kar ustvarja obče prevladujočo kulturo.

LSD

Lysergic Acid Diethylamide ali LSD spada med halucinogene droge, ki imajo za učinek spremembe zaznav. Proizvedene so iz sintetičnih snovi narejenih v laboratorijih. Dobi se jih v obliki raznobarnih tabletk (LSD, PCP...). Lahko pa so tudi pridelane iz različnih halucinogenih rastlin (posebne gobe in kaktusi). Učinki zaužitja so intenzivne med seboj prelivajoče se zaznave, halucinacije ter spremembe doživljanja časa in prostora. Nevarnost teh drog je v zapletenih duševnih stanjih z doživetji groze in strahu ter v občutjih ogroženosti. Možen pa je tudi razvoj duševne odvisnosti in škodljivega vpliva na dedno snov.

Družbena zgodovina LSD-ja

Aprila 1943 je Albert Hoffmann odkril psihedelično delovanje LSD-ja in s tem postavil temelj novemu psihedeličnemu gibanju, ki je dobilo svetovne razsežnosti.

Kmalu po tem odkritju se je rodila psihedelična kultura, kot njeno glavno vejo pa je psiholog Timothy Leary (imenovan tudi "apostol LSD-ja") opredelil LSD umetnost. Leary je imel psihedelične droge za sredstvo s katerim se povečuje inteligenca, kajti glede na to, kako majhen del možganskih celic izkoriščamo, smo po njegovem mnenju v stanju bube, ki se ne zaveda, kaj bi bila sposobna na, rediti kot me-

tulj. Prepričan je bil, da bomo s pomočjo drog razvili vse svoje zmožnosti do konca. Premagali bomo čas in prostor, postali nesmrtni, skratka življenje bo postalo vesela igra, v kateri bo lahko vsakdo, karkoli si bo želel.

Začetki eksperimentov z LSD-jem so bili Acid Tests, ki jih je sredi šestdesetih let v ZDA izvajal literat Ken Kesey in njegovi sodelavci Merry Pranksters. Ken Kesey LSD-ja ni testiral kontrolirano v laboratoriju, ampak nekontrolirano v naravnem okolju, katerega je sam izbral. To je botrovalo temu, da so bili ameriški hipiji udeleženci največjega, nekontroliranega eksperimenta z drogami v vsej dosednji zgodovini človeštva.

Keseyevi Acid Testi so potekali po različnih krajih ZDA, skupaj s svojimi pomočniki Merry Pranksters so potovali okrog s psihe delično poslikanim avtobusom. Kasneje so ta avtobus Beatli portretirali v svojem filmu

Magical Mystery Tour, in še danes je kot del zbirke varno shranjen v največjem in najpomembnejšem ameriškem muzeju (Smithsonian Institute Washington D. C.). "On the Bus je postal sinonim za biti na tripu" (Raetsch; 1996: 54).

Timothy Leary je bil profesor psihologije na Harvardski univerzi in je oče danes svetovno priznane teorije "odmerek, set in setting", ki pravi, da je kvaliteta izkušnje na LSD-ju odvisna od količine (odmerek), notranje pripravljenosti posameznika (set) in zunanjih okoliščin (setting). Leary je ustanovil tudi LSD cerkev (The League of Spiritual Discovery), ki je častila LSD kot zakrament (čaščenje božjega v samem sebi), njihova dogma pa se je glasila "Turn on, tune in and drop out" (vklopi se, uglesi se in odmakni se).

LSD je v Ameriki sprožil val zanimanja za spiritualnost, ki se je kazala v različnih ob-

Gilbert Shelton: Lepak za nastop skupine *The Grateful Dead*, 1967.

likah, nekatere so bile tipično ameriške, kot je bila Learyjeva LSD cerkev ali The Neo American Church, ki jo je leta 1964 ustanovil psiholog Artur Kleps. Kot Learyjeva je tudi slednja častila LSD kot zakrament, temeljno prepričanje pa je bilo, da LSD širi zavest, zato ga lahko uživa vsak. Druge oblike LSD spiritualnosti pa so se odvijale v različnih obredih zaužitja te droge. Raetsch (1996) govori o treh tipih ritualov, ki so se izoblikovali v LSD kulturi: rituali za samoraziskovanja, partnerski rituali in skupinski ali krožni rituali. Vsaka izmed teh treh oblik pa zahteva podrobne priprave prostora, odmaknitev od časovno določenih družbenih obveznosti, post ter skrbno izbiro pijače in hrane. Poleg kadil in dišav se v ritual samoraziskovanja pogosto vključijo še geomantične metode (I-Ging) in preroške postopke (tarot), le redkokdaj pa se prakticira magija v stilu Alister Crowleyja. Pri partnerskem ritualu je v večini primerov v ospredju erotika, medtem ko gre pri skupinskemu ritualu za skupne vizije in družbeno integracijo.

Moč LSD-ja je naletela na nepripravljene ljudi, vzbujala je strah in grozo, "duhovi, ki so klicali k sebi čarovniške vajence, so postali premočni zanje" (Raetsch; 1996: 54). Kajti s tem, ko je človek zaužil trip, ni hkrati z njim zaužil tudi modrosti, kako ga pravilno uporabiti in obvladovati. Tako je dr. Timothy Leary s svojima sodelavcema Ram Dassom (dr. Richard Alpert) in dr. Ralph Metznerjem na osnovi Tibetanske knjige mrtvih izdal tudi navodila (Psyhadelic Experience) za uporabo LSD-ja, na podlagi katerih naj bi uživalci dosegli mistično doživetje razsvetljenja. Zaskrbljujoče pri Learyjevem "znanstvenem" delu pa je bilo to, da se je meja med raziskovanjem in zabavo vse bolj brisala.

Keseyevi Acid Tests so pripomogli k temu, da je LSD v Ameriki zelo hitro dosegel veliko popularnost, saj se ga je dobilo skoraj za

vsakim vogalom, posledica tega pa je bila, da so ga v ZDA leta 1967 prepovedali.

LSD kultura

To, da si umetniki do inspiracije pomagajo z različnimi drogami, ni nova stvar. Že slike jamskih ljudi predstavljajo vizije, kar pomeni, da so predstavljene stvari, ki so jih ti ljudje videvali v svojem notranjem svetu. V devetnajstem stoletju je bil zelo znan tako imenovani pariški hašiš klub, katerega gostje so bili tedaj znani umetniki. Stvari, ki so se dogajale v tem klubu, so bile tajne in so zelo težko pricurjale v javnost, dovolj zgovorno pa je bilo to, da se je govorilo o novi dimenziji, do katere pridejo misleci in umetniki s pomočjo droge.

LSD ima sposobnost razširitve kreativnih možnosti. "Nastavki individuumu se spremenijo, ojačajo ali razcvetijo" (Raetsch; 1996: 57). Na takšen način lahko ljudje dojemajo in izrazijo več kot običajno. Ravno ta več, ki je pogosto subtilen in ga ljudje brez izkušnje LSD-ja ne morejo prepoznati, pa predstavlja psihedelično kreativnost. "V halucinatornih stanjih oseba skratka prebija tanko lupino med zavestnim in nezavednim, zaradi česar pridejo na površje kaotične, z vidika vsakdanje zaznave iracionalne podobe" (Tomc; 1993: 13).

LSD so imenovali tudi ACID, TRIP (zaužitje je predstavljalo nekakšno psihedelično potovanje), ALICE (po romanu Lewisa Carola Alica v čudežni deželi), Hoffmanove kapljice (po očetu LSD-ja), ko so The Beatles izdali pesem "Lucy In The Sky With The Diamonds" (začetnice poudaril B. L.) pa so mu rekli tudi LUCY. Po njegovih učinkih so dobivale imena tudi različne glasbene skupine in pesmi, kot bomo videli pozneje.

Kulturni artefakti

LSD se na tržišču pojavlja v različnih oblikah: vodna raztopina, drobtinice (micro-

dots) ali v vezivni substanci (stickers). Proizvajalci LSD-ja kažejo veliko kreativnost, s pomočjo katere ustvarjajo jasne povezave med samo substanco ter z njo povezanimi predstavami. Tako da lahko že na osnovi pregleda teh proizvodov tudi razložimo sistem simbolov v LSD-kulturi.

Z LSD-jem prepojeni *papirčki* predstavljajo prave kulturne izdelke, namreč potiskani so z različnimi simboli, ki nam dajejo vpogled v kulturne vrednote uživalcev LSD-ja. Leta 1987 je bila celo razstava teh papirčkov. Na tripih pogosto najdemo simbole: yin-yang (kozmična harmonija, ki jo vzpostavi LSD), japonska znamenja sreče (uživalcu naj bi na potovanju prinesla srečo), lotosov cvet (razsvetljenje, ki ga doživi oseba po zaužitju), kitajskega zmaja (kozmična modrost tripa), hindujskega boga modrosti Ganeša s slonjo glavo (bog modrosti, velja za premagovalca vseh ovir na psihedeličnem potovanju, obenem pa simbolizira zaupanje v pravilno izkustvo), hindujskega boga Krišno (simbol strastne božanske erotike, ki jo prav tako vzbudi LSD) in številne motive sadežev (simboli sadežev z drevesa spoznanja), živali (pogoste so mačke ali tigri, ki jih povezujejo s čarovništvom, šamanizmom in z bogovoma ekstaze Šivo in Dionizom, motive hobotnice, ki svoje lovke razteza na vsa področja biti), razne psihelele motive (motivi ki jih vidimo na psihedeličnem potovanju), budistična znamenja sreče (povezava s tibetansko mistiko), simbole srednjeveške magije (npr. pentagram – z njimi se prisega na magične kvalitete tablete), podobo Bude (naravo Bude je mogoče izkusiti na tripu), razne leteče predmete (ti naj bi spominjali na psihedelični visoki let, ki se ga doseže s pomočjo tablete), simbole hipijev (prizadevanje za svetovni mir), simbole staroegipčanske kulture (npr. piramide – simbol nesmrtnosti, ki se je popotnik velikokrat zave, Horovo oko – pogled v večnost ...), motive iz naslovnih plošč glas-

benih skupin, včasih le detajle, cele vrste figur iz stripov (Miki miška kot čarovniški vajenec – namreč uživalec postane na tripu prav to, Jokerja in druge figure klovnov, ki namigujejo na kozmično šalo, ki je na tripu že marsikdaj zbudila plaz nerazumnega smeha ...)... Ob petdesetletnici odkritja psihedeličnih učinkov LSD-ja (1943-1993) pa so izšli tudi jubilejni tripi, na katerih je odtisnjena slika Alberta Hoffmanna, ki se vozi s kolesom.

Vplive LSD-ja najdemo tudi v *literaturi*, kajti s prodorom psihedeliije so pisatelji vstopili v nove prej neznane svetove. LSD je vplival predvsem na pisce znanstvene fantastike. Znanstvena fantastika pa je lahko tudi tesno povezana z napredkom v znanosti, kajti napredne ideje se v večini primerov najprej pojavijo v znanstveno fantastičnih delih in tako ustvarijo zanimanje pri znanstvenikih, ki nekatere čez čas tudi predelajo in (če je mogoče) uresničijo. Najbolj brani pisatelji te zvrsti so po Raetschu (1996) Brian W. Aldiss (Bos v glavi), Philipp K. Dick ter Robert Heinlein (Mož v tujem). Pod vplivom LSD-ja je Albert Hoffmann napisal svetovno uspešnico *Let nad kukavičjim gnezdrom*. Hans Kruppa je v svojem psihedeličnem romanu *Leteče jagode* ovekovečil jagode kot simbol kozmične super droge. Izkušnje z LSD-jem najdemo tudi pri beatniku, pesniku Allenu Ginsbergu, v Konsalikovi knjigi *V omami*, v trilogiji Roberta Shee in Roberta Anton Wilsona z naslovom *Illuminatus ...*

Z LSD-jem je tesno povezan tudi pojav *underground stripov*. Underground stripi povečujejo droge, spolnost in nasilje. Na začetku so bili dostopni le odraslim (dobili so se samo pod pultom; zato tudi tako ime), saj se v njih pojavlja strah vzbujajoči razkroj jaza. Prvi umetnik na tej "sceni", ki naj bi eksperimentiral z LSD-jem in svoje izkušnje prenesel na papir je bil po Raetschu (1996) Robert Crumb. S stripom *Headcomix* je ustvaril prototipe in klasike te zvrsti. Sledili so mu Gilbert Shelton

(Fabulous Furry Freak Brothers), Caza (Cazove sanje), Richard Corben (Neverwhere) in Moebius (John Difool) ... Iz okolja slednjih izhaja tudi strip Heavy Metal, na podlagi katerega je pozneje nastal tudi risani film. Mnogi risarji underground stripov so risali tudi naslovnice plošč različnih rock skupin. V večni primerov je šlo za primere naslovnice albumov psihedeličnih skupin, npr. Robert Crumb je narisal naslovnico za Big Brother and The Holding Company (Cheap Thrills), upodobil pa je tudi Hendrixov hit Purple Haze, Gilbert Shelton pa je ilustriral naslovnico The Grateful Dead (Shakedown Street) ...

Sredi šestdesetih let je nastal *psihedelični rock*. Glasbeniki so pod vplivom LSD-ja zaznavali prej nedostopne tone, ti toni so se zlivali v njihovo glasbo, ki je bila podprta z besedili o potovanjih na LSD-ju in od takrat naprej lahko tudi začnemo govoriti o psihedeličnem rocku.

Pri nastopih glasbenih skupin v živo se je pogosto dogajalo, da je eden izmed članov prevzel pobudo in se izgubil nekje v veselju, ostali pa so se mu postopoma pridruževali. V večini primerov so se glasbeniki prepustili šamanskim bobnom. Ray Manzarek klaviaturist skupine The Doors pravi, da je bila to "... najboljša stvar psihedelične dobe. Te stvari so se dogajale na odru, bil si v nekem psihičnem prostoru ... Zaradi določenih substanc, si bil na letalu, kjer je bila stopnja psihične komunikacije med štirimi glasbeniki neopisljiva ..." (Paul; 1997: 100). Hkrati z izvajalci pa so morali biti v transu tudi poslušalci, če so hoteli imeti kaj od zabave in potovanja v druge sfere.

Ko je Ken Kesey izvajal Acid Tests, so se njegovi sodelavci Marry Pranksters ukvarjali s tem, kako bi vse te bliske, razsvetljenja, igre barv ... skratka različne vrste svetlobe, ki jih človek vidi, ko je na tripu, prenesli v realnost. Začeli so eksperimentirati z lučjo, in tako razvili stroboskop, napravo, ki v kratkih časov-

nih presledkih pošilja bliske svetlobe. Vse, kar se premika, je optično razdrobljeno, in če temu dodamo še razne barvne reflektorje resnično dobimo efekt, ki je podoben tistemu na tripu. S tem so Pranksterji postavili temelje za psihedelični lightshow, ki je od takrat naprej nepogrešljiv element v popularni glasbi.

Skozi šestdeseta leta je nastalo ogromno skupin, ki so preigravale psihedelični rock. Mednje lahko uvrstimo Pink Floyd, Lucy In The Sky With The Diamonds in Strawberry Fields For Ever (The Beatles), Electric Light Orchestra, Eight Miles High, Fifth Dimension, Mind Garden (Yes), ... Deep Purple, Rainbow, The Doors, Rich Kids on LSD, Purple Haze (Jimi Hendrix), The Acid Queen (The Who), The Trip (Donovan), White Rabbit (Jefferson Airplane) ...

V Angliji so bili prvi The Beatles, njihova pesem Yellow Submarine je bila med drugim tudi simbol za trip v druge realnosti, še posebej ko so jo predelali v risani film (1969), njihov album Magical Mystery Tour je prvi konceptni album na osnovi LSD-ja, v Srg. Peppers Lonely Hearts Club so ta stil še izboljšali. Na koncu pa je John Lenon na Learyjevo prošnjo za svojo pesem uporabil njegov slogan "Come Together" ter ga tako ponesel v svet.

V začetku sedemdesetih let se v moderni glasbi pojavijo klaviature, ki so ustvarile paleto psihedeličnih zvokov. Nanje se je skupaj z bandom vkrcalo zadeto poslušalstvo ter so skupaj odleteli kolektivni ekstazi naproti.

Konec osemdesetih se je začelo gibanje Acid House. V tem obdobju se je prirejalo množične zabave (rave parties), na katerih so računalniško ustvarjeni ritmi vplivali na poslušalce, ki so bili pod vplivom LSD ali MDMA tablet. V devetdesetih letih so računalniškim ritmom dodali še vokale in električne kitare in tako ustvarili razne zvrsti techno glasbe.

Skozi devetdeseta leta prejšnjega stoletja je zalil svet novi val glasbe. Pojavile so se raz-

lične zvrsti glasbe in ne moremo več govoriti zgolj o Acid Rocku. "Danes služi vsak stil za komunikacijo LSD-kulture, ne glede na to ali gre za house/industrial (npr. Ministry), heavy metal (npr. Acid Drinkers, Animal Bag, Anthrax, Love Sex and Death), wave (npr. The Cocoon), independent (npr. Rausch), hardrock (npr. Drop Acid), death metal (npr. Atrocity), techno (npr. Lords of Acid), alternative (npr. Alice in Chains, Mudhoney, Soundgarden), dancefloor pop (npr. The Shamen), crossover (npr. Slovenity), new age (npr. Solitare), jazz (npr. Acid Jazz), reagge, toasting, dub hardcore, punk (npr. Angry Samoans), hip hop (npr. Space Cowboys), country in western (npr. Eugene Chadbourne), balade (npr. Love Spiral Downwards) ali kaj drugega" (Raetsch;1996: 63).

Najbolj znano *gledališko delo*, ki je nastalo pod vplivom LSD-ja je bil gotovo musical Hair (1968), ki je obenem tudi najjasnejši produkt LSD kulture.

Na začetku tega musicala oznanjajo New Age, astrološko obdobje vodnarja. Hipiji so označeni kot pleme, sledi hvalnica LSD-ju, opevane so vrednote hipijev, kot so ljubezen, mir, spolna svoboda ... Za konec pa verjetno najbolj znana pesem tega musicala Let the Sunshine In; sunshine so tedaj imenovali najbolj popularni trip (LSD). Predstava se je zaključila s skupinskim seksom na odru, v katerem so bili včasih vključeni tudi gledalci.

Britanski pionirji rocka The Who so leta 1970 postavili na oder rock opero Tommy, za katero je večino dela opravil njihov kitarist Pete Townshend. Na besedila in glasbo so imele

Robert Crumb: Naslovnica plošče "Cheap Thrills" skupine Big Brother and The Holding Company (z vokalistko Janis Joplin).

pomemben vpliv njegove izkušnje z LSD-jem. Protagonist je fant po imenu Tommy, ki je zaradi travmatične izkušnje postal slep, gluhi in nem. S pomočjo raznih metod se preobrazi in končno osvobodi svoj notranji jaz. Starši in prijatelji ga naredijo za guruja, milijoni ljudi hočejo podoživeti njegovo usodo, kar jim pa ne uspe, saj mora vsak sam najti svojo pot do razsvetljenja.

Ko govorimo o psihedelični glasbi, nikakor ne moremo mimo skupine The Grateful Dead in Deadheadov. Deadheadi so privrženci skupine The Grateful Dead, ki ima svoje korenine v Acid Tests in je do smrti njihovega vodje Jerryja Garcie (1996) nadaljevala njihovo tradicijo. Ime The Grateful Dead izhaja iz Egiptčanske knjige mrtvih, head pa je okrajšava za Acidhead (jezik uživalcev LSD-ja).

Okrog te skupine je nastalo pravo moderno gibanje. Deadheadi sestavljajo psihedelično pleme, ki je razseljeno po celem svetu, njihovi rituali pa so bili koncerti skupine The Grateful Dead, ki so se imenovali The Dead Show, in so predstavljali pravo multikulturno doživetje. Deadheadi so ustvarili svoja oblačila, majice pobarvane z batikom, katerih vzorci in barve spominjajo na psihedelična doživetja, in so še vedno zelo popularne. Koncerti The Grateful Dead so bili enkratni, niti dva nista bila enaka, kajti skupina je prisegala na improvizacijo. Tisoče Deadheadov je pred prireditvijo zaužilo trip, skupina je igrala glasbo, ki se je zlivala z atmosfero, ter pustila da jo je "zadeta" množica inspirirala. Vendar pa po mnenju Deadheadov vsakdo ne razume glasbe The Grateful Dead, kajti kdor jo je hotel razumeti, je moral po njihovem mnenju najprej doživeti koncert na tripu, in po tem je lahko ostal skoraj za vedno povezan z njimi.

Najzgodnejši *film* LSD kulture je film Petra Fonde iz leta 1967 z naslovom *The Trip*, v katerem prikaže svoje grozeče izkušnje s to drogo. Sledijo mu filmi kot so *Easy Rider*, *Apocalypse Now*, *Hair* (po istoimenskem mu-

sicalu), *The Wall*, *Flashback*, *The Doors*, *Natural Born Killers*, *Trainspotting* ...

Poleg filmov pa velja omeniti še videospote, ki jih snemajo razne glasbene skupine za promocijo pesmi, s pomočjo katerih nas odpeljejo v svet psihedelije.

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je bil zahodni svet deležen pravega izbruha *slik*, ki so bile rezultat izkušnje z LSD-jem. "Slike so simboličen spomin na vizije pod vplivom LSD-ja. Psihadelično slikarstvo je v pravem smislu religiozna umetnost" (Raetsch; 1996: 59). Tomc (1993) pa poudarja, da gre pri halucinacijah, tako kot pri sanjah ali hipnotičnih stanjih, za arhaični mehanizem, katerega je človek podedoval od zgodnjih sesalcev. Zato ljudje po njegovem mnenju tudi haluciniramo v obliki slik.

Večina umetnikov, ki se je ukvarjala z ustvarjanjem psihedeličnih slik, so bili najprej ilustratorji plošč rock skupin, knjig, plakatov... Leta 1993 je bila v San Francisco's Best Comics and Rock Art Gallery na ogled razstava del Ricka Griffina, ki je po mnenju poznavalcev klasik tovrstnega risanja.

V šestdesetih letih se je vzporedno s psihedeličnim slikanjem razvila tudi *psihedelična fotografija*. Tovrstna fotografija je opredeljena s popačenjem, nenavadnimi perspektivami, različno osvetlitvijo ... Te fotografije je najbolj podpirala industrija gramofonskih plošč, ki jih je postavljala na ovitke svojih plošč. Tedaj so bili zelo priljubljeni posnetki članov rock skupin skozi objektiv ribje oko ali druge ekstremno širokokotne objektivne. Takšna sprememba zornega kota, preko pripomočkov, je primerljiva z razširitvijo posameznikovega pogleda s pomočjo LSD-ja.

Zaključek

Globlje spremembe, ki jih je prineslo psihedelično gibanje so vedno bolj integrirane v naše socialne in politične strukture, pa tudi v našo kolektivno psiho. Na vsakem koraku lahko slišimo pesmi Boba Dylana, Beatlov, Grateful

Dead, The Doors, Pink Floyd ..., v vsaki disko- teki ali na koncertu utripa light show v ritmu techno glasbe, v kinematografih se vrtijo znans- tveno fantastični in psihedelični filmi, v trgo- vinah ponujajo underground stripe, na televiziji predvajajo risanke Acid Headov ... Na podla- gi tega vidimo, da LSD kultura je in da tudi os- taja eden izmed največjih vplivov na mainstream kulturo današnjega časa, čeprav se tega v večini primerov niti ne zavedamo.

Naglo širjenje psihedelične kulture ned- vomno lahko pripišemo med drugim tudi do- ločenim družbenim okoliščinam, ki so tedaj prevladovali zlasti v ameriški družbi. Šestdeseta leta dvajsetega stoletja predstavljajo začetek vznemirjajočega revolucionarnega obdobja. Ta- krat se je začelo obdobje velikih družbenih in tehnoloških sprememb. Glede na grožnje in nasilje, ki je pretilo z vseh strani Zemlje in gle- de na revolucionarne dosežke na področju teh- nike si lahko predstavljamo, kako so se ljudje počutili. Strah pred novim, neznanim in ne- gotova prihodnost, vse to je bil sestavni del po- sameznikovega vsakdana. Potrebo po varno- sti in pripadnosti so čutili zlasti mladi ljud- je, česar pa jim tedanje razmere niso zagotav- ljale. Mladi so praznino v rani, ki so jo pov- zročile te družbene spremembe, krpali z razu- mevanjem, varnostjo in pripadnostjo, ki so jih našli pri psihedeličnih gurujih, kot sta bila Leary in Kesey. Ti gurui pa so jih s pomoč- jo psihedeličnih drog popeljali v novi nerazi- skani in nepredvidljivi svet.

Vseeno pa se mi zdi, da širjenje kulture podprte z močnim psihedeličnim vplivom ne spodbuja resnično svobodne, ljubeče in prist- no ustvarjalne kulture. Kot smo videli, gre pri uživanju psihedeličnih drog v veliki ve- čini primerov za užitek brez vzajemne obvez- nosti, zlasti pa za beg v svoj svet, umik pred kruto resničnostjo ... namesto soočenja z re- sničnostjo, kakršnakoli že je. Takšno pove- zavo med begom pred vsakdanjostjo in uži- vanjem psihedeličnih drog najdemo tudi pri

Learyju. Namreč v sebi je nosil zelo težko bre- me, krivdo za ženin samomor in pred tem je celo življenje bežal – tudi v svet psihedelije.

Marsikdo bi rekel, da če ne bi bilo LSD- ja ne bi bilo hipijev, rock glasbe ter s tem tudi vseh njenih mutacij in permutacij (ki nas še vedno spremljajo, ter kličejo mlade k upo- ru in revolucijam), ne bi prišlo do spolne svo- bode, psihološke ločitve golote in seksa, eko- loških gibanj ... Nekateri celo govorijo, da če ne bi bilo LSD-ja, potem ne bi bilo tudi stroja z drevesa spoznanja (Appleov računalnik).

Ob tovrstnem razmišljanju se pojavijo vpra- šanja, na katera si moramo nujno odgovori- ti, in sicer: ali je človek bitje, ki mora za raz- širitev zavesti uporabljati substance? Ali s tak- šnim ravnanjem človek še vedno ostaja pristen človek? Ali lahko v tekstu navedene spremem- be in tako imenovane pridobitve človeštva re- snično obravnavamo kot dosežke *človeštva*?

Literatura:

- Brake, Mike. Sociologija mladinske kulture. Univerzitetna konferenca ZSMS, Republiška konferenca. ZSMS. Ljubljana 1984.
"Even Better than the real thing": Droge v rocku. Časopis za kritiko znanosti. Let. XX, 1992, št. 146-147.
Goljevšček, Alenka. New Age in krščanstvo. TD Ognjišče, Koper 1992.
Lenarčič, Blaž. Ko mladostniki posežejo po drogah. Otrok in družina, leto XLVII, November 1999, str. 26, 27.
Paul, Alan. Door prize. Guitar World. Vol. 17, No. 12. December 1997.
Raetsch, Christian. LSD kultura (kulturno-antropološki oris). Mreža drog, letnik IV/1996, številka 3.
Smrke, Marjan. Svetovne religije. FDV, Ljubljana 2000.
Tomc, Gregor. Homo narcoticus. Razgledi 8. Januar 1993, str. 10-14.
Velikonja, Mitja. Drugo in drugačno: subkulture in subkulturne scene devetdesetih. V: Stankovič, Tomc, Velikonja (ur.). Urbana plemena, subkulture v sloveniji v devetdesetih. Studentska založba. Ljubljana 1999, str. 14 – 22.
Svetovni splet: <http://hippy.com>
<http://www.intrepidtrips.com>

Frančišek Lampe (1859-1900)

**Katoliški teolog, filozof, psiholog, pisatelj,
urednik in kulturni delavec**

1. Življenje in delo

Obdobje 19. stoletja, v katerega je bilo vpeto življenje Frančiška Lampeta, je bilo obdobje nacionalnih gibanj v Evropi, vrhunca imperializma v svetu in razcveta industrijske družbe. Razmere v svetu, predvsem v Evropi, so posledično vplivale tudi na razvoj misli in dogodkov pri Slovencih. To obdobje pomeni za Slovence oblikovanje kulturne samostojnosti, ki omogoča v letu 1848 zahtevo po jezikovni enakopravnosti. Slovensko narodno prizadevanje se je tedaj strnilo v programu Zedinjene Slovenije. K spodbujanju naše narodne, kulturne in politične zavesti sta v drugi polovici 19. stoletja pripomogla predvsem taborsko in čitalniško gibanje.

Eden izmed mnogih prizadevnih zavednih Slovencev, ki je skušal slediti svetovnim in domačim tokovom spreminjajoče se človeške zavesti na vseh področjih družbenega življenja je bil tudi Frančišek Lampe: teolog, filozof, psiholog, pisatelj in urednik. Rodil se je 23. februarja 1859 v Zadlogu pri Črnem vrhu nad Idrijo. Ljudsko šolo je obiskoval v Črnem vrhu in v Idriji, gimnazijo pa je kot

gojenec dijaškega zavoda Alojzijevejšče dokončal v Ljubljani. Leta 1878 je vstopil v ljubljansko bogoslovje in bil v Ljubljani ob koncu tretjega letnika posvečen v duhovnika. Filozofski in teološki študij je nato nadaljeval v Gradcu, kjer je promoviral za doktorja teologije in filozofije. Imenovan je bil za podvodjo ljubljanskega bogoslovnega semenišča, postal pa je tudi vodja deškega sirotišča v Marijanišču in to službo opravljal do smrti. V tem času je dosegel državno kvalifikacijo ljudsko-šolskega učitelja in bil hkrati imenovan za šolskega ravnatelja in učitelja verou-

ka na marijaniški šoli, ki se je pod njegovim vodstvom razvila v štiri-razrednico. Verouk je predaval še na Mahrovi trgovski šoli v italijanskem jeziku. Septembra 1885 je postal profesor dogmatike na ljubljanskem bogoslovnem učilišču. Bil je tudi odbornik in vse do smrti podpredsednik Slovenske matice. Postal je prvi predsednik na novo ustanovljenega Čebelarskega društva, januarja 1900 pa je bil imenovan še za kanonika ljubljanskega stolnega kapitlja (Lambergov kanonikat). Us-

Frančišek Lampe

tanovil in urejal je tudi literarno revijo *Dom in svet*. Umrl je 24. septembra 1900, star komaj 41 let.¹

2. Pisatelj in urednik

Frančišek Lampe je začel pisateljvati v rokopisni list *Domače vaje* že kot gojenec Alojzijevega. Kot abiturienta ga je najprej mikal študij filozofije in šele po daljšem duševnem boju se je na pobudo škofa Pogačarja odločil za teologijo, prepričan, da ga to ne bo oviralo pri njegovi znanstveni usmeritvi in leposlovnem delu. Čeprav se je vneto posvečal strokovnemu učenju, je v študijskih letih nenehno mislil tudi na leposlovno delo.

Med kolegi bogoslovci je ustanovil Ciriško društvo, ki naj bi vzgajalo katoliške pesnike in pisatelje po načelih in praksi versko in moralno neoporečnega slovstva. Obenem je pod psevdonimi Svetilko, Fr. Svetilko, Sr. Svetli, L., z raznimi članki o kulturnih vprašanjih pridno zalagal tedanja glasila. Pisal je za *Slovenca*, *Zgodnjo danico* in *Mohorjevo družbo*.²

Po zaključku rednega študija (1885) je Lampetovo znanstveno in leposlovno delo doživelo pravi razcvet. Uveljavil se je s številnimi spisi na pastoralno-teološkem, filozofskem, psihološkem in leposlovnem področju. Z Jegličevim odhodom v Sarajevo je prevzel uredništvo *Glasov katoliške družbe*. Namesto *Glasov* je leta 1887 oživil *Slomškove Drobtnice*, ki naj bi "vnemale za krščansko življenje ... z malimi stvarmi", čeprav je v njih objavljaj tudi daljše prispevke, npr. obširno razpravo o duhu sv. Frančiška Saleskega, biografijo prvega krščanskega sociologa župnika Ivana Belca (1889) in Ljudevita Perona (1891), spominški članek *Beseda o prvem slovenskem katoliškem shodu* (1892) in *Sv. oče Leon XIII.* (1893).

V *Duhovnem pastirju* je objavil preprosto in lepo napisane *Apologetične razgovore*. Ista revija mu je kasneje objavila tudi *Obrambne govore* in ocene teoloških del. Pastoralno bo-

goslovje je obogatil tudi s prevodom Cramerjevega dela *Apostolski dušni pastir* (1890).

Kot glasnik religiozno in npravstveno neoporečnega slovstva je s pomočjo članov Ciriškega društva hotel ustanoviti tudi časopis.³ Frančišek Lampe je bil nekoliko mlajši Mahničev sodobnik. V javnosti je nastopil skoraj istočasno. Literarno revijo *Dom in svet* je ustanovil januarja 1888, pol leta pred Mahničevim *Rimskim katolikom*. Vsak je urejal svojo revijo, oba sta se živo zanimala za filozofijo ali "modroslovje", toda vsak na svoj način. Nasproti Mahničevi nepopustljivi, tudi napadalni miselni drži, je Lampe izrazilo miren, zmeren, blag, zlasti pa prepričan, da *Dom in svet* ne sme služiti načelni borbi proti liberalni kulturi, temveč pozitivnemu umetniškemu in vzgojnemu delu.⁴

Dom in svet je nastal iz njegove kulturne zavesti in iz skrbi pred očitki liberalizma, da so slovenski katoličani kulturno zaostali. Kot navdušenec za leposlovje je hotel biti ne le iniciator, temveč tudi idejni voditelj sodobne, resnične in zanimive literarne smeri. *Dom in svet* je polagoma postal iz neke vrste slovstvene vadnice za versko neoporečno domačijsko slovstvo organ zavestne katoliške literature in se povzdignil do veljave uglednega literarnega lista. Lampe je vabil, vzgajal in spodbujal mlade pesnike, pisatelje, slikarje in glasbenike. Tudi sam je veliko pisal v list in na platnice. Poleg filozofskih in psiholoških razprav je v revijo prispeval krajše biografije, potopise in številne spise poučnega značaja. Izstopajo tudi njegove načelne razprave in izjave. Lampe se je moral braniti na dve strani – enim je bil premalo katoliški, ker je bil mil v sodbah, drugim je bil preveč katoliški in zaradi tega omejen. Prvi očitek se je slišal iz Mahničevih, drugi pa iz Aškerčevih krogov. Nasproti prvim Lampe odločno naglašja, da se od nikogar ne da učiti, kaj je katoliško. Kar zadeva npravnih načel, so mu le-ta veljavna tudi v leposlovju ("kar ni npravno, ni lepo"). Nekateri kri-

tiki so po njegovem mnenju bolj ozkosrčni in goreči kakor učeni. Vendar pa je res, da je sam bolj mil v sodbah, ker drugače ne more "ne po svojem značaju, ne po svojih nazorih". Nasproti drugim Lampe poudarja, da katoliška vera ne nasprotuje "ne vedi, ne umetnosti, ne napredku", da katoliško stališče ni enostransko, ampak je obče-človeško in da se v krščanstvu izraža najčistejša človečnost. Svoboda mišljenja namreč ne pomeni, da bi bil duh svoboden glede resnice, ampak pomeni predvsem to, da mora biti človek "živo in čisto prepričan" o tem, kar uči ali zagovarja.⁵

Izredno ustvarjalno je bilo tudi Lampetovo sodelovanje z *Mohorjevo družbo*. Najpomembnejši njegov prispevek za *Mohorjevo družbo* je delo s področja biblicistike. Sprejel je ponudbo, da priredi zgodbe Svetega pisma. Sveto deželo je bralcem najprej predstavil s knjigo v dveh zvezkih: *Jeruzalemski romar* (MD 1892 in 1893). Leta 1894 pa je izšel tudi prvi snopič *Zgodb Svetega pisma*, ki so nato izhajale vsako leto.⁶

3. Filozof in psiholog

V filozofskem delovanju zavzema Frančišek Lampe s svojo bistrino duha, filozofsko izobrazbo ter doslednim izvajanjem nedvorno izredno mesto. Njegova zasluga je, da je bila takrat tomistična filozofija na Slovenskem najmočnejša.⁷

Osnova Lampetove apologetike je filozofija. Po njegovem mnenju se mora "pravo modroslovje", ki črpa znanstvena načela in temelje pri sv. Tomažu Akvinskem, postaviti kakor protiutež sodobnim nekrščanskim in protikrščanskim nazorom. Njegovo prepričanje lahko razberemo v naslednjih besedah: "Nobena druga veda ni storila človeštvu s svojimi zmotami toliko zla kot krivo modroslovje (...). Krivemu modroslovju se moramo ustavljati z resničnim modroslovjem. Pravo modroslovje moramo ljudem pokazati tako, da umevajo, sprejemajo in ljubijo."⁸

Lampe skuša s temeljitim filozofskim in verskim proučevanjem v bralcih in poslušalcih utrditi pravo prepričanje, ki človeka navdušuje za modrost in ljubezen oziroma ga utrjuje v zapovedi ljubezni do Boga in do bližnjega.⁹

Frančišek Lampe je postal doktor filozofije z dizertacijo *Vzročnost: prispevek k spoznavni teoriji* (1885). Svoj sistem filozofije je predstavil v naslednjih delih: *Vvod v modroslovje*, (1887); *Dušeslovje I-II* (1889/90); in *Cvetje s polja modroslovskega* (1897).

Za vsako filozofsko panogo je nameraval napisati posebno monografijo, vendar mu zaradi prezgodnje smrti, zastavljen načrt ni uspelo uresničiti.

Lampe na kratko in pregledno, tako v *Vvodu v modroslovje* kakor tudi v *Cvetju s polja modroslovskega*, razlaga vsebino posameznih ali specialnih filozofskih panog. To razlaganje bi naj bilo, kakor sam pravi "mala podobi-ca celotnega modroslovskega sistema",¹⁰ ki ga je predvsem v *Cvetju s polja modroslovskega* napisal dovolj poljudno tudi za laike. Psihologijo pa je obširno razložil tudi v svojem delu *Dušeslovje*, katerega posebni namen je znanstvena obdelava psihologije oziroma, "da razloži po enotnem načelu ali principu vse duševne pojave."¹¹

Dušeslovje je njegovo najpomembnejše delo, saj predstavlja še danes eno izmed najboljšejših knjig psihologije na Slovenskem. To je prva psihološka knjiga, napisana v slovenskem jeziku in je na ravni takratnih svetovnih psiholoških priročnikov.

Lampe ni samo prevzemal pojmovanj drugih psihologov, temveč je sistematiziral njihova spoznanja v svojski sistem. Hkrati je pokazal tudi na pomen psihologije kot vede filozofskega začetka in na njeno povezanost z ostalimi filozofskimi panogami.

Po Lampetu je človek oziroma človeška duša merilo za vse stvari, saj merimo po sebi vse, karkoli opazujemo zunaj sebe. Duša je glavni princip oziroma glavni vir našega spoz-

navanja. Zato je pomembno, da si s spoznavanjem duše pridobimo temeljito in obširno znanje.¹²

Lampe zahteva, da se dušeslovje v modroslovju obravnava na prvem mestu po empirični metodi in da razčlenjuje čutnozaznavni svet. V psihologiji razlikuje med spekulativno in empirično metodo in upošteva opazovanja, analizo in umevanje. Glavni vir pa je izkušnja: opazovanje samega sebe, opazovanje drugih, zgodovina in pesništvo. Logika se po Lampetu navezuje na dušeslovje oziroma na njem gradi. Metafizika je zanj temeljna znanost, ker gre do temeljev, tj. do Boga. Težavna, a potrebna se mu zdi tudi etika. Ker so razni sistemi omajali njene temelje, jo je potrebno povezati z metafiziko. Modroslovje je za ostale vede podlaga in vrhunec, je kraljica med vedami.¹³

4. Estetik

Frančišek Lampe je kot estetik v bistvenih potezah aristotelik. Tako pri Aristotelu kakor tudi pri Lampetu je lepota v predmetu samem, ne v ideji zunaj njega. Pri obeh nastaja estetsko ugodje prek mišljenja, čeprav je Lampe zelo pozoren na ravnovesje s čutnim ugodjem. Aristotel in Lampe razlagata in utemeljujeta estetske zakone psihološko, ne metafizično. Umetnost ima enako pozicijo – ne služi namenu zunaj sebe, temveč ima lasten cilj. Oba sledita isti "metodi", ki je induktivna in empirična.¹⁴

V pomenu in stališču estetike, ki jih Lampe razlaga v *Vvod-u v modroslovje*, poudarja, da "modroslovje razkazuje zadnje vzroke in razloge – principe vseh stvari. Ker nobena čutna stvar ni brez oblike in ker veljajo tudi za zunanje oblike gotovi principi, mora modroslovje razložiti tudi te principe. Oblika je bistven del stvari, torej mora o njej govoriti metafizika, ki razkazuje splošne dele stvari. A nekatere oblike imajo še to posebno lastnost, da vzbujajo v našem duhu prijetna čustva."¹⁵

Po Lampetu nastajajo čustva iz občutkov, iz predstav ali pa iz kakšnega drugega duševnega stanja. Lampe pravi, da ob doživljanju lepote nastane v duši estetično čustvo, ki ima posebno moč. Imenuje jo lepočutje, tj. zmožnost čutiti ali spoznavati lepoto. Vendar nič ne nastane brez vzroka, tudi čustvo ne. Prijetna čustva vzbujajo lepota, ki je na obliki. "Ako je lepota – popolnost zunanje oblike, torej je lepota nekaj sama na sebi, in ni samo čustvo. Zato ima ta veda istinit predmet in zato je tudi prava veda. Estetika je modroslovna veda, ker razlaga najvišje principe."¹⁶ Najvišje ideje, ki jih je po Lampetu vtisnil v vesoljno stvarstvo stvarnik in o katerih je govoril že Platon, so: resnica, нравno dobro in lepota. Najvišja izmed njih je ideja dobrega in po Lampetu ne more biti v resnici nič lepo, če ni tudi dobro. Prav tako je zanj obče veljavna tudi ideja resnice. "Ako bi se kaj ne ujemalo z resnico, ne more biti niti dobro, niti lepo."¹⁷ Razmerje med temi idejami pa ni samo zunanje, ampak so med seboj tesno povezane in se prešinjajo. Kjer je ena popolnoma, tam sta tudi obe drugi. Vse tri pa se lahko združujejo v eni ideji – ideji popolnosti. Po Lampetu estetika ni v prvi vrsti praktična veda. Vendar se je po poti umetnega delovanja razvila tudi v praktično vedo in sicer v nauk o umetnosti. Zato uči estetika tudi najvišje principe ali najvišja pravila, po katerih se mora ravnati umetnik. Kolikor bolj se estetika bliža polju, ki je namenjeno samo poduku za umetno delovanje, se pravi, kolikor bolj je praktična, toliko manj je modroslovna. In zato je estetika že na meji modroslovja.

Lampetovo glavno delo o estetiki – razprava *O lepoti* – je ostalo nedokončano. Poglavja o umetnosti, ki bi po načrtu sledilo, ni uspel napisati, zato je bilo potrebno njegovo pojmovanje umetnosti rekonstruirati iz drugih njegovih del. Vsa njegova stališča o lepoti se dopolnjujejo in povezujejo. Torej je v ozadju sklenjen sistematičen pogled na umetnost,

ki je razviden zlasti iz poglavja o estetskih čustvih v Lampetovi obsežni knjigi *Dušeslovje*. Pomembni so še *Estetični dokaz* med dokazi za obstoj Boga v *Apologetičnih razgovorih*, razprava *Lepota in nrvnost* in nazadnje *Cvetje s polja modroslovskega*.¹⁸

V *Cvetju s polja modroslovskega* Lampe ugotavlja, da umetnost za življenje ni neizogibno potrebna in da lahko človek preživi tudi brez nje. To stališče mu omogoči, da umetnost osvobodi zunanjih drugotnih funkcij. Lampe pravi takole: "Zato pa ne spada umetnost sama pod idejo dobrote in pravice, marveč je prosto človeško delo, katero se sklada povsem le z idejo lepote. Noben naravni zakon nam ne veleva, naj vsi ljudje slikamo ali godemo na gosli; tudi ne zahteva pravica, da bi delali kipe ali zlagali lepe pesmi. Potemtakem tudi umetnost ne ustreza potrebam življenja, marveč samo lepša, kakor pravimo, življenje naše. Njen namen ni drug, kakor izvajati ali stvarjati lepe stvari."¹⁹ Ali na drugem mestu, ko pravi: "V glasbi se nam kaže umetnost v najčistejši obliki. Glasba ne služi nikaki potrebi kakor stavbarstvo, ne poučuje kakor semtertje pesništvo, ne nagiblje in ne prepričuje kakor govornišvo, marveč samo zato deluje, da ugaja in razveseljuje."²⁰

Ti stavki zelo določno kažejo, da je Frančišek Lampe prvi predstavnik katoliške kulture, ki umetnosti daje avtonomno mesto. Umetnost ne služi potrebam zunaj sebe, temveč je njen namen v kreaciji lepega. To ne pomeni, da je vsa lepota le v obliki in da umetnost ne služi ničemur. Njegov odnos do umetnosti ima neko drugo vsebino. Umetnost "ne služi ničemur", ker je ravno v njej sami skrit nekakšen sij najvišje vrednote. Lepota kot nesnovna lastnost lepih snovnih predmetov človeku razkriva tisto višjo vrednost, čeprav je njen namen v njej sami. Cilj umetnosti je kreacija lepote. Toda lepota ima v sebi nekaj, kar sega prek nje in o čemer Lampe vztrajno ponavlja, da je nerazložljivo in

nedoumljivo. Po Lampetu umetnost ni svobodna zato, ker bi nad njo ne bilo ničesar, kot mislijo mnogi, ampak ker je v njej nekaj, kar jo povezuje z najvišjo vrednoto. Zato ni podrejena nobeni delni, nižji funkciji. Vendar Lampe odločno poudarja veljavo nrvnosti tudi v umetnosti. Takole pravi: "Umetnosti namen je ta, da nam prosto ustvarja lepe predmete. Vodi jo le ideja lepote, nikakor ne zahteva nrvnost umotvorov od posameznih ljudi. A po lepoti deluje na umotvore tudi nrvnost, ker ne more biti nič lepo, kar ni nrvnodobro; pač pa je nrvnodobro to, da se pospešuje prava lepota. Potemtakem ni umetnost neodvisna, zakaj določuje ji pot prava ideja lepote, in ideja lepote mora biti vedno v soglasju z resnico in nrvno dobroto."²¹ To pomeni, da je nrvnost umetnosti pravzaprav imanentna. Čeprav je nrvnost v umetnosti nekako skrita, tako da je prvi in edini namen umetnosti ustvarjati lepe stvaritve, je nrvnost vseeno nekakšen notranji, bistveni pogoj harmonije in lepote oziroma drugače povedano – ko v umetniškem delu naletimo na nenravnne prvine, je po Lampetovi sodbi prizadeto naše estetsko ugodje. To pomeni, da je temeljna skladnost umetniškega dela z nrvnim zakonom imanentna podlaga vse umetniške lepote. S tem, ko je nrvnost umetnosti nekaj notranjega in imanentnega, ni več ničesar, kar bi umetnost bistveno določalo od zunaj. Torej je v odločilni meri umetnosti zagotovljena avtonomnost. V tem je Lampetova velika teoretska zasluga in vrednost. Takšen položaj umetnosti – v Lampetovem pojmovanju umetnosti lahko vidimo katoliški model avtonomne umetnosti – bi lahko ustrezal koncepciji Tomaža Akvinskega o hierarhiji avtonomij, ki v različnih stopnjah pripadajo različnim zemeljskim stvarnostim.²²

4. Duhovnik in vzgojitelj

Frančišek Lampe se je kot duhovnik in vzgojitelj pokazal na vseh področjih svojega

delovanja; znanstvenem, pedagoškem, uredniškem idr. Posebne omembe je vredno tudi njegovo dobrodelno delovanje, kateremu je v delu z deškim sirotiščem v vzgojnem zavodu Marijanišče posvetil precejšen del svoje življenjske energije. V Marijanišču je Lampe uspešno preverjal svojo strokovno usposobljenost v praksi oziroma je svoje znanje in ljubezen skupaj s svojimi sodelavci uspešno prenašal na mladi rod. Siromašnim in tudi drugim otrokom je tako omogočil lepšo in boljšo prihodnost, tedanji družbi pa pomagal vzgojiti vrsto kulturnih in drugih delavcev.

Zgodovina vseh ustanov, kakor ga predstavlja Marijanišče, predstavlja zato tudi pomemben del naše kulturne dediščine. Nastanek in razvoj slovenske kulture je namreč bil vedno tesno povezan s področjem vzgoje in izobraževanja, ki poleg celotnega šolskega sistema vključuje tudi vzgojne zavode.

Frančišek Lampe je v Marijanišču postavil temelje pedagoško-vzgojnega dela. Načela in principe, po katerih se je izvajala vzgoja v zavodu, je strnil v pet bistvenih sklopov:²³

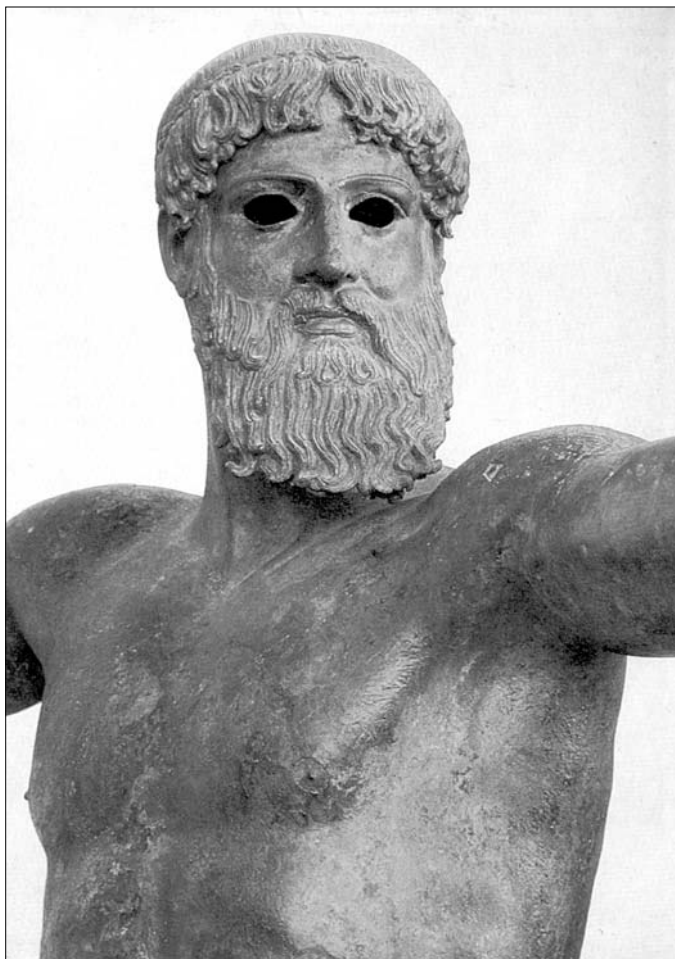
1. Vzgoja temelji na nauku svete vere: "Najprej trdimo lahko, da se vzgajajo in poučujejo vseskozi po nauku svete vere. Marijanišče je zidano na podlagi katoliške vere v duhu prave krščanske ljubezni. V tem duhu tudi živi. Brez krščanske dobrodelnosti bi moralo Marijanišče ponehati. Zato je tudi vzgojevanje popolnoma in čisto v tem duhu. Gojencem se oživlja v srcih močna vera in vne-majo se za krščansko življenje iz vere. Vsi predniki in učitelji pa tudi izkusijo, da je verski duh tista moč, ki stori največ za pravi napredek otrok v umu in v srcu. Ako so otroci dobri, so dobri, ker se dajo voditi preprostim in tako močnim verskim naukom."²⁴

2. Gojence se vzgaja kakor v domači družini in z ljubeznijo do otrok: "Drugo načelo je, da se vsi otroci vzgajajo tako, kakor bi se vzgajali v domači družini, pri očetu in materi. To načelo je – z drugo besedo – ljube-

zen do otrok. Otroci v Marijanišču lahko spoznajo, da jim predniki hočejo prav in dobro; lahko razumejo ljubezen prednikov tudi tedaj, kadar ti kaznujejo. Tako npr. vem, da se je že reklo v zavodu: "Tem ubogim otrokom, ki nimajo starišev ali so daleč od njih, ne moremo dati posebnih dobrot. Toda lahko jim damo nekaj, kar je boljše mimo vsake dobrote, in to je: ljubezen. Naj otroci vedo, da jih iz srca ljubimo." In res, otroci to vedo. Zato se vedno z zaupanjem bližajo prednikom, odkrito jim razodevajo, kar jim je na srcu. – Neizrekljivo veliko dobrega stori to načelo. Otroci so v zavodu večinoma radi, ne-radi pa gredo iz zavoda: zdi se jim, kakor bi bili tu doma. Gojenci slišijo, da so v taki hiši, ki je sezidana zanje, in zato so, kakor bi bili na svojem pravem domu."²⁵

3. Vzgoja je trda, je moška: "Tretje načelo je, kakor je izraženo v domačih navodilih: "Jarem Gospodov nositi." Vzgoja v Marijanišču ni mehkužna, ampak krepka, moška. Otroci se morajo utrditi, da bodo kdaj lahko prenašali težave življenja. Le taka vzgoja dela krepke in sposobne ljudi. Zato se ne trpi v hiši nobena mehkužnost, lenoba, postopanje: otroci naj se mnogo gibljejo in vadijo v delu in trpljenju. Četudi ne morejo dečki mnogo delati, vendar se jim mnogokrat pove, kako dobro, blagodejno in srečno je delo. Tako se dečki večinoma dobro pripravijo za svoj poznejši stan."²⁶

4. Potreben je nenehen nadzor nad gojenci: "Četrto načelo pri vzgojevanju je predstojnikom to, da niso otroci nikdar sami: vedno je kdo pri njih, ki nanje pazi. Ne samo, da s tem zabranijo prestopke in napake, navadijo se otroci tudi, da se nikdar ne spozabijo, nikdar ne zanemarijo, nikdar ne zaidejo v napake, kakor bi zašli brez nadzorstva. In ako pravimo, da je za človeka čez vse koristno, ako se navadi biti v božji pričujočnosti, tedaj je gotovo to ravnanje prednikov za otroke najboljša vaja in priprava za

Moška figura. Bron z vložki, grško delo, ok. 460 pr. Kr., Narodni muzej, Atene.

tako mišljenje ali za neprestani spomin na božjo pričujočnost.”²⁷

5. Prestopkov se ne preiskuje, temveč se jih prepoveduje: “Poslednje načelo pri vzgoji v Marijanišču je, da se prestopki in pregreški toliko ne zasledujejo in preiskujejo, kolikor se zabranjujejo. To je sila važno. Človeka moramo obvarovati greha; kdor to stori, stori stokrat bolje, kakor da grešniku greh očita, ko je že storjen. Po tem načelu se vedno pazi, da otroci ne zaidejo v nevarnosti ali v slabe prilike; predniki jih svarijo, da tega in onega ne smejo; v vzgledih se jim pojasni, kaj jih čaka sedaj in pozneje, ako se dajo zapeljati iz-

kušnjava. Seveda se tudi tukaj ne zabranijo vsi grehi in prestopki, pač pa se zabranijo mnogi, in otroci se navadijo tega, kar nam naroča naš Izveličar, ki pravi: *Čujte in molite, da v izkušnjava ne padete!*”²⁸

V navodilih šolskega vodja so bile zapisane tudi naslednje vzgojne metode in ukrepi:

1. darila in pohvale – “gojencem se daje v obilnejši meri dobrot, na suknji nosijo odlična znamenja ali se podelijo kake primerne bukve”,

2. kazni – “opominovanje in navadni ukor, povstreni ukor, pridržanje v sobi med igranjem, pritrga se opoldne ali na večer kaka jed,

post ob suhem kruhu in vodi s trdim ležiščem in poslednjič – udarci s šibo po vzadju, vendar s pristojno previdnostjo”. Gojenci, ki so bili večkrat kaznovani, predvsem zaradi “uhajanja”, so bili izključeni: “imajo se odpustiti, oziroma predati postavnim zastopnikom”.

O skrajnih vzgojnih ukrepih je odločal ravnatelj, zato je verjetno, da niso bili pogosto uporabljeni, saj je Lampe veljal za blagega moža in strpnega katolika. Visoki cerkveni krogi, še posebej škof Mahnič, so mu očitali, da je celo preblag.²⁹

Lampe takole pravi o prej navedenih načelih, vzgojnih metodah in ukrepih: “Da je vzgoja po teh načelih dobra in plodovita, kažejo nam dosedANJI uspehi. Nad 400 dečkov je zavod vzgojil za življenje, odkar deluje. Večinoma ostanejo dobri in pošteni; nekateri pa neso iz zavoda slabe lastnosti, katere so prinesli semkaj, in ti delajo sramoto. Vsako delo človeško je nepopolno; tudi Marijanišče ne more vzgojiti angelov: zadovoljno je, da vzgoji nekoliko dobrih mladeničev. – Nekateri (7), ki so šli v srednje šole, so že duhovni, nekaj manj je učiteljev, kaki štirje so pa misijonarji, drugi trgovci, rokodelci, delavci. Mnogi pridejo pozneje kot krepki mladeniči ali mladi možje pokazat se predstojnikom, njim v veliko veselje.

Ne, delo za uboge dečke ni zastoj, vzgoja v Marijanišču ni brez sadu. (...). Zares, kaj bi bilo iz mnogih ubožnih dečkov, ki so letali po cestah in se potikali okrog brez varstva, ako bi ne prišli v zavod! Dandanes tožimo na vseh krajih, da so časi žalostni. Po pravici in resnici. Pa prav tako resnično je, da je teh slabih časov, da je raznih hudobij krivo pomanjkanje dobre vzgoje. Vse dere le za svojim veseljem; stariši puščajo, da hodijo otroci, koder hočejo. Ali, če že skrbe, skrbe samo za jed in obleko, za dušo se malo menijo. Pač ne more biti sad take vzgoje nikakor dober. Ali ni torej velika dobrota za

deželo, ako ima tak vzgojevalni zavod, kakor je Marijanišče v Ljubljani?”³⁰

Kot vsestransko in široko usmerjen človek, predvsem pa kot psiholog in filozof, se je Lampe zavedal pomena znanja in modrosti, ki sta po njegovem mnenju last vsega človeštva. Zato ga je potrebno prenašati na mladi rod z ljubeznijo in primerno vzgojo že v najzgodnejšem obdobju njihovega otroštva, saj bo le-ta s svojim delom v prihodnosti krojil usodo sveta.

Frančišek Lampe je zapustil sirotišnici ob smrti leta 1900 vso svojo dediščino, travnike na barju. Veliko bolj pomembna za Marijanišče pa je bila njegova zapuščina na pedagoško-vzgojnem področju, saj mu je uspelo v petnajstih letih vzgojiti in za njihov poklic usposobiti preko štiristo gojencev sirot.³¹

6. Družbeni in kulturni delavec

Frančišek Lampe je skušal na vseh področjih svojega delovanja vzbuditi ljubezen do evangeljskih vrednot, po katerih naj bi vsak človek z odprtostjo za transcendenco v polnosti uresničil sebe in ustvaril pravo osrečujočo kulturo, ki vključuje vse ljudi. V njegovih prizadevanjih lahko vidimo, da je znal s posebno občutljivostjo odgovarjati na znamenja tedanjega časa, v katerem so bile razmere zelo razburkane in ozračje velikokrat napeto zaradi načelno različnih pogledov na svet. Z izdajo svojih znanstvenih del, ki so bila dovolj poljudna za splošno uporabo, in literarno revijo *Dom in svet*, je Lampe skušal na splošno osveščati slovenski narod in tako pomagati pri razvoju splošnega blagra tedanje družbe. Ob vsem delu, ki ga je z veseljem opravljal, Lampe ugotavlja: “Ko sem bil še mlad, želel sem si, da bi znašel tak znanstven sestav, ki bi svet nad njim strmел. Sedaj pa vidim, da je najlepše na svetu, bližnjemu izkazovati dobrote.” Po naravi je bil Lampe rahločuten, obenem pa neizmerno radoveden in priden. Bil je vedno poln načrtov, zato o sebi pravi:

„Pri meni je v glavi kakor na jezu pred mlinom: neprestano šumi, prši, se iskri, voda dere in nobenega obstanka ni ...” Zaradi tega je o njem nastala predstava, da je njegovo delo nedodelano in razdrobljeno.

Pravo „dete njegovih bolečin” je bil *Dom in svet*. Povzročal mu je „mnogo težav, grenkobe in bojev”, a ga je zaradi tega tembolj ljubil. O njem takole pravi: „Tu podarjam svojemu narodu svoje moči, svoje veselje, svoje imetje in svoje življenje”.

Velik pomen je pripisoval umetnosti, zato je s svojimi estetskimi načeli skušal vplivati na umetnike. Lampe je bil prepričan, da samo globoko miselno delo rodi in vzdržuje umetnike. Zato zagovarja stališče, da je umsko delovanje umetniku notranje potrebno oziroma, da se mora umetnik stalno truditi za to, da bi se povzpел do samostojnega mišljenja. Samo tako bo lahko kaj dragocenega povedal tudi drugim. V pravdi o Gregorčičevih pesmih, ki jih je sprožila Mahničeva kritika, je Lampe zavzel stališče, da pravda ni več pravda, ampak je prepir, ki je v slovenski javnosti razburil duhove do te mere, da se je rodila strast, sovraštvo in zavist. Zato poudarja, da je zmeraj potrebno poslušati pamet in kliče k miru, slogi, razumnosti in bratovski ljubezni. V politiki mu je šlo bolj za idejo kakor za politično združevanje. Sam je v pogovorih večkrat izrazil strah, da utegne politika odvrniti od znanstvenega in umetniškega dela veliko sposobnih delavcev in da ima politični boj v sebi koruptne kali. Na prvem katoliškem shodu 1892 v Ljubljani je nasproti brezkompromisni katoliški smeri pomirljivi Lampe pisal, da katoliški shod ne sme biti neprehodni zid, ki bi ločil Slovence na dve strani, ampak mora biti prijazen in miren kaŹipot vsem Slovencem.³² S čudovito vnemo je Lampe gojil srčno kulturo, kakor bi slutil, da je nujno zvezana s pravim kulturnim delom.

Francišek Lampe je s svojim bogatim življenjskim pričevanjem ena pomembnejših

osebnosti oziroma gradnikov v razvoju slovenske zgodovinske, kulturno-duhovne in nacionalne zavesti. S svojo dejavnostjo je namreč intenzivno posegel na področja znanstvenega, pedagoškega in uredniškega dela. Zaoral je prve brazde na polju slovenske psihologije, ustvaril je slovenski filozofski jezik, podal poljudno razlago Svetega pisma, podaril imenitni *Dom in svet*, s katerim je vzbudil zanimanje za znanost, leposlovje in umetnost ter za lepoto domačih krajev in umetnin med najširše sloje. Poleg tega je vzgojil tudi vrsto mladih kulturnih delavcev. Vrednost njegovega dela je predvsem v tem, da je dvignil splošno kulturno stopnjo slovenskega naroda.³³

Źivljenjski zgled, ki nam ga s svojim prizadevanjem za ljubezen in odkrivanje resnice daje Francišek Lampe, je gotovo aktualen v vseh časih, tudi danes. Spoznavanje takšnih osebnosti, ki so gradile našo narodnost v perspektivi krščanske kulture ljubezni, pa je lahko tudi priloŹnost, da ponovno ovrednotimo njegovo vlogo v slovenski narodni in kulturni zgodovini. Kajti le takrat, ko poznamo pot, ki nas je pripeljala v sedanost, lahko jasno in razumno načrtujemo tudi svojo srečnejšo prihodnost.

1. Prim. F. Kralj, *Primorski slovenski biografski leksikon*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1982-1985, 239.
2. Prim. M. Smolik, F. Jerman, *Enciklopedija Slovenije*, ZaloŹba Mladinska knjiga, Ljubljana 1992, 95.
3. Prim. F. Kralj, *Primorski slovenski biografski leksikon*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1982-1985, 240.
4. Prim. M. Ogrin, *Slovenska literatura v luči načel in prakse katoliškega vrednotenja*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1998, 83.
5. Prim. A. Ušeničnik, *Slovenski biografski leksikon*, Zadrudna gospodarska banka, Ljubljana 1925-1932, 612.
6. Prim. M. Smolik, F. Jerman, *Enciklopedija Slovenije*, ZaloŹba Mladinska Knjiga, Ljubljana 1992, 95.

7. Prim. F. Kralj, *Primorski slovenski biografski leksikon*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1982-1985, 240.
8. F. Lampe, *Cvetje s polja modroslovskega*, Ljubljana 1898, 4.
9. Prim. F. Lampe, n. d., 4-5.
10. F. Lampe, n. d., 58.
11. F. Lampe, *Dušešlovje*, Matica Slovenska, Ljubljana 1890, 30.
12. Prim. F. Lampe, *Vvod v modroslovje*, Matica Slovenska, Ljubljana 1887, 60.
13. Prim. J. Juhant, *Filozofske vsebine in njihov idejni vpliv, v: Cerkev, kultura in politika 1890-1941* (1993), 122.
14. Prim. M. Ogrin, *Slovenska literatura v luči načel in prakse katoliškega vrednotenja*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1998, 109.
15. F. Lampe, *Vvod v modroslovje*, Slovenska matica, Ljubljana 1887, 96-97.
16. F. Lampe, n. d., 98.
17. F. Lampe, n. d. 98.
18. Prim. M. Ogrin, *Slovenska literatura v luči načel in prakse katoliškega vrednotenja*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1998, 83.
19. F. Lampe, *Cvetje s polja modroslovskega*, Ljubljana 1898, 231.
20. F. Lampe, n. d., 245.
21. F. Lampe, *Cvetje s polja modroslovskega*, Ljubljana 1898, 262.
22. Prim. M. Ogrin, *Slovenska literatura v luči načel in prakse katoliškega vrednotenja*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1998, 103.
23. Prim. R. Romih, *DIC 1882-1997: zbornik ob 115-letnici Marijanišča in 50-letnici Dijaškega doma Ivana Cankarja*, Ljubljana 1997, 15-18.
24. F. Lampe, *Marijanišče*, Marijanišče (Collegium Marianum), Ljubljana 1898, 27-28.
25. F. Lampe, n. d., 28.
26. F. Lampe, n. d., 29-30.
27. F. Lampe, *Marijanišče*, Marijanišče (Collegium Marianum), Ljubljana 1898, 30.
28. F. Lampe, n. d., 30.
29. Prim. R. Romih, *DIC 1882-1997: zbornik ob 115-letnici Marijanišča in 50-letnici Dijaškega doma Ivana Cankarja*, Ljubljana 1997, 20-22.
30. F. Lampe, *Marijanišče*, Marijanišče (Collegium Marianum), Ljubljana 1898, 30-31.
31. R. Romih, *DIC 1882-1997: zbornik ob 115-letnici Marijanišča in 50-letnici Dijaškega doma Ivana Cankarja*, Ljubljana 1997, 26.
32. Prim. F. Kralj, *Primorski slovenski biografski leksikon*, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1982-1985, 242.
33. Prim. A. Ušeničnik, *Slovenski biografski leksikon*, Zadrúžna gospodarska banka, Ljubljana 1925-1923, 613.

Platonova kritika tragedije

Uvod

Platon na višku svojega najpomembnejšega dela Države, potem ko v pogovoru zariše idealno državo filozofov in njihovo vzgojo, v resnici pa človekovo dušo in filozofsko eksistenco, še posebej poudari njen temelj: *izgon tragiškega pesništva*. Bralec je presenečen in začuden, saj umetnosti najbrž še noben filozof ni tako načelno odrekel njenega ranga, s takšno ostrino zanikal njeno nam tako samoumevno pretenzijo, *da je razodetje najgloblje in najskrivnejše resnice*.¹ Paradoks postane še toliko večji spričo dejstva, da Platona velja za enega največičastnejših utelešenj pesniške genialnosti, ki ga evropski človek občuduje prav tako kot Homerja ali Pindarja, Sofoklesa ali Aristofana. Besedilo kritike tragiškega pesništva v deseti knjigi Države moramo zato brati kot umetniški dramski tekst. Tekst je na tem mestu izrazito zgoščen, v njem imajo tudi najmanjše podrobnosti svoj pomen in izrazito važnost, saj gre za osrednjo temo filozofije; za postavitve filozofske eksistence in premislitev možnosti in bistva filozofije nasploh.

Sam potek kritike lahko strnemo v tri očitke pesništvu. Sokrat očita pesnikom: 1. *da so zgolj posnemovalci* [595a-598d], 2. *da ne poznajo stvari, katere posnemajo* [589d-605c] ter 3. *da v poslušalcih budiijo (so)čustvovanje* [605c-608c]; tri poglavitne teme so torej: 1. *mimesis* (posnemanje), 2. *gnosis* (spoznanje) in 3. *eleos* (sočutje, usmiljenje).

V tem prispevku bomo pozornost posvetili le temu, kako trije Platonovi očitki tragičnemu pesništvu razkrivajo razumevanje Homerja in obratno. Že na začetku kritike smo namreč z izjavo, da je resnico potrebno bolj spoštovati kot Homerja [595b] opozorjeni, da je

ključ kritike pesništva razumevanje Homerjevega pesništva. S pomočjo uvidov tudi nekaterih drugih avtorjev, bomo poskušali zgolj nakazati nekatere momente, ki bi lahko pomagali poglobiti razumevanje Platonove kritike pesništva.

1. Mimesis

Sokrat kritiko začne z vprašanjem po bistvu posnemanja, *mimesis*. Izraz, ki ga težko slovenimo, označuje samo bistvo grškega pesništva. Pesništvo pa v Grčiji opravlja teološko delo (znana je Herodotova ugotovitev, da sta Homer in Heziod Grkom ustvarila podobo bogov in jih poimenovala).² Vprašanje po *mimesis* zato pomeni premislitev grškega religioznega občutja sveta in bistva grške kulture, filozofija pa je s tem vprašanjem zastavljena hermenevtično; njeno bistvo samo je določeno s razumevanjem religioznega. To se izkaže tudi v nadaljevanju, primer mize ni samo naključni primer za ponazoritev [596b], ampak miza, ki simbolizira *skupnost* pri jedi³ in obed, ta pa ima ideal v obredu obhajanja *sakralne communio*; kaže na religijo, religiozni obred in sveto. Če upoštevamo, da "sakralizirati človeško bivanje pomeni postaviti to bivanje pod isto znamenje določenega svetega arhetipa,"⁴ se celotna Platonova teorija idej (Platon prav na tem primeru znova vpelje ideje) izkaže kot mišljenje religioznega. Vprašanje po *mimesis* je torej vprašanje po povezavi religije, umetnosti in filozofije. Pod podobo človeka z zrcalom [596d], v katerem se zrcali svet, bo Platon najprej mislil *mimesis* kot bistvo religiozne prakse in umetnosti.

Zrcaljenje pa je hkrati temeljna dimenzija Homerjeve Iliade. V Iliadi se vsako dejanje

zgodí dvakrat, na zemlji in na nebu, v *medsebojnem zrcaljenju* se kaže prava resnica stvari in dogodkov. Iliada je tako čudovit sklop medsebojnih zrcaljenj. Primer takega zrcaljenja je prizor spora med Zeusom in Hero na koncu prvega speva Iliade, ki je kontrapunkt sporu med Ahilom in Agamnemonom. Medtem ko je spor na Olimpu kratkotrajen in se konča z veselo gostijo bogov, ki blaženo uživajo svojo nesmrtnost, se spor na zemlji konča s Ahilovo osamljenostjo in tožbo na obrežju, kjer bo Ahil zvedel za svojo smrtnost, njegov srd pa bo povzročil toliko mrtvih. Na splošno lahko rečemo, da se za bogove nepomembna prerekanja iz prestiža in dolgočasje prenesejo na zemljo, kjer jih ljudje prevzamejo z vso resnobo in kot svojo edino možnost, medtem ko bogovi ostanejo neprizadeti ali le blago prizadeti opazovalci.⁵ Bogovi, njihova nesmrtnost in "večna mladost", dejstvo, da s svojim ambicijami nimajo kaj izgubiti, njihova blaženost in dolgočasje so le kontrapunkt, ki naj poudari človekov položaj: smrtnosti, staranje, človekovi težnji po življenjskem smislu in dostojanstvu. Glavni odnos bogov je *gledanje*, prav to je njihova nadvlada. Homerjev objektivni slog tega čistega opazovanja, njegovi natančni in realistični opisi človeških bojov ne prikazujejo tehnike bojevanja, ampak smrt in umiranje.

Bistvo Homerjeve pesniške tehnike zrcaljenja je *prikazovanje človekove smrtnosti* in ima svojo osnovo v temeljni tezi olimpijske religije, katere utelešenje je Apolon: *med božanskim in človeškim je nepremostljiva razdalja*. Človekova usoda, biti ločen od področja bivanja bogov, ki so bogovi kot večne podobe biti nespremenljivi in nesmrtni, je *usoda smrti*. Celotna olimpijska religija stoji prav na prevrednotenju pojmovanja smrti. Za Homerja po smrti ni nikakršnega polnovrednega bivanja, kot je bilo to v stari htonični religiji, ki je temeljila na kultu mrtvih in kjer so mrtvi ohranili svojo moč ter še naprej vplivali na

sedanjost, ampak po smrti obstaja le še nekakšno pomanjšano in ponižujoče po-bivanje v podzemnih teminah Hada, poseljenega z bledimi sencami brez moči in brez spomina. Smrt je odhod brez povratka.⁶ Vendar pa tako pojmovanje človeka, kot končnega, omejenega, bistveno trpečega in smrtnega bitja pelje do novega, protislovnega ovrednotenja človekovega stanu. Smrt kot absolutni konec in meja vsakemu trenutku človeškega bivanja daje *enkratno dostojanstvo: težo neponovljive enkratnosti in s tem povezane odgovornosti*. V izbiri *ene* resničnosti namesto tisoč možnosti, je udejanjanje človekovega dostojanstva, katerega lik je Atena. Človekovo delovanje in boj je njegovo dostojanstvo.

Mimesis je s tem temeljno povezana s tistim, kar novejša filozofija pravi 'zgodovinskost človeške biti'. Deli Iliade že kažejo na grško zgodovinsko zavest. Če verjamemo Tukididesu, so Grki že nekaj desetletij po padcu Troje izkusili opustošenje svojih mest. V Iliadi IV, 37-48.51-53, je zlovesča napoved, kot spomin tega. Iliada sama se izkaže kot refleksija in samoogled zgodovine ljudstva, ki je zavojevalo in bilo zavojevano in ki je zmoglo toliko veličine, da je zmoglo trezno presoditi dogodke, ki so temelj njegove identitete. Iliada s problematiziranjem herojske etike in s poskusom njenega preseganja v smeri k '*etiki notranjosti*' že prihaja do meje tako imenovane kozmološke religije, ki temelji na zakonu univerzalne povračila *nemesis*.

Sokratovi podobi človeka z ogledalom sledi Glavkonovo razlikovanje med resničnim in navideznim [596e]. Na to razlikovanje Sokrat odgovori tako, da človeka z ogledalom spremeni v slikarja. Že za predsokratsko filozofijo lahko trdimo, da je bil njen poglavitni problem in zanimanje določeno z naravo resničnosti in njeno povezavo s čutnimi fenomeni, ki se spreminjajo ali pa z dogodki, ki se zgodijo. To vprašanje odnosa med resničnostjo in videzom ostaja v središču in

v eni ali drugi obliki tvori osnovno razliko med dvema tekmujočima filozofskima strujama, med sofistiko in platonizmom. Glavkonovo razlikovanje med resničnostjo in videzom je torej metafora nastopa sofistike, ki povzroči krizo resnice. Zaradi tega razlikovanja Sokrat človeka z ogledalom spremeni v slikarja [596e], kot podobo iz religiozne prakse nastajajočega umetniškega ustvarjanja. Kriza religije in tudi umetnosti kot 'pozabe *mimesis*' v izvornem religioznem pomenu besede, ima za vzrok prav sofistični agnosticizem in racionalizem. Platon bo sedaj s ponovnim opozorilom na mizarja, ki ne ustvarja nič eksistentnega, ker ne ustvarja idej [597a], opozoril na svojo teorijo idej, kot 'drugo plovbo' v razmerah sofistike.

Očitki slikarju, ki samo posnema in ne ustvarja nič realnega, pa je očitno ironičen, če upoštevamo tisto, na kar je opozorila filozofska hermenevtika': da umetnost ni le posne-

manje česa obstoječega, ne izražanje kake subjektivnosti, temveč zasnavljanje novega bivajočega. Umetniško ustvarjanje je proizvajanje, ki ni izdelovanje predmetov, temveč omogočanje ali dopuščanje prihoda biti iz skritosti v neskritost. Po takšni opredelitvi je umetnost zelo blizu jeziku (ogledalo je tudi simbol jezika). Umetnost se da najustrežneje opredeliti po analogiji s fenomenom igre kot predstavljanje in prikazovanje, ki ni zgolj posnemajoče ponavljanje (kar je ravno prvi očitek), temveč spoznavajoča reprodukcija bistva. Umetnina je torej bitni in ne subjektivno doživljajski dogodek ali proces, s tem pa je rešena abstrakcije, v katero jo sili estetsko razločevanje (med resnico in videzom). Specifičen način biti umetniškega dela je tak, da se v njem bit prikazuje ali predstavlja. Umetnost je namreč *način spoznavanja* (kar bo drugi očitek), saj sodi med tista področja, kjer se *reflektira zgodovinskost človeške biti* (smrt-

Pogrebni sprevod. Detalj z vrča, poslikanega v t. i. "atenskem geometričnem slogu", ok. 750 pr. Kr., Narodni muzej, Atene.

nost in trpljenje pri Homerju) in kjer je zato prostor ontološkega dogajanja resnice.⁸

Gnosis

Zgoraj povedano pa se sklada s tem, ko Platon v nadaljevanju, v seriji ironičnih očitkov: da Homer ni ustanovitelj ali reorganizator nobene države, kot so bili to Solon, Likurg in Harondas, da ni poveljeval nobenemu uspešnemu vojaškemu pohodu, da se ni izkazal z izumi za obrt, kot sta se Tales in Anarhis, ali se dokazal kot vzgojitelj posameznikov, kot se je Piragora, ali si pridobil številnih oboževalcev, kot so si jih Protagoras, Prodikos in drugi sofisti, ampak se je kot rapsod potikal po svetu, pravzaprav prikazuje zgodovino nastanka grške polis in filozofije. Vsi ti očitki se zaključijo s vprašanjem o pesnikovem delovanju in spoznanju [589d sl]. Brez tega se Homerju in pesnikom očita nespoznavanje. *Tragiško pesništvo kot umetnost par excellence in kot mimesis zgodovinske biti mora biti spoznavanje*. Na tem, kako je še možno spoznati resnico v razmerah sofističnega skepticizma in agnosticizma temelji tudi upravičenost filozofije.

Kako se človek in ljudstvo, ki je stopilo iz območja arhetipov v zgodovino lahko brani pred nasiljem zgodovine, ne da bi obup in pesimizem povzdignilo na raven junaških vrlin ali spoznavnih instrumentov, lahko vidimo pri Izraelu.

Izrael dojema svojo zgodovino kot teofanijo. Vsako svojo zgodovinsko katastrofo razume kot Jahvejevo kazen za nepokorščino in prelomitev zaveze, vendar je, in to je tu najpomembnejše, vsako zgodovinsko katastrofo razumel kot milostni trenutek in priložnost za pokoro in spreobrnjenje. To pa zahteva vero v usmiljenega Boga, ki je lahko usmiljen, to pomeni, ki lahko odpravi posledice zablod in katastrof in reši totalnega uničenja le, če je stvarnik (*ex nihilo*), in nad njim ne kraljuje univerzalni naravni zakon povračila. Zgodo-

vina izraelskega naroda postane strašljiv dialog z Jahvejem, ki razodeva svojo *voljo*, človekove zgodovinske situacije pa postanejo situacije pred Bogom. Dogodki dobijo religijsko vrednost, postanejo teofanija, saj so samorazodevanje Boga in njegove volje. S tem so enkratni, neponovljivi in ireverzibilni, saj samo tako zares pomenijo razodetje Boga. Sveto pismo ni samo izraelska zgodovina, je hkrati razlaga zgodovine kot teofanije.

Na tak način sedaj lažje razumemo Platonovo zahtevo:

“Zakon pravi: najlepše je, če človek v nesreči ohrani mir in ravnodušnost; kajti nasploh ne vemo, kaj je nesreča in kaj sreča; razburjanje pri tem prav nič ne koristi; povrh usoda, ki zadene posameznika, ne pomeni mnogo ...”

(Država X, 604c-604d)

Zdi se, da Platon razumnost enači s tragičnostjo, tragično afirmacijo enemu univerzalnemu redu povračila ali zakonu kozmosa. Vendar pa tisto, kar pravi Platon v nadaljevanju, pomeni preobrat:

“... Če se prepuščamo bolečini, preprečujemo s tem to, kar nam je v takih priložnostih najbolj potrebno ... Mislim na premišljevanje o tem, kar se je zgodilo; računati moramo z novim položajem, kakor pri metu kocke, in ukreniti to, kar ima razum za najboljše; ne smemo se kot otroci, če padejo, držati za boleče mesto in neutolažljivo vpiti, temveč moramo začeti čimprej zdraviti poškodovano ali razbolelo mesto in z zdravnikovo pomočjo pregnati jok in tarnanje.”

(Država X, 604d-604e)

Met kocke je zgodovinski dogodek, ki je sicer nepredvidljiv, ki dejansko odloči, spremeni in ima posledice. Platonova zahtevo po premišljevanju, kaj se je zgodilo, sploh ni samo pragmatična orientiranost nasproti svetu, ampak gre za smisel dogodka.

Kako iz zgodovinskega dogodka izide njegov smisel nam da slutiti delo E. Auerbac-

ha *Mimesis*⁹: "Stara zaveza podaja svetovno zgodovino; začenja se z začetkom časa, stvarjenjem sveta, in se bo končala s končnim časom, izpolnitvijo obljube, s katero naj bi bilo sveta konec. Vse drugo, kar se v svetu še zgodi, je mogoče predstaviti zgolj kot člen te celote; kot del božjega načrta. Tudi če se posamezni dogodki, ki se ne vklopijo v to celoto, ohranijo, jih vendarle zajame razlaga. *Razlaganje/interpretacija je v določenem smislu splošna metoda umevanja resničnosti*¹⁰. Biblični tekst je že iz svoje lastne vsebine potreben razlage, ker vsebuje stremljenje po gospostvu. Nikakor nam noče dopustiti, da bi za nekaj ur pozabili resničnost, ampak si nas hoče podvreči; svoje življenje naj bi vklopili v njegov svet, se čutili kot člen njegove svetovno-zgodovinske zgradbe. Svetovno-zgodovinsko strmljenje in nenehno vrtajoče, v konfliktno členjeno razmerje do enega samega, skritega, pa vendar prikazujočega se Boga, ki z obljubo in zahtevo krmari svetovno zgodovino, podeljujeta starozaveznim pripovedim povsem drugačno naravo. Tu ne gre za 'resničnost', ampak za resnico, ki si nas hoče podvreči, in če to zavrremo, smo uporniki. Zgodbe niso zgolj pripovedovana 'resničnost', v njih sta utelešena nauk in obljuba, to dvojje je v njih neločljivo zlito; prav zato so zgodbe 'ozadnje' in temne, prav zato vsebujejo drug, skrit smisel. Njihovo razumevanje pogojuje absolutno strmljenje k (zgodovinski) resnici. Starozavezni spisi in liki so utelešenje božje izoblikovalne volje in starozavezni spisi razumljeni kot razodetje samo. Z svojim povezovanjem in konfrontiranjem človeškega in božjega se jasno razkriva božansko znotraj samega zaporedja človekovih dejanj.

Toda takšno prikazovanje, kjer se znotraj človeških dejanj izkazuje božansko, je značilno tudi za tragedijo, kot je dokazal A. Lesky¹¹ z odkritjem dvojne motivacije v grški tragediji. Hkrati je potrebno upoštevati, da je tragedija igra. Kot v starozavezni zgodbi

je tudi v igri zahteva po absolutni in dokončni podreditvi, ki u-podablja nadmočno resnico. Igra¹² ne dopušča, da bi se igralec vedel do igre kot do kakega predmeta, ampak igra sama zavлада nad igralcem, to pa pomeni, da mu postavi smotre njegovega delovanja. Igralec izkuša igro kot resničnost, ki ga presega in kjer se razlikovanje med verovanjem in pretvarjanjem razpusti. Igra vedno nekaj predstavlja, in kar predstavlja, se pojavi v igri sami. Igralci so razlašeni samih sebe, vsakdo se le sprašuje, kaj naj bi bilo to, kar je tu 'menjeno', kaj se igra. Igra ima smisel v sami sebi. Šele način, kako gledalec sodi poleg, pa nam omogoča uzreti smiselnost lika igre. Gledalec je napoten na absolutno distanco, ki mu preprečuje, da bi v igro vnšal svoje namene. Bistvo gledalca je, da je zaradi popolne pozornosti prepuščen samopozabi. Tej ekstatični samopozabi gledalca pa odgovarja njegova kontinuiteta s samim seboj, saj je to, kar se pred njim predstavlja, kar se igra, resnica njegovega lastnega življenja in sveta, v katerem živi. V tem se gledalec prepozna.

Theoria, ki pomeni '*biti poleg*' pri resnično bivajočem, je resnična *udeleženosť*, ne delovanje, temveč utrpevanje (*pathos*), namreč, očarana prevzetost od tega, kar se kaže pogledu. *Theoros* kot je znano, pomeni, udeležence pri prazničnem poslanstvu, ki imajo edino funkcijo, da so poleg kot gledalci. (prim Aristotelo izjavo, da da je Platon *mimesis* izenačil z udeležbo). Gledanje predstave je torej pristen način soudeležnosti, ne pomeni pustolovskega doživetja in ne povzroča opojne omamljenosti, iz katere se prebudimo v svojo resnično bit; pač pa pomeni privzdignjenost in pretresenost, ki se zgrneta na gledalca, in samospoznanje gledalca. Gledalec se iz gledališča vrne izkušenejši. 'Izkušenejši' človeka ne imenujemo tistega, ki že vse pozna in vse bolje ve, ampak tistega, ki se, nasprotno, izkazuje kot radikalno nedogmatičen, saj je prav zato, ker si je pridobil to-

liko izkušenj in se je ob njih toliko naučil, posebej usposobljen za pridobivanje novih izkušenj in za učenje iz njih. Tako vsebuje človekova zgodovinska bit kot bistveni moment načelno negacijo, ki se pojavlja v bitnostni povezavi izkustva in uvida. Uvid je več kot le spoznanje takega ali drugačnega dejanskega stanja. Vedno vsebuje vrnitev od nekod, kjer smo bili ujeti v zaslepljenost. V tem pogledu uvid vedno vsebuje moment samospoznanja. Izkušeni namreč pozna meje vseh predvidevanj in negotovost vseh načrtovanj. V njej je ves dogmatizem, kot se poraja iz obsedenosti človeške duševnosti z željo, dospel do absolutne meje. Izkustvo nas uči spoznati dejansko to, kar je. Od tod nam je tudi jasna Ajshilova formula in metafizični pomen formule, ki izreka notranjo zgodovinskost izkustva: 'Učenje prek trpljenja' (*pathei mathos*). Formula ne pomeni le, da si moramo pravilnejše spoznanje reči pridobiti šele

preko pomote in razočaranja, človek naj se ne bi preko trpljenja naučil tega ali onega, temveč uvida v meje človeškosti, uvida v neodpravljljivost meje z božanskim. Gre za tisto religiozno spoznanje in predpostavko, ki je u-podobljena v liku Apolona in ki je, kot smo zgoraj videli, osnova *mimesis*.

Struktura tragedije se izkaže kot struktura odprtosti, ki je potrebna za prepoznavanje človeškega delovanja, znotraj katerega se izkazuje božje posredovanje. Ta odprtost, je odprtost za resnico. Premišljevanje o tistem, kar se je zgodilo, je pri Platonu torej eksistenca zgodovinskega človeka, ki v svoji zgodovini prepozna razodevanje resnice. Je Platonov zdravnik, ki zdravi rane, usmiljeni Bog stvarnik JHWH, ki je nad univerzalnim zakonom povračila in sposoben odrešiti človeka posledic njegovi zablod? Je premišljevanje, kaj se je zgodilo, izraelsko spominjanje svoje nezvestobe, ki edino lahko privede do spreobrnjenja?

Trojanski konj. Glinen relief, pozno 7. stol. pr. Kr., Nemški arheološki inštitut, Atene.

Eleos

S Sokratovim *'največjim očitkom'* tragiškemu pesništvu [605c] smo pri samem jedru kritike pesništva: pri *sočutju* [*eleos*]. Platon zahtevo po mišljenju začne s pravičnim možem, ki laže kakor drugi ljudje prenese hude udarce usode, kakor je na primer izguba sina, ter se bolj upira bolečini in jo skušal premagati, če ga gledajo drugi ljudje, kakor če je popolnoma sam [603e]. Pri očitku sočutja pa sedaj izrazi bojazen, da bodo gledalci prav zaradi sočutja postali enaki tistemu, ki ga gledajo. Že zgoraj smo nakazali, kako struktura tragedije kot igre zrcali gledalca v igro, kjer se gledalec prepozna in uvidi resnico o samem sebi. Bojazen sočutja je torej samo bistvo delovanja tragedije, ki gledalca potegne v samo igro.

Že sama pojma, najstrašnejše (strašno) in sočutje ter ugodje pri gledanju *"junaka, kako toži, strt od žalosti, ali poje in se bije po prsih ..."*, nas spominjajo na Aristotelovo definicijo in teorijo tragičnega. Po njej tragedija deluje na gledalce prek *eleosa* in *phobosa*. Tako pa lahko deluje le, ker je gledalec sam bitje ne(sora)zmernosti, *hybris*. *Phobos* pomeni bolečo razdvojitve, neko nesprijaznenost, ki se uporno dviguje zoper grozljivo dogajanje. Učinek tragiške katastrofe, *katharsis*, pa je prav očiščenje tega, torej da se ta razdvojenost med nami in tem kar je, odpravi. Tragiška otožnost pomeni potemtakem neko afirmacijo – tragiško afirmacijo, ki je priznanje tega, kar je.

Toda pri očitku *eleos*, smo že prek kontrasta napoteni tudi k Iliadi, katere glavna tema je Ahilov srd [*menis*], ta pa je negativ usmiljenju [*eleos*]. Še prav posebej pa s Sokratovim izrazom *'če najboljši med nami poslušajo Homerja ali kakega drugega tragika, ki opisuje junaka, kako toži, strt od žalosti, ali poje in se bije po prsih ...'* Ta stavek je sestavljen tako, da je aluzija na ključne odlomke v Homerju.

Junak, ki toži, nam v spomin priključa Ahila v prvem spevu, takoj po prepiru z Agamne-

monom in potem ko so mu odpeljali Breseido, ki je pravzaprav njegovo dostojanstvo. Prav tu se Ahilu v podobi njegove matere Te-tide, boginje morskih globin, javi njegova notranjost, ki mu razkrije njegovo smrtnost. Ahil, ki izgubi svoje dostojanstvo in smisel življenja po aristokratski etiki, ga more utemeljiti in najti v samem sebi, v svoji notranjosti. Iliada je tako na začetku zahodne misli poskus utemeljitve dostojanstva in smisla človeške eksistence v posamezniku samem, brez družbe in njene slave. Ahil mora v svoji osamljenosti odkriti "notranje" vrednote, svojo "globino", ki mu bodo omogočale osmisлити svoje življenje in se vrniti v boj in družbo prijateljev. Homerjev poskus pod podobo razdejanja mesta Troje se zgodi še enkrat v zrcalni podobi, ko Platon, z veliko analogijo med mestom in dušo, v pogovoru, ki orisuje postavitve mesta, prav tako poskuša utemeljiti moralo na posameznikovi duši.

Junak, ki se bije po prsih opominja na Odiseja (prim. od 20, 10 sl). Odlomek je razodetje človekove vztrajnosti in volje, katere pojem se je pri Grkih šele razvijal, ravno v tragedijah in je osnova svobode in moralne odgovornosti.¹³ Tudi Platon citira ta odlomek v IV. knjigi, ko v duši poleg razuma in želja poudari tudi tretji del, *thymos*.

Junak, ki poje, nas najprej opozarja na trenutek, ko Ahil ob obrežju s pljunko sebi za zabavo poje o minulih junakih (prim. II IX, 188). Komentatorji ta prizor razlagajo kot podobo Iliade v Iliadi, ki je pesem o minulih herojskih časih in problematizira herojsko etiko. In prav prizor Ahila s pljunko, je začetek prizora, kjer bodo poslanci poskušali Ahila pregovoriti, naj se vrne v boj in kjer bo Ahil izpovedal prelom s herojsko etiko. *Ahil in z njo Homer bosta prav v smrtnosti in minljivosti iskala vzrok in temelj človekovega dostojanstva*. "V Ahilovem velikem govoru Odiseju je Homer naslikal veličasten portret absolutne vrednote in popolnosti, ki mora biti usklajena s

svetom, ki ji le-ta ni sorazmeren. Ostanek Iliade razvija tragične posledice te strašne nesorazmernosti.”¹⁴ Homer bo Ahila prek likov Patroklesa in Hektorja soočil s samim seboj in s svojo smrtjo, tekom celotnega speva se bo jasno nakazovalo, da smrt teh dveh junakov opisuje smrt Ahila samega. Homer napoveduje in vnaprej kaže Ahilovo smrt tako, da prilagodi posamezne mitološke teme, dikcijo ter morda tudi posamezne odlomke pesniške tradicije o Ahilovi smrti in z njimi opisuje smrt, objokovanje in pogreb Patrokla.¹⁵ Simbolično mrtvi Ahil ima novo bistvo, novo identiteto, katero simbolizira tudi novo orožje, predvsem čudoviti ščit, ki ga je na Tetidino prošnjo skoval Hejfast. “Zanj Hejfast pravi, da ga bodo občudovali vsi ljudje, ki ga bodo videli. Na isti način bo Iliada kot celota, pa čeprav utemeljena v trpljenju Grkov in Trojancev, navduševala nas.”¹⁶ Tako spev kot ščit preoblikujeta človeško izkušnjo v vzvišeno umetnost, ki je po eni od definicij “čudo za gledanje”. Ščit je posledica in hkrati kompenzacija za Ahilovo trpljenje; njena distancirana, objektivna, kozmična lepota izhaja iz Ahilove osebne človeške tragike. Toda ta nova perspektiva bo Ahilu dostopna šele po Patroklesovem pogrebu, to je, po sprejetju svoje smrti.

Končno nas *junak, ki toži*, opozarja na XXIV spev, kjer Homer komplementarno prikazuje Priama, ki toži za mrtvim Hektorjem (prim. Il XXIV, 160-165) in Ahila kot uvod v razrešitev Iliade. Pri tem sta oba ogledovana. Ahil kljub maščevanju nad Hektorjem ne najde miru, ampak v bolestem srdi skruni Hektorjevo truplo (Il XXIV, 10-17). Odlomek stoji pred odločilnim trenutkom, ki pomeni tudi začetek in temelj razrešitve Iliade, ko se Hektor zasmili Apolonu (Il XXIV, 17-18.22-23) Uporabljeni izraz na tem mestu je prav *eleos*. Razplet se konča v medsebojni kontemplaciji Ahila in Priama med obedom [Il XXIX, 625]. Bogopodobni Priam bo uspel s tistim, kar ni zmogel še nobeden – objame

noge morilcu svojega sina in s tem absolutno premaga svoje dostojanstvo.

Nadčloveška ponižnost izkušenega Priama, izhaja iz sprejetja trpljenja. Priam pomeni odrešitev Ahila, ki je potreboval bednejšega od sebe, da se je lahko odrešil bolestrga srda. Ahil, ki se je že odločil, da bo umrl pred Trojo za ceno slave in nasproti vrnitvi domov, v Priamu prepozna svojega očeta, ki ga ne bo več videl, in tem trenutku starca, ki še vedno kleči in objema v ponižujočem položaju, odrine od sebe in ga sam tudi bednik začne tolažiti. “Po skupnem obedu pride vzvišeni trenutek vzajemnega občudovanja, ki presega vsako možnost razlage”¹⁷. Ahil in Priam gledata drug drugega na način, kakršnega je Hejfast obljubil smrtnikom gledati Ahilov ščit – *kot da so delo božanskega uma*.

Če povzamemo sedaj povedano z uvidi in besedami Miguela de Unamuna v delu *Tragično občutje življenja*¹⁸, se Ahilu ob obrežju javlja njegova notranjost, njegova *zavest*. “Imeti zavest o samem sebi, imeti osebnost je, da veš in čutiš, da si različen od drugih bitij, a da to lahko občutiš šele ob spopadu, ob večji ali manjši bolečini, ob občutju lastne meje”¹⁹. Najbolj značilno, da trpi, pa je prav za *voljo*. “Volja je sila, ki se čuti, to se pravi, ki trpi.”²⁰ “Zavest, consciencia, je so-vednost, je so-čutenje in so-čutiti je so-trpeti.”²¹

“Strašni, tragični obrazec intimnega duhovnega življenja pa je doseči kar največ sreče z najmanj ljubezni, ali kar največ ljubezni z najmanj sreče. In treba je izbrati med prvim in drugim; in biti prepričan o tem, da se tisti, ki se bliža neskončnosti ljubezni, neskončni ljubezni bliža ničli sreče, najhujši tesnobi; in ko se dotakne te ničle, je že zunaj bede, ki ubija.”²² Priam, ta s trpljenjem preizkušeni starec je že onkraj tega in samo on je sposoben objeti nogo morilcu svojega sina, da bi rešil vsaj truplo svojega sina. Ahil bo do tega prišel prav ob Priamu. “Najbolj neposredno pa je čutiti in ljubiti lastno bedo, last-

Ahil ubija amazonsko kraljico Pentesilajo. Detajl z amfore, poslikane v t.i. "atenskem slogu črnih figur" (kot avtor podpisan Eksekias), ok. 540 pr. Kr., Britanski muzej, London.

no tesnobo; smiliti se samemu sebi, imeti rad samega sebe ... In kaj je usmiljenje drugega kot prekipetje sočutja? Kaj, če ne odzrcaljena bolečina, ki prekipi in se obrne k sočutju do tujega hudega in izkazovanju usmiljenja?"²³ Ahil in Priam sta drug ob drugem prišla do odrešenja in pomiritve. "Ko smo potrti, ker čutimo, da vse mine, kar nas obdaja, nam potrnost sama odkriva tolažbo tistega, kar ne mine, večnega, lepega ... in ta, tako odkrita lepota, to povečanje trenutnosti se lahko udejanji in lahko živi samo po delu bratoljublja."²⁴ "Ničevost sveta in njegovo minevanje in ljubezen sta dve osnovni in pomena polni značilnosti resnične poezije ... Občutje ničevosti minevajočega sveta nam budi ljubezen, edino čustvo, v katerem je ničevo in prehod-

no premagano, edino, ki napolnjuje življenje in ga podaljšuje v večnost ... In ljubezen, posebno kadar se bojuje zoper usodo, nas peha v občutje ničevosti tega navideznega sveta in nam odstira slutnjo o onem drugem ..."²⁵ V medsebojnem občudovanju lepote Priam in Ahil izkušata svoje lastno bistvo kot božansko. "Človek je toliko bolj človek, to se pravi bolj božanski, koliko sposobnejši je za trpljenje, ali bolje rečeno za tesnoben strah."²⁶

Pri Platonu smo na to sceno opozorjeni s gledalcem, ki prek sočutja sam postane enak tistemu, s katerim sočustvuje [606b]. Zgoraj smo pokazali, da je struktura tragedije kot igre in *mimesis*, kjer se izkaže resnica sama. Človek kot gledalec, *theoros*, si ogleda božansko igro, v tem pogledu je potegnjjen v igro

in postane ogledovani. Ker gledati že vedno pomeni presoditi, s tem postane sojeni, tisto, kar je bilo ogledovano in sojeno sedaj ogleduje in sodi. Vlogi sta torej zamenjani. Ta preobrazba v upodobo velja še tudi pri religiozni podobi, *ikoni*, in ima enako bit. Človek stopi pred ikono, v pogledu na ikono pa postane sam ogledovani pred božjim obličjem.

Temelj te zamenjave je pri Platonu prav *eleos*. Sočutni gledalec postane sočutja vreden človek, to pa je glavna značilnost *mimesis*, ki odkriva človeka kot trpeče in smrtno bitje. Vendar, in tu je pravi preobrat, trpeče bitje, s katerim gledalec sočustvuje postane gledalec in sodnik.

Zato velja tudi obratno: ker so v Iliadi gledalci bogovi, je očitek *eleos* zahteva sočutnega, usmiljenega boga, ta pa je lahko tak le, če je tudi sam trpeče bitje. V trpečem bitju se izkazuje božansko, v njem se sam bog izkazuje kot usmiljen in sočuten. In obratno, samo bog, ki je sočuten, ki sotrpi s človekom in ki je ob človeku tam, kjer je človek najbolj osamljen, v svoji smrti, lahko človeka spremeni, da je tudi sam sočuten do trpečih.

Grška misel, torej že na svojem začetku in vrhu, pri Homerju in tragediji, pa tudi v zatonu, pri Platonu jasno čuti razodetje božanskega v trpljenju²⁷. To pa je v središču še tudi krščanskega oznanila. Veliki teolog H. U. von Balthasar v svojem delu *Teologija tridnevja*²⁸, v navezavi s himno v Flp 2 pokaže, da gre pri krščanstvu za temeljno predrugačenje pogleda na Boga; medtem ko je starozavezni Jahve Bog, ki svoje časti in slave ne deli z nikomer, niti je ne more, pa si Jezus Kristus tako rekoč privošči ravno to. Božja vse-mogočnost je taka, da lahko v sebi pripravi možnost samoizničjenja. Božja dobrota se pokaže večja in bolj 'božja', tedaj ko se Kristus poniža v pokorščini prav do smrti, celo smrti na križu, bolje se pokaže, kakor pa če bi imel to, da je enak Bogu, za neodtuljivo dobrino in bi sploh ne maral postati hlapec zaradi odrešenja sveta (Origen).

Če Platon na začetku Države X govori o splošni podobi, da je Homer vodja tragiških pesnikov, sedaj na koncu kritike govori o priznanju, da je Homer največji. Razlika, ki je pot celotne kritike. Splošna podoba, ki se nas osebno v bistvu ne tiče, pridobimo jo prek splošnega mnenja, nasproti osebnemu in zavestnemu priznanju in pohvali Homerju. Priti prek zgolj splošnega mnenja, ki o Homerju nekaj ve iz splošne izobrazbe, takorekoč, kot dolg državni vzgoji in kot nujnost, ki sodi zraven podobe vsakega, ki hoče veljati za 'kultiviranega' in 'omikanega' človeka – priti prek tega do osebnega branja, premišljevanja in razumevanja pesnitve, ki izhaja edinole iz iskanja in vere v resnico. To pa je tudi razlog zadnje zahteve. Kajti hvalnice junakom in himne bogovom so vedno oseben odnos tako do tistega, ki ga hvalimo, kot do tistega, pred katerim hvalimo. Ravno zato niso zgolj posnemanje in prikazovanje resničnosti. Prav v deju *mimesis* šele nastaja ta oseben odnos z bogom, kot sodba in opravičenje. S tem pa tudi pravičnost dobi medosebnostno naravo. Bit ali nebit pravičnosti se odloča na notranji duhovni ravni v dinamiki neposrednih osebnih razmerij.

Platon, preko kritike pesništva postavlja filozofsko eksistenco kot upor proti naivnemu zaupanju v človeško naravo, kot da bi bila ta možna in racionalno dojemljiva in kot da bi bilo samo vprašanje smotrnostne organizacije države in vzgoje, da bi se ta narava kot dispozicija tudi razvila. Človek ni golo naravno bitje, ki bi, kot državotvorne živali, kot kakšne mravlje, s smotrnostno organizacijo ohranjanja življenja tešilo svoj državni nagon. Zato Platon nasproti konvencionalnemu izobraževanju otroka za umetnostne veščine in telesno spretnost, in tudi nasproti entuziasličnemu povzdigovanju mladih duš ob herojskih vzorih mita in pesništva, postavi spraševanje po navidezni veljavi tradicionalnega etičnega predstavnega sveta, novo izkušnja

pravičnosti. Platon človeka jemlje kot tragično bitje, bitje nesorazmernosti, *hybris*, prestopanja samega sebe, transcendence. Preseganja nasproti drugemu in Drugemu.

Osebnostni značaj pravičnosti v nobenem pogledu ne dopušča, da bi pozitivni zakoni imeli več kakor formalno vlogo. Zaradi osebnostne narave pravičnosti pomeni kritika platonskega pesništva obsodbo nad slehernim fundamentalizmom, legalizmom in sistemalizmom. Celotna Platonova Država se tako izkaže za upor proti tistemu, kar posnema: intelektualistični in moralistični zasljepljenosti, ki se kaže v grobi cenzuri pesništva in poskusih racionalne ureditve odnosov. Nasproti temu kaže na pravičnost kot na dinamičen človekov odnos do boga in soljudi.

Platon v svojem očitku sočutja pokaže zahtevo po bogu, ki je zmožen trpljenja. Zahteva, ki se v polnosti uresniči v evangelijih. "Krščanstvo ... je poginilo iz sotočja dveh duhovnih gibanj, judovskega in helenskega, od katerega je vsak po svoje prišel, če ne že do jasne opredelitve pa vsaj do jasnega hrepenenja po posmrtnem življenju ..." ²⁹ In Platonovi kritiki pesništva sledi vprašanje o neumrljivosti duše. "Ali moramo sprejeti čisto in golo vero v večno življenje, ne da bi si ga poskušali predstaviti? To je nemogoče; na to se nam ni mogoče navaditi," ³⁰ vzklika Unamuno. In res zaključuje Državo mit, mit o posmrtnem življenju. Temi, ki nista več filozofija, ampak teologija. Temi, na katerih ne stoji ali pade le Platonova kritika tragiškega pesništva.

1. Prim. H. G. Gadamer, *Platon in pesniki, razprava*, Hypeiron, Koper 2000, str. 6.
2. Prim. Herodot, II, 52.
3. J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Slovar simbolov*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1995, geslo: miza, str. 365.

4. M. Eliade, *Kozmos in Zgodovina, Mit o večnem vračanju*, Hieron, Ljubljana 1992, str. 98.
5. J. prim. J. Vrečko, *Ep in tragedija*, Založba Obzorja Maribor, Maribor 1994, str. 16.
6. Prim. W. F. Otto, *Bogovi Grčije*, str. 178.
7. Prim. H. G. Gadamer, *Resnica in metoda*, opirajoč se na temelje Heideggerove ontološko-eksistencialna interpretacije.
8. Prim. D. Dolinar, *Hermenevtika in literarna veda*, Literarni leksikon, št. 37, DZS, Ljubljana 1991, str. 94-97.
9. E. Auerbach, *Mimesis, Prikazana resničnost v zabodni literaturi*, Literarno umetniško društvo Ljubljana, zbirka Labirinti, Ljubljana 1998.
10. Od tod tudi pri Heideggru hermenevtika kot osrednja panoga humanističnih znanosti.
11. Prim. A. Lesky, *Motivation by Gods and Men*, v I. J. F. de Jong, *Homer: Critical assessments*, Routledge, London, 1999, Volume II: *The Homeric World*.
12. Pojem igre prim. H. G. Gadamer, *Resnica in metoda*, str. 92 sl, na kar se v nadaljevanju naslanjam.
13. Prim. J. P. Vernant, P. Vidal-Naquet, *Mit in tragedija v stari Grčiji*, poglavje *Zasnova volje v grški tragediji*, str. 33-57.
14. S. L. Schein, *Smrtni junak, Uvod v Homerovu Iliadu*, Globus, Zagreb 1989, str. 126.
15. Prim. S. L. Schein, *Smrtni junak, Uvod v Homerovu Iliadu*, Globus, Zagreb 1989, str. 145.
16. C. H. Whitman, *Homer and Heroic Tradition*, Cambridge, Mass.: 1958, navaja S. L. Schein, *Smrtni junak, Uvod v Homerovu Iliadu*, Globus, Zagreb 1989, str. 165.
17. S. L. Schein, *Smrtni junak*, prav tam.
18. M. de Unamuno, *Tragično občutje življenja*, Slovenska matica, Ljubljana 1983.
19. M. de Unamuno, str. 160.
20. M. de Unamuno, prav tam.
21. M. de Unamuno, prav tam.
22. M. de Unamuno, str. 215.
23. M. de Unamuno, prav tam.
24. M. de Unamuno, prav tam.
25. M. de Unamuno, str. 70.
26. M. de Unamuno, prav tam.
27. Človek se v tragediji na nek način kaže bolj božanski kot olimpijski bogovi prav v svojem trpljenju.
28. Prim. H. U. von Balthasar, *Teologija tridnevja*, Modirjeva Družba, Celje 1997, str. 33 sl.
29. M. de Unamuno, str. 88.
30. M. de Unamuno, str. 228.

Pirke abot – Izreki očetov

V založbi KUD Logos je pred kratkim izšel talmudski traktat *Pirke abot*, po naše *Izreki očetov*. Gre za prvi slovenski prevod kakega sestavnega dela (zelo obsežnega) judovskega talmudskega slovstva. Prevod (natisnjen je tudi hebrejski izvirnik) s kar obširnimi uvodom in komentarjem je prispeval podpisani.

Eden temeljnih pojmov v judovstvu je **postava**. Ta izraz se uporablja v več pomenih. V najožjem pomeni zakonodajo, ki jo je Mojzes prejel v razodetju na Sinajski gori. V širšem smislu pomeni petero Mojzesovih knjig, ki stoje na začetku hebrejskega Svetega pisma, v še širšem pa celotno judovsko Sveto pismo (= Stara zaveza). To je t. i. **pisana postava**.

Poleg pisane pa je pomembna tudi **ustna postava**. Njeni najbolj vneti zagovorniki so bili farizeji, za katere vemo tudi iz evangelijev, da so goreli za "očetna izročila". Po judovskem verovanju tudi začetki ustne postave segajo vse do Mojzesa. Ustna postava, ki bistveno osvetljuje in dopolnjuje postavo, zapisano v Svetem pismu, se je potem izročala iz roda v rod, iz stoletja v stoletje. Njeno poslanstvo je bilo v tem, da je v nekem smislu "okamenelo" črko pisane postave razlagala v luči vedno novih življenjskih položajev, jo prilagajala spremenjenim okoliščinam in s tem posodabljala; skratka, da je pisano postavo slehernemu judovskemu rodu na novo življenjsko približala.

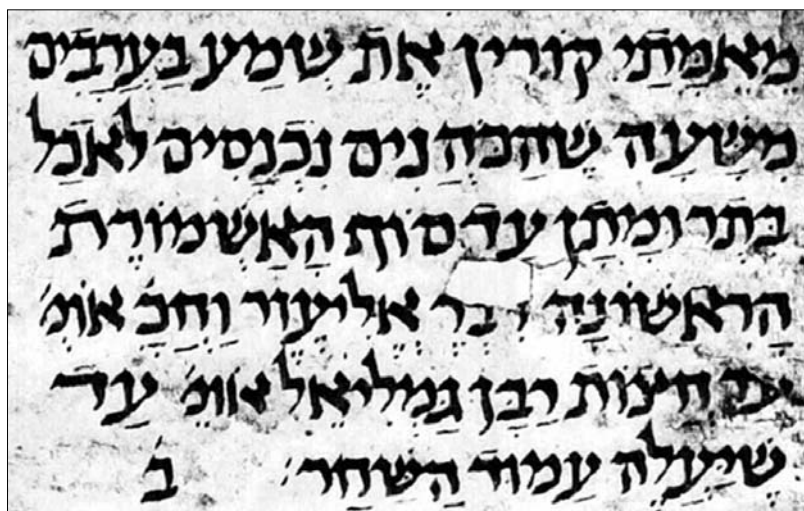
Čeprav se je ustna postava s predajanjem od pismouka do pismouka in iz ene rabinske šole v drugo dopolnjevala in množila, je dolga stoletja niso smeli zapisati. Prepoved so umaknili šele v 2. stol. po Kr., ko je obseg

ustne postave tako narasel, da je ni bilo več mogoče obdržati v spominu, in potem ko je rimski okupator usmrtil veliko število uglednih rabinov. Da se to neprecenljivo bogastvo ne bi izgubilo, je rabi Juda Knez (ali Patriarh) okoli leta 200 uredil in v knjižni obliki izdal prej raztresene zapise ustne postave. Judje so tako dobili standardno delo za poznavanje in preučevanje ustne postave, znano pod imenom **Mišna**. Mišna je bila sad vsaj 400-letne judovske verske in kulturne dejavnosti – preučevanja, razlaganja, dopolnjevanja in posodabljanja pisane postave, uknjižene v Svetem pismu. Vsebinsko se gradivo Mišne deli na dva dela: na **halako** in **hagado**. Halaka večidel zajema pravne predpise (mnogi pismouki so bili tudi sodniki!), hagado pa sestavljajo živahne razlage svetopisemskega besedila v obliki zgodb, imenovanih **midraši**.

Z Mišno pa se razvoj ustnega izročila ni končal. Njegovo preučevanje se je nadaljevalo tudi naslednja stoletja. Nove razprave in razlage, uvidi in spoznanja na podlagi Mišne so dobili svojo knjižno obliko v t. i. **Talmudu**. Talmud obstaja v dveh različicah: konec 4. ali v začetku 5. stol. je v galilejskih rabinskih šolah nastal **Palestinski** (Jeruzalemski/Zahodni) Talmud, dobro stoletje za njim pa v Babiloniji (današnjem Iraku), kjer je živela močna judovska skupnost, še veliko obsežnejši **Babilonski** Talmud. Jedro Talmuda sestavlja Mišna, zelo obširna razlaga in dopolnilo Mišne pa se imenuje **Gemara**. Sestavna dela Talmuda sta torej Mišna in Gemara. Tako bi lahko rekli, da je Mišna za jude to, kar je za kristjane Evangelij, Talmud pa je zanje to, kar je za kristjane celotna Nova zaveza.

Mišna je razdeljena na 6 razdelkov ("redov"), razdelki pa na traktate. Traktat **Izreki očetov** je eden od 10 traktatov, ki spadajo v 4. razdelek Mišne, in kot tak sestavni del obeh Talmudov. Vsebuje etične in moralne izreke, življenjska navodila in hvalnice Postavi. Izreki očetov podajajo izročila rabinov, ki so živeli med 300 pr. Kr. in 200 po Kr. Zanimivo je, da so umeščeni v razdelek, ki obravnava zadeve civilnega in kazenskega prava. In sicer namenoma, kajti podlaga prava je etika, prav ta pa je predmet Izrekov očetov.

V judovskih skupnostih Izreke očetov še danes berejo tudi pri bogoslužju (ob sobotah od Velike noči do Binkošti). To prakso razlagajo takole: "S prebujanjem zunanje narave se tudi človekova narava čuti pomlajeno in poživljeno, zato je tudi duhovni pouk še posebno koristen. Poučna vsebina *Izrekov očetov* naj bi na poslušalca žlahtno delovala in našega duha naravnavala na vestno spolnjevanje Postave, ki je bila razodeta na Binkošti. Branje *Izrekov očetov* naj nas nagne k temu, da si bomo vzeli k srcu njihova napotila."

Mišna. Odlomek iz t. i. *Kaufmannovega kodeksa*, 12./13. stol. (?),
Madarska akademija znanosti, Budimpešta.

T. i. *Kaufmannov kodeks* je eden najzgodnejših popolnih rokopisov Mišne. Številni strokovnjaki ga štejejo za najpomembnejšo in najnatančnejšo kopijo izvirnega besedila. Kodeks je konzerviral prof. David Kaufmann, faksimile, po katerem je posneta podoba, pa je leta 1929 izdal Georg Beer.

Kakšno Cerkev bo premagal Antikrist

Pogovor duhovnika Nikolaja z igumanom Varsonofijem, II.

Nikolaj: Življenje v ljubezni. Krščanstvo je življenje v ljubezni.

Varsonofij: Življenje, izhajajoče iz rojstva, ki ga podarja Ona. *“Oni Jeruzalem, je zgoraj, pa je svoboden, in ta je naša mati” (Gal 4,26).* “On” je zaradi napake našega prevoda. Jeruzalem je bil v davnih jezikih (in nasploh mesto) vedno “ona”, ženskega spola. Grki izgovarjajo *Ierosolyma*, Judje, ko so izgovarjali Jeruzalem, so vedno govorili v ženskem spolu. Ona – Mati vseh nas.

Ime druge Eve je središče, center in moč zgornjega Jeruzalema. Vse to je Presveta Devica Marija od binkoštnega dne naprej. Ona – Mati vseh nas. Ona nikoli ni prenehala biti Mati, toda bistvo je v tem, da se od življenja, ki ga je prinesla, ljudje sami odvrčajo. Torej glejte, kje je prišlo do odsekanja. In vstajenje, ki je bilo obljubljen v tem tisočletju, je najslavnejši prihod na zemljo, ki duhovno obuja od mrtvih.

Nikolaj: Ona nas pravi za nevesto.

Varsonofij: Nikoli nas ne pušča samih, se razume. Ona svoje odločitve ne menja.

Nikolaj: Ona nas pravi za nevesto ženinu, kakor da izpoveduje vero poslednjih časov: “Je višji svet, svet poln ljubezni. Njegov Kralj je naš Ženin, Jagnje, ki se muči v puštinji. Nevesta hrepeni po tem, da bi umrla v Tvojih objemih, Ljubljeni.” Očarljiva mo-

litev. Kakor da bi dopolnjevala tradicionalno veroizpoved. Pet členov.

Varsonofij: Popolnoma resnično.

Nikolaj: Cerkev poje meditativno, globoko, osredotočeno. Pred nami je globoka, svetla meditacija.

Varsonofij: Z njenim prihajanjem na zemljo se uresničuje ponevestenje za Kristusa. In samo kraljevanje s Kristusom je enakovredno ponevestenju zanj. To, kar je Danijel napovedoval kot zakraljevanje, ni politično kraljevanje.

Pravijo, da se je Adolf Hitler zelo zanimal za Sveto pismo. Seveda, ljudje, ki mislijo v teh kategorijah, v resnici vidijo nekakšen sionistični načrt kraljevanja. Božjemu ljudstvu pa je resnično obljubljen kraljevanje, toda v povsem nepolitičnem smislu. Obljubljen mu je bilo kraljevanje, ker je Kralj Izraela obenem nebeški ženin Cerkve. In Božje ljudstvo, ki z Njim postaja eno prek nebeške edinstosti, zakraljuje z Njim kakor s Kraljem. Od tod izhaja Njegovo kraljestvo, kraljevanje. To kraljestvo mu je podobno, enega bistva kot Božji Sin. Vedi, On ni prenehal biti Kralj tudi takrat, ko je bil križan. Govorimo o kraljestvu, ki ima drugo naravo kot zemeljska kraljestva. Božje ljudstvo v tem smislu prejema kraljevanje od nezemeljske narave.

Nikolaj: Kot pet modrih devic.

Varsonofij: Vse to je kraljevanje: združitev s Kristusom, prejem Božjega Duha. In od tod izhaja gospostvo: zakraljevanje s Kristusom. Tako bo v obljubljeni dobi, tisočletju, kateremu so apostoli dali ime **sobotni dan Božjega ljudstva**, zgodnjekrščanski spisi so ga imenovali **posvečeni sedmi dan**, apostol Janez Teolog pa ga je označil s simbolom **tisoč let**.

Apostoli nikoli niso napovedovali nikakršnega tisočletnega kraljestva. Ta brezbožni izraz se ne nanaša niti na Jezusa Kristusa, ker večno kraljuje, niti na kraljevanje Božjega ljudstva, ker v soglasju z Danijelom ljudstvo kraljuje na vekov veke in ne za dobo tisoč let. To kraljestvo nima nobenih meja z ozirom na čas. Tisočletje je čas, podoben ustvarjalnemu dnevu.

Nikolaj: Dopolnitev polnosti časov.

Varsonofij: Polnost ustvarjalnega Božjega delovanja je v tem primeru ponovna vzpostavitev dejstva Božjega kraljestva. To je polnost v sebi dokončanega ustvarjalnega delovanja.

Najprej se ta simbol pojavlja v psalmu, katerega pripisujejo samemu preroku Mojzesu: *“Zakaj v tvojih očeh je tisoč let ko včerajšnji dan, ki je minil, kakor nočna straža”* (Ps 90,4). Potem je ta simbol uporabil apostol Peter v svojem pismu, ko govori, *“da je pred Gospodom en dan kakor tisoč let in tisoč let kakor en dan”* (2 Pt 3,8). Tukaj ne govorimo o Gospodovem dnevu, kot so to pomotoma mislili zgodnjekrščanski sveti. Ti so iz nam neznanega razloga smatrali, da je tisoč let Gospodov dan.

Gospodov dan je večnost, kot je slednja tudi Gospodovo kraljestvo. Gospodov dan nima meja. Dan Gospodov je večni netvarni svet. In drugi prihod, ki se prav tako kaže kot Gospodov dan, je večni dan in ne tisočletni. Zato tisoč let ni Gospodov dan, ampak dan pred Gospodom. To je dan Božjega ustvarjalnega delovanja, zato se imenuje **sedmi (dan)**.

Delovnih dni je bilo šest, sedmi pa je potreben za sobotni čas, za čas ponovne vzpostavitve tistega blagodejnega stanja v Božjem ljudstvu, h kateremu je poklicano, da bi namreč postalo Jagnjetova Nevesta. To je obnovitev.

Lahko navedem paralelne prerokbe, v katerih je govor o časih počitka, oddiha. Zakaj je potreben počitek, oddih? Če je fizični počitek potreben za obnovitev telesnih sil, blagodejni počitek označuje obnovitev tistega dobrega stanja, ki je bilo izgubljeno v prejšnjih časih. Brez tega blagodejnega stanja ljudstvo kot nevesta ne more srečati nebeškega ženina. Ljudstvo mora biti nevesta, mora biti ustrezno napravljeno, biti dostojno srečanja s Kristusom, o katerem Peter pravi: “Naprej je bilo naznačeno, da se obhajate z Jezusom Kristusom” (prim. 2 Pt 1,4). Ljudstvo se mora obnoviti v svojem blagodejnem stanju, ki se zanj kot Nevesto spodobi.

Vse to nasprotuje kači. Glavni subjekt tega boja je voditeljica nasprotovanja, je Presveta Devica, Jagnjetova Nevesta, Mati vseh nas. Vsa ta poimenovanja, kot je pokazal V. Losski, so lastna žensko-materinski hipostazi Cerkve. Ona nasprotuje, Ona vodi in Ona obnavlja to stanje. Vsa upanja so tukaj usmerjena na Mater Božjo, Ona je Mati nas vseh.

“Sovraštvo bom naredil med teboj in ženo in med tvojim zarodom in njenim zarodom” (1 Mz 3,15). Kači se zoperstavlja, se proti njej bori, preraja, Božje ljudstvo obuja od mrtvih seveda Ona kot Mati prav tega življenja, katerega z rojstvom prejemajo od Nje. Prav to vstajenje od mrtvih imamo pred očmi. Točno takšna usmrnitev, ki je bila napovedana v trinajstem poglavju Apokalipse, je usmrnitev tega življenja, ki ga prek rojstva daje Ona. Ne gre za usmrnitev fizičnega življenja. Fizično življenje hudiču ni pomembno. Nasprotno, kristjanom našega časa zagotavlja kolikor toliko ugodno zamaščeno telesno življenje.

Naprej, glejte, poslušajte: kar je naznaila v Fatimi, to je z nemo gesto sporočila v

Zejtunu. To je zelo lahko razbrati. Samo prisluhnite, pogledjte, dovolj se je preprosto oza-vestiti, se zbrati! Hudič je razprševalec, Kristus – Zbiratelj. Gospod govori: *“Kolikokrat sem hotel zbrati tvoje otroke, kakor zbira koklja svoja piščeta pod peruti, pa niste hoteli”* (Mt 23,37). Hudič je nasprotno – razprševalec: razpršuje, razdeljuje. To se nanaša na zunanje in notranje stanje. Toda Kristus zbira tako zunanje kot notranje. Vera kot tip duhovnega zrenja mora biti zbrana, skoncentrirana. Hudič to zrenje razpršuje, slabi.

Ta boj je navzoč v vsej zgodovini Cerkev, toda sedaj je dosegel zastrahujoče razsežnosti: prišlo je do tega, da sta se Božje ljudstvo, še posebej pa hierarhija, odvrnila od lastne hipostaze Cerkev, od Jagnjetove Neveste. Pokazalo se je, da je po njihovi krivdi ljudstvo odsekano od navzočega Duha. Kakor je Jagnje Božje utelešeni Božji Sin, tako je Jagnjetova Nevesta pritegnjeni, osvojeni Duh, tretja, že osvojena hipostaza. Judje so se je odrekli, zato so postali sovražniki utelešenega Sina, naši pa so se pokazali za sovražnike navzočega Duha. Pogledjte tragedijo. Vse ostale nesreče v družbi so njene posledice.

Religiozna hlimba je v nesposobnosti spoznati znamenja časa. Njene predstavnike je Gospod imenoval hinavce. Takšna pregreha je izživala poseben gnev Jezusa Kristusa, kajti čas je bil napolnjen z najveličastnejšimi znamenji, čudeži, ki jih delal. Tega, kar je bilo napovedano po preroku Izaiju, niso mogli spoznati. On jih je razkrinkal in označil za hinavce. Mislím, da se nekaj podobnega dogaja v našem času: znamenj, ki jih pošilja Božja Mati, je veliko, episkopat pa se je obrnil proč.

Tukaj je potrebno razločevati. Obstaja eshatološka popolnost Cerkev, ki se imenuje Jagnjetova Nevesta, je pa še zgodovinski ustroj. Tisočletje je čas, ko bosta Božje ljudstvo in Jagnjetova Nevesta vstopila, podobno kot v Sveti Trojici, v enobistvenost.¹⁸ Ko bo Božje ljudstvo rojeno iz Nje, se bo z ozirom

na Jezusa Kristusa dopolnilo ponevestenje¹⁹ in zakraljevanje z njim. Kajti Ona je Kraljeva Nevesta, Kraljeva žena – Kraljica ... Izpolnile se bodo vse svetle, radostne obljube, izpolnile se bodo v tem tisočletju in skupaj s temi se bodo Božje ljudstvo, krščanstvo in Cerkev razvili do polne rasti, do zrelosti za žetev, brez katere se ta vek ne more končati. In to se bo nadaljevalo do stopnje, dokler se Cerkev ne razvije do polne rasti. V tem je nesporen smisel sedanjega časa.

Kar se tiče Antikrista kot osebe, ki je napovedana v drugem pismu apostola Pavla Tesaloničanom, se popolnoma držim razodetja, ki ga je prečastiti oče Ambrozij Optinski prejel v 19. stoletju, v letih 1882/1883. To pravi: sedaj se je rodil na svetu pravi Antikrist. To je bil čas, ko se je rodil Lenin. Ni ga rodila njegova mati, ampak nečistnica. V skladu z apostolom Pavlom se imenuje *sin pogube* (2 Tës 2,3), po grško *Apolíon* (Raz 9,11). Apolija je hudičeva energija in Antikrist se rojeva iz nje. Lenin jo je takrat tudi prejel. Upam, da mi bo to uspelo dokazati.

Stalin je glede tega človek drugega kova. Stalin je preprosto dokaj tipičen azijski okrutni tiran, pripravljen storiti kakršno koli surovost, uboj. V Stalinu nikoli ni bilo tega, kar piše apostol o Antikristu: *“... ki bo nasprotoval in se bo vzdigoval čez vse, kar se imenuje Bog ali se kot božje časti”*²⁰ (2 Tës 2,4).

Nikolaj: Sedaj je čas lažnih prerokov: Aum, belo bratstvo, visarionovci, munisti. Sebe razglāšajo za Kristusa, za Božjo mater. Kristusa in Božje Matere oni ne zavračajo. Govorijo: “Da, jaz sem Kristus, jaz sem Božja mati.” Sebe razglāšajo za Boga in pri tem spre- vračajo Kristusov nauk. To je mnogo bolj nevarno kot grobi materializem Lenina in Stalina. Gre za najbolj prefinjene kozmične čare.

Varsonofij: Na tematiko Antikrista je napisano mnogo raznovrstnih brošur, knji-

žic in izdaje se kar naprej vrstijo. Toda presenetljivo je, da se pri tem nobeden ne prizadeva poglobiti se v sveto besedilo samo. V njem pa apostol Pavel govori: *"... ki bo nasprotoval in se bo vzdigoval čez vse, kar se imenuje Bog ali se kot božje časti."* Samo to. Zato munisti, visarionovci do tega vprašanja nimajo prav nobenega odnosa.

Besede apostola Pavla ne govorijo o predhodniku, temveč o konkretni osebi. *"... človek greha,²¹ sin pogube, ki bo nasprotoval in se bo vzdigoval čez vse, kar se imenuje Bog ali se kot božje časti (2 Tes 2,3.4)."* Mistična doživetja, pa naj si bodo bela, črna, svetla, temna, rjava – kakršna koli že –, se tega ne dotikajo.

Po nauku apostola Pavla je Antikrist svetna, dokaj progresivna oseba, ki nastopa zoper poganške bogove, zoper vsakršno spoštovanje boga, tako poganško, heretično, kakor in še bolj zoper tradicionalno, ortodoksno in tako naprej ... In nihče v vseh dobah minule zgodovine tega nasprotovanja proti vsemu, kar se imenuje *Bog ali se kot božje časti*, ni izrazil tako kot Lenin v svojem pismu Gorkemu: **"Vsako božanstvo je mrlič"**. To se je zgodilo približno trideset let po tem, ko je po zatrjevanju Ambrozija Optinskega prejel rojstvo od satana.

Izraz **vsako božanstvo** je prav tista logična razsežnost, ki je naznačena pri apostolu Pavlu: *"Vse, kar se imenuje Bog ali se kot božje časti."* Nobeni lažni mistični satanistični nauki nimajo zveze s tem. Govorimo o **progresivnem** svetovnem nazoru, ki zavrača vsakršno spoštovanje do Boga, pa naj si je to ortodoksno, tradicionalno, netradicionalno. To je bilo napisano v pismu Gorkemu s kruto zlobo proti pozitivnemu odnosu do Boga, proti bogoi-skateljstvu partijske inteligence, kot sta bila Gorki, Lunačarski, ki si je prizadevala najti pozitiven pomen religije. Lenin je bil proti vsemu temu. Kar pa se tiče tradicionalne religije, lahko rečemo, da so jo sovražili. O drugem odnosu sploh ne moremo govoriti.

Ko so pobijali duhovščino, se nad tem celo zamislil ni nihče. Imam dokazna arhivska gradiva iz tridesetih let, ki govorijo o tem, da so duhovnike, ki so jih aretirali, streljali že čez dva tedna, nekatere pa celo čez devet dni. O tem, da je pope treba fizično uničiti, nobeden od njih nikoli ni dvomil. Zdelo se jim je potrebno iztrebiti vsakršno filozofsko iskanje božanstva. Slednje je v Leninu vzbujalo brezmejno zlobo. In glej, trideseto leto po tistem, ko je Lenin, v skladu z učenjem Ambrozija Optinskega, prejel rojstvo od hudičeve energije, ki se imenuje **apolija** (prim. Raz 9,11), je bila v istem letu 1913 izrečena graja Božjega imena s strani najsvetejšega vladnega Sinoda ruske pravoslavne Cerkve skupaj z grškim Sinodom. Pokazali so se, da so iste barve. Ta graja se je izrazila v sinodalni poslanici proti Božjemu imenu. Črno na belem je bilo napisano: *"Božje ime ni Božja energija."*

To je bila graja pravoslavja, svetopisemskega razumevanja Božjega imena. Ti dve graji, ki se srečujeta, sta pokazali, da je episkopat (vrhovi novozaveznega Izraela, knezi, "arhonti" v jeziku apostola) v tem času že izgubil tisto spoznanje Boga (poznavanje Božjega imena je spoznanje Boga), ki je svojstveno Jagnjetovi Nevesti. Jagnjetova Nevesta pozna Boga od znotraj, pozna energije, ki dajejo to spoznanje.

Ruski Sinod je že tedaj, v letu 1913, podpisal (podpisale so vse avtoritete: Antonij Hrapovicki in Sergij Stragorodski ter vsi ostali): *"Božje ime ni Božja energija."* Leto 1913, predvečer prve svetovne vojne, je zelo pomemben mejnik, ker se je začela vojna med krščanskimi narodi Evrope (udeležba Turčije in Japonske v tej vojni ni bila pomembna). Je rezultat degradacije vsega krščanskega človeštva. Končno so v prvi svetovni vojni izginile tri monarhije rimskega cesarstva (v soglasju s sedmim poglavjem preroka Danijela so trije rogovi izruvani s korenino in pojavi se mali rog, katerega odlikuje skrajnje bogokletstvo, in premaga sve-te). Trije rogovi – monarhije, propadejo: nemš-

ka, avstroogrška in ruska. Propada to, kar je *zadrževalo* človeka greha (prim. 2 Tes 2,7): trije rogovi v Evropi.²² In zraste nov rog, nova državna ureditev, ki jo odlikuje skrajnje bogokletstvo. Vse to se dogaja v okviru prve svetovne vojne. Sama po sebi podoba Antikrista, ki je napovedan v sedmem poglavju preroka Danijela in v Apokalipsi svetega Janeza, ni tako važna. Bistvo je v celotnem dogajanju, ne v njem. Vse odvratne poteze Antikrista delajo proti njemu. On je oduren, odbija od sebe. Antikristov čas ni strašen zaradi njega samega. Strašen je z ozirom na stanje krščanstva. Prav to ubija, slabi, duhovno hromi. Antikrist deluje na Cerkev z vso svojo odvratno pojavnostjo, Cerkev pa prihaja do popolne karikature. V tem trenutku prva zver premaga svete, podoba zveri pa jih do konca pobije, toda nikakor ne v fizičnem smislu, ampak v duhovnem. Zver jih ne ubija telesno, ampak v kristjanih mori tisto življenje, ki nastaja prek rojstva iz zgornjega Jeruzalema, iz Matere nas vseh, ker se kači postavi po robu prav naša Mati, Žena, obdana s soncem.

In ko govori, da *“se je zmaj”²³ razsrdil nad ženo in se je šel vojskovat z drugimi iz njenega rodu (semena)²⁴”* (Raz 12,17), njeno seme označuje njeno potomstvo. Ljudje so živa Cerkev, ki prejema življenje od nje. Prav to življenje, ki je dano prek rojstva iz Nje, zveri uničujejo. Fizično živijo, Cerkev pa je duhovno omrtvičena in izgublja najvišjo modrost, ki jo daje nebeški Jeruzalem, spuščajoč se navzdol. Vse to se je absolutno izpolnilo, posebno pa se je izpolnila prerokba o Jeruzalemu, – o teptanju zidov s strani poganov. Teptanje ima dva načrta: eden se nanaša na judovski Jeruzalem, drug pa na novozavežno duhovščino, hierarhijo.

Spomnite se veličastnega zejtunskega prihoda Božje Matere, na katerega nihče ni bil pozoren. Vedite, Božja Mati se je tam prikazovala z **oljno vejico**! Ali oljna vejica ne predstavlja Antikristovega kraljestva? Vedite, prišlo bo do odvratnega sprevrženja. Oljč-

na vejica napoveduje isto, kar je napovedala Božja Mati v Fatimi: pred nami je zmago-slavje miru, zmagoslavje Njenega Srca. Mir, ki zakraljuje, je posledica zmagoslavja Njenega Srca. To je tisti mir, ki je bil napovedan po preroku Izaiju, preroku Miheju, Danijelu (kot kraljestvo Božjega ljudstva). Vse to se že izpolnjuje pred našimi očmi.

Antikrist se ne polasča templja iz kamna. Ta mu sploh ni potreben. V pogojih nove zaveze sveto mesto (gre za svetopisemski izraz *sveto mesto*), – mesto svete Božje navzočnosti –, ima nekaj sinonimov: obljubljeni dežela, dobra dežela, Jeruzalem, gora Sion, gora Gospodove hiše, Božji tempelj) in Božji tempelj postanejo kristjani sami: *“Mar ne veste, da ste Božji tempelj in da Božji Duh prebiva v vas”* (1 Kor 3,16). Apokalipsa napoveduje strašen prizor: del novozaveznega Izraela zapade v češčenje zveri in s tem dejanjem postane pogansko svetišče Antikrista. Kajti prav človeško srce kot dobra zemlja – kot pravi pri-lika o sejalcu –, postane kraj Božje navzočnosti in prav zanj se vnema boj.

Boj v novi zavezi ne poteka za tisti prostor, ki ima v zunanjem prostranstvu fizičnega sveta določene koordinate. V pogojih nove zaveze, ko je prišlo do globljega medsebojnega proniknjenja Božjega in človeškega, za kar gre zasluga dvojnemu prihodu na zemljo: prihodu Sina in Božjega Duha, – poteka boj za tempelj človeškega srca.

Nikolaj: Ki ga peklena vrata ne morejo premagati.

Varsonofij: Razumem, kaj hočete reči, toda Apokalipsa napoveduje, da je v tem času ljudstvo poraženo in omrtvičeno. To je rečeno v trinajstem poglavju Janeza Teologa in v sedmem poglavju Danijela. Poraz vsega ljudstva kaže na to, da je v njegovi veri neka vrzel. Kajti edini ščit, ki brani Božje ljudstvo pred razbeljenimi puščicami zlega, je ščit vere.

Nikolaj: Toda zunanja Cerkev to sramoti.

Varsonofij: Soglašam, toda govoriva o porazu vsega novozaveznega Izraela. To je seveda poraz zunanje Cerkve. Jagnjetova Nevesta je vsekakor nepremagljiva, nepremagljiva na veke, nikoli se je ne da premagati. Jagnjetove Neveste zmaj nikoli ne more premagati, toda Božje ljudstvo, ki bi moralo biti Njeno seme, – to je premagljivo.

Obstaja Cerkev-Mati, kakor obstaja tudi Bog-Oče. Cerkev je podoba Svete Trojice. Torej: Cerkev-Mati je nepremagljiva, je Jagnjetova Nevesta. Cerkev-ljudstvo pa je premagljivo, toda samo v primeru, če je odsekano od Cerkve-Matere.

Nikolaj: Cerkev iz Filadelfije, ki je ohranila svojo vero, se bo spustila z nebes kot beli zvitik. O tem prerokujejo vse pravoslavne ikone. Vse pravoslavne ikone tega motiva, ki jih je več kot sedemsto, v bistvu napovedujejo Ženo, obdano s soncem. Presveta Devica Marija ni upodobljena kot petnajst let stara deklica, ampak kot štirideset let stara žena. Na njenih rokah je Božje Dete moškega spola: to je slava prihodnje Cerkve.

Varsonofij: To je res, toda jaz govorim o konkretnih prerokbah, ki so se v našem času uresničile in hočem dokazati, da so paralelne in govorijo o enem. Apokalipsa govori, da je to čas poraza, duhovne smrti, teptanja novozaveznega Izraela s strani poganov. Evangelij govori o isti stvari, z dvojnimi smislom.

Zakaj je Božje ljudstvo poraženo? Zakaj je novozavezni Jeruzalem teptan? Zato ker so se oddelili od Jagnjetove Neveste. Če bi bilo ljudstvo enega bistva z Jagnjetovo Nevesto, ga zmaj ne bi mogel premagati.

Nikolaj: To je skrivnost nove zaveze, ki je šele sedaj za nas nekoliko odprta. Odgrinjamo zaveso.

Varsonofij: Vem, da Žene, obdane s soncem, zmaj ne more premagati in Apokalipsa govori, da se je usmeril proti njej, vendar je brez moči. Zato se v besu vrže na druge iz njenega semena. Njeno seme je potomstvo, to so tisti, ki od nje prejemajo rojstvo in so predmet njegovega posebno hudobnega besa. Življenje, izvirajoče iz rojstva, ki ga podarja Ona, zmaj uničuje.

Nikolaj: V Apokalipsi je rečeno, da je žena "rodila moško dete"²⁵ (Raz 12,5). Kako razumete to mesto?

Varsonofij: Odgovor na to vprašanje do sedaj ostaja še zakrit. Najbolj se je k njegovi rešitvi uspelo približati Petru Ivanovu.

Danijel in Janez Teolog govorita o istih dogodkih skoraj z istim jezikom, toda pod različnim zornim kotom. Tega, katerega Janez Teolog napoveduje kot dete moškega spola, ki naj bi paslo narode, Danijel napoveduje kot velikega kneza Mihaela. Ime Mihael v prevodu pomeni Bogu podoben: "Kdo je kakor Bog". Ta ni napovedan samo v dvanajstem poglavju (Danijela in Janeza Teologa), ampak še v devetnajstem poglavju Apokalipse, kjer je govor o tej bitki. Tam se pojavi mladenič, ki je v tem času že zrasel, za katerega se spodobi, da pase narode z železno palico. V devetnajstem poglavju torej že nastopa kot tisti, ki pase narode z železno palico (prim. Raz 19,15). Za njim gre do nebeške vojske in premagajo zveri.

Po logiki Apokalipse je stvar takšna: v kolikor se ljudstvo in posebno episkopat v tem času nahajata v najgloblji smrti in suženjstvu, je nujno, da se znova rodi tisti duh apostolskega pastirstva, katerega bistvo je izraženo v besedah apostola Pavla: "Zopet trpim porodne bolečine, dokler se v vas ne upodobi Kristus"²⁶ (Gal 4,19). Prav ta duh je uničen, zato prihaja do izrednega javljanja "Žene, obdane s soncem"²⁷ (Raz 12,1). Ona mora znova roditi novo pastirstvo.

Nikolaj: To skrivnost razkriva ikona *Deržavnaja*.²⁸ Mati Božja v rokah drži žezlo, s katerim se spodobi pasti vse narode zemlje: to je kraljevsko duhovništvo. V rokah drži čudovit sveti zvitek, ki razglša *Ženo, obdano s soncem*. V njenih rokah je *Deržava*.²⁹ Kakor je Bog Oče dal vso oblast Sinu, Gospodu Jezusu Kristusu, tako Sin daje vso oblast svoji Materi. Gospod blagoslavlja kraljestvo in Sin blagoslavlja svet. Skupaj s Presveto Devico si delita Prestol. To je podoba, ki je nasplošno neznana.

Varsonofij: Z ozirom na ikono *Deržavnaja* hočem reči naslednje. Presveta Bogorodica je sama po sebi Kraljica in je zakraljevala s Kristusom od binškošnega dne naprej. Od binškošnega dne naprej je Ona že Kraljica nebes, ko je bila deležna drugega prihoda Božjega Duha (prvi prihod je bil na dan Oznanjenja) in Njenega celostnega pobožanstvenja. Poduhovljenje osebe je že zaključeno na binškošni dan. Ona je že sedaj Kraljica, zato ne bo postala Kraljica leta 1917. Leto 1917 je grozljivo, ker je leto zakraljevanja malega roga.

Kot Kraljica se je prikazala v Fatimi in napovedala, da se bo prihodnje Kraljestvo Božjega ljudstva uresničilo prek Nje. Božje ljudstvo, kot je napovedano, bo zakraljevalo samo v primeru, ko bo med njim in Njo prišlo do popolne edinosti, ki je podobna zedinjenosti hipostaz v Sveti Trojici. Tedaj se bo Cerkev razvila do svoje najvišje rasti. Edinost Svete Trojice v Božjem ljudstvu ga bo povzdignila do kraljevanja, ki ga je napovedal Danijel. O tem kraljevanju Božjega ljudstva so apostoli vprašali Kristusa na dan Vnebohoda: "Ali boš v tem času obnovil izraelsko kraljestvo" (Apd I, 6)? To Izraelovo kraljestvo Božja Mati na ikonah napoveduje s simbolom zemeljskega žezla. To je znamenje zemeljske kraljevske oblasti v pod-

nebesih. Žezlo in *deržava*³⁰ označujeta kraljestvo na zemlji. Sama *deržava* je zemeljska obla. Pojav Božje Matere kot *Vladarice* napoveduje kraljestvo Božjega ljudstva na zemlji, ki bo zamenjalo Antikristovo kraljestvo.

Nikolaj: Ta skrivnost je bila razodeta imperatorju Nikolaju.

Varsonofij: Da, kraljestvo Božjega ljudstva! Mati Božja je bila in je Kraljica in v vseh časih je bila kristjanom predstavljena kot Kraljica nebes, ter tako Božjemu ljudstvu podeljuje sokraljevanje. V Njenem Srcu se vse to že uresničuje. Edinost je v Njej. V Fatimi je napovedala, da bo zmagoslavje Njenega Srca vzpostavilo mir, ki so ga obljubljali preroki.

Prevod: Silvo Novak

18. Ruski izraz je *edinosušcie*.
19. Ruski izraz je *unevestovlenie*.
20. Navajam stari prevod. Novi: *Ta se bo uprl in se povzdignil nad vse, kar se imenuje Bog ali uživa Božje čiščenje*.
21. Novi prevod ima: *človek nepostavnosti*.
22. Iguman Varsonofij hoče povedati, da so tri monarhije zadrževale prihod Lenina in komunizma v Rusijo. Pavel za Antikrista oziroma njegovega predhodnika uporablja izraz *človek greha*. Avtor Lenina smatra za Antikrista.
23. Navajam stari prevod. Novi: *Zmaj pa se je razjezil nad ženo in se bojeval proti preostalim iz njenega rodu*.
24. Ruski prevod uporablja izraz *seme*.
25. Navajam stari prevod. Novi: *... in porodila je otroka, dečka*.
26. Navajam stari prevod. Novi: *Otroci moji, ki vas ponovno rojevam v bolečini, dokler ne bo v vas izoblikovan Kristus*.
27. Novi prevod ima: *Žena, ogrnjena s soncem*.
28. Vladarska. Marija Vladarica.
29. Vrhovna oblast: zlata krogla s križcem, emblem carske oblasti.
30. Vrhovna oblast.

Razmišljanje o vlogi Karitas v slovenski spravi

V lanski zadnji, 11. številki Tretjega dne sem z zanimanjem prebral obširno razmišljanje o spravi izpod peresa našega znanega psihologa in psihoterapevta Bogdana žorža. V njem temeljito razčlenja ta kompleksni fenomen, osvetli krščanski pogled na spravo in spregovori o mestu odpuščanja v tem procesu. Ko odprto razgrne problematiko slovenske sprave, poda presenetljiv predlog, naj naša Karitas prevzame posredniško vlogo v slovenski spravi. Ta predlog je nedvomno velik izziv ne le za Karitas, ampak za vse slovenske kristjane, in prepričan sem, da se bo (marsikdo odzval nanj.

Sam pa bi se rad dotaknil le 6. točke Žorževega razmišljanja, **Odpuščanje in pozabljanje**, in jo nekoliko dopolnil. Avtor v njej ugotavlja, da se odpuščanje pogosto povezuje s pozabljanjem in da včasih slišimo celo trditve, da je neka krivica odpuščena šele, ko je pozabljena. Kot psihoterapevt pokaže, da so takšne trditve zmotne, ker travm (krivic) ne pozabimo, ampak jih le potisnemo v podzavest. Rek "odpustiti in pozabiti" (in še bolj "pozabiti in odpustiti") je torej zgrešen.

Dokler se giblemo na **psihološki** ravni, je res tako. Odpuščanje ni vezano na "psihološko" pozabo in ta ni in ne more biti nekakšna "krona" odpuščanja. Na **teološki** oz. globlji duhovni ravni pa se stvari spremenijo. Krščansko odpuščanje je nerazdružno povezano s tem, čemur bi lahko rekli "ontološka" pozaba. Na kaj mislim s to sintagmo, bo razvidno iz nadaljevanja.

Sveto pismo na številnih mestih govori o Božjem odpuščanju. Navedimo jih vsaj ne-

kaj. Pri Jeremiju govori Bog Izraelovi hiši: "Njihovo krivdo bom odpustil in njihovega greha se ne bom več spominjal" (Jer 31,34; prim. Heb 8,12). In pri Izaiju: "Jaz sem tisti, ki izbrisujem tvoje prestopke zaradi sebe in se ne spominjam tvojih grehov" (Iz 43,25). Še slikoviteje se izraža kralj Ezekija v svoji zahvalni molitvi k Bogu: "O Gospod, vrgel si za svoj hrbet vse moje grehe" (Iz 38,17). Že ti navedki pokažejo, da je bistvena poteza Božjega odpuščanja njegova absolutnost in brezkompromisnost. Bog se nikoli ne ustavi na pol poti, ampak gre do konca. Kadar odpusti, odpusti zares in do kraja. S svojim odpuščanjem krivice zoper njega povsem izbrise, in sicer "zaradi sebe", to je, zaradi svoje svetosti, in se jih ne spominja več. Vrže jih za svoj hrbet, se pravi dokončno razčisti z njimi, se poslovli od njih in jih da "ad acta". Z eno besedo: pozabi jih.

Prodorni krščanski mislec in teolog Romano Guardini poudarja, da Bog z odpuščanjem stori nekaj nezaslišanega: "Na novo priklič v nedolžnost to, kar je zaznamovano s krivdo in izgubljeno. Tu se dogaja novo stvarjenje ..." Ko Bog človeku odpusti, ga torej dobesedno preustvari. Človekovo bitno dno, njegovo osebnostno sredo, njegovo srce do zadnjih vlaken prenovi. "Starega" človeka se Bog ne spominja več (in dejansko ga ni več). To je ontološka pozaba z vidika Boga.

Kako pa je s to pozabo pri človeku? Človek kot Božja podoba in kristjan kot Božji otrok je poklican, da ravna podobno kakor Bog. Po Svetem pismu nam Bog kliče: "Bodite sveti, ker sem jaz svet" (3 Mz 11,44). Krist-

jan je dolžan posnemati Božje usmiljenje in velikodušno odpuščati. Tudi njegovo odpuščanje se ne sme ustaviti sredi poti, temveč mora biti absolutno in brezkompromisno, celostno in popolno. Ko se (po nagibu milosti) odloči za odpuščanje, mora storjeno mu krivico vreči za svoj hrbet in se je ne več spominjati. Ne sme je več pogrevati in se spogledovati z njo, ne pestovati užaljenosti in zamere, ampak jo mora dokončno predelati, razčistiti in prekiniti z njo. Skratka, v najglobljem, ontološkem pomenu mora nanjo pozabiti. Le tako lahko osvobodi in ozdravi sebe, na neki način pa tudi svojega rablja.

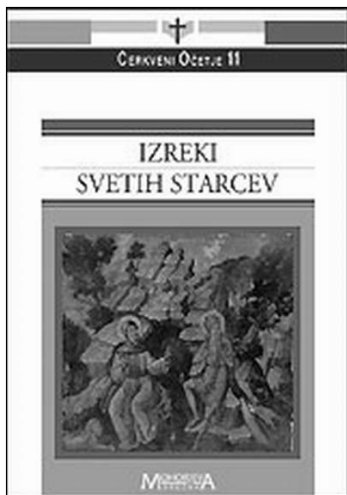
Če zdaj v tej luči premislimo pogosto slišani stavek: "Odpuščam, ne morem pa pozabiti", moramo reči, da je v nekem smislu gotovo upravičen in resničen: psihološka pozaba krivice je res nemogoča in se zato od nikogar ne more zahtevati. Žal pa se v tem stavku lahko skriva nekaj drugega: nezmožnost ali vsaj nepripravljenost, da bi – po Božjem

vzoru – krivico popolnoma odpustili, enkrat za vselej opravili z njo; z drugo besedo: v ontološkem smislu pozabili nanjo. To pa ni v korist ne človekovi osebnosti ne naši družbeni spravi.

In še vprašanje: Ali je odpuščanje kristjana dolžnost ali (samo) krščanska krepost? Na podlagi dveh dopolnjujočih se evangelijskih odlomkov (Mt 18,21-23 in Lk 17,3-5) naš priznani psihoterapevt postavi pomembno razlikovanje, ki temelji na reakciji krivca (njegovo obžalovanje ali neobžalovanje): Če krivec prosi odpuščanja, smo mu kot kristjani dolžni odpustiti; če krivice ne obžaluje, pa smo povabljeni, da mu odpustimo. K temu nas kliče Božji (prim. Ezk 16,62-63) in Jezusov zgled (prim. Lk 23,34). Kdor hoče biti pokončen kristjan, se bo temu vabilu tudi odzval.

-
1. R. Guardini, *V srcu Boga*, Koper (Ognjišče) 1990, str. 40.

Izreki svetih starcev
 Apophthégmata hagíon
 gerónton,
 Abecedna zbirka,
 prevedla Jasna Hrovat,
 MD Celje 2002

Prevod apoftegem ali izrekov puščavskih očetov (v zbirki Cerkveni očetje), ki ga v našem prostoru z veseljem pozdravljamo, pomembno dopolnjuje seznam slovenskih prevodov zgodnjih krščanskih piscev. Drobna knjižica izrekov z naslovom *Modrost puščave*, ki je izšla v založbi Dravljje leta 1994, namreč še zdaleč ni mogla zadovoljiti pričakovanj tistih, ki so v teh izrekih že našli obilico duhovne hrane in novih uvidov v tisto, kar se skriva za temi kratkimi, a jedrnatimi besedami. Svoj duhovni naboj izražajo izredno neposredno in pristno.

Najprej nekaj besed o sami strukturi te knjige.

Prevod je narejen po grški izdaji *Tò gerontikòn ètoi Apo-*

phthégmata hagíon gerónton, izd. P. V. Páschos, 2. izd. Ate-ne: Astér, 1970.

Za tistega, ki so mu izreki še manj domači, je gotovo dragocen uvod fr. Mirana Špeliča OFM. Tam lahko najde osnovno in tehtno razlago o tej svojski književni zvrsti, značilni za egip-tovsko meništvu v prvih krščan-skih stoletjih. Ker izreki prihajajo iz puščave in meniškega okolja, torej iz sveta, ki nam ni blizu, je gotovo potreben dolo-čen napor, da vstopimo v odnos s temi besedili in v njih najde-mo globoko splošno modrost.

Izreki so bili v prvi fazi ust-no duhovno izročilo, in kasneje zapisano, saj se je sporočilo zde-lo nekomu zelo pomembno. Skozi stoletja so se izreki tudi krajšali ali širili in prilagajali novim okoliščinam. Prenašali jih niso samo menihi, marveč tudi vsi tisti, ki jih je nemir duha vodil na razpotje vsako-vrstnih iskanj. V različnih iz-dajah so skozi zgodovino po-skušali gradivo tudi sistematsko urediti. Tako smo dobili izreke urejene po abecednem redu avtorjev izrekov. Včasih pa so združevali posamezne izre-ke v sistematične zbirke.

V knjigi je v glavnem delu pred nami prevod abecedne zbirke ali alfabeta, kjer si sku-pine izrekov posameznih očeto-v sledijo glede na prvo črko njihovega imena. Pri nekaterih očetih so navedeni osnovni av-tobiografski podatki. Dragocen je tudi dodatek, kjer najdemo po poglavjih razvrščene izreke

grške abecedne zbirke, a uvrš-čene v latinsko sistematsko zbirko, PL 73, 851-1022. Tako lahko z lahkoto najdemo izreke različnih očetov o isti temi. Npr.: O miru srca, O zdržno-sti, O kesanju, O nečistovanju, O razločevanju, itd.

Ob prebiranju tovrstne lite-rature se gotovo pojavi vpraša-nje: Kako jih brati? Kje je ključ za razumevanje? Kako združiti pojmovanje sveta in človeka, kot so ju doživljali pred 1500 leti, z današnjim pogledom sodobne globalizirane družbe?

Naš bralni pristop je v prvi fazi lahko zgolj informativen. V izrekih tako lahko iščemo podatke o načinu življenja pr-vih krščanskih menihov in o potezah njihove miselnosti.

Kdor pa hoče priti globlje, se mora zavedati, da je razume-vanje izreka nujno postavljeno v odnos učitelj-učenec. Beseda je izrečena v odnosu med bolj in manj izkušenim menihom. Vsak izrek je izraz določenega trenutka in vprašanja, kajti očetje so govorili le, če so bili vprašani in je vpraševalec imel resen in čist namen: udejanji-ti v življenju očetovo besedo. Očetov odgovor tudi nikoli ni abstrakten. Ker je konkreten, ni čudno, če nam včasih zveni pretirano in enostransko. Kljub takšnemu izvoru omogočajo univerzalno branje in se približujejo Jezusovim prilikam. Kako je to mogoče? Dejstvo je, da očetova beseda ni njegova. Prejel jo je v dolgih urah mo-litve, posta in bedenja. Ni je

prejel le zase, pač pa za človeka, ki išče pravo pot. Če beseda ne pride, potem oče molči. Izreke je potrebno brati kot evangelije. Z vero v Svetega Duha, ki je navdihoval avtorje. Potrebno je vstopiti v srčiko, v radikalnost evangelija, v noro Kristusovo ljubezen, ki je osvojila te velike borce.

In sploh: Ali ni tisto, kar je najbolj osebno, tudi najbolj splošno in se v globini dotika tudi današnjega človeka? In kdo se ne vsaj včasih bojuje z zavistjo, z žalostjo in solzami, s težavami v molitvi, s pretira-

nimi odvisnostmi in hrepeni po miru srca? Ni čudno, da jih nekateri imenujejo kar "puščavski terapevti", ki so dobro uvideli sodelovanje človeka z Božjo milostjo.

Gotovo pa je potrebno, da tisti, ki želi doumeti sporočilo izrekov, le-te bere počasi in se z njimi dolgo družijo. Vseh ne bo razumel takoj, ampak po daljšem času, tudi ne na površini, ampak v globljih razsežnostih svojega bitja.

K lažjemu razumevanju izrekov prav gotovo pripomore tudi bogato stvarno kazalo in

tako delno nadomešča odsotnost koristnih sprotnih razlag v opombah, ki jih sicer lahko najdemo v prevodih nekaterih tujih narodov (Prim. npr. *Vita e detti dei padri del deserto*. Prevod Luciana Mortari. Città Nuova, 1996). Za boljšo predstavljivost in zgodovinski okvir poskrbi seznam krajevnih imen z zemljevidom tistega okolja ter časovna preglednica. Kdor pa se želi še bolj seznaniti s tovrstno literaturo, bo našel izčrpen popis bibliografije.

s. Meta Potočnik, OSU

Spoštovani!

V prejšnji številki Tretjega dneva je po pomoti prišlo do tipkopske napake v prvem verzu Yeatsove pesmi. Opravičujemo se prevajalcu g. Mihi Pintariču za neljubo pomoto in pesem v celoti ponovno objavljamo.

Uredništvo

W. B. Yeats

Ko stara, siva boš

*Ko stara, siva boš in vsa dremava,
ob ognju kimajoč, to knjigo vzemi
in beri, in se v polsnù v skrivnost odeni,
ki oko ti iskrila je nekoč sanjava.*

*Tvoj smeh prešerni mnogi so ljubili,
in lepoto, iskren, zlagan, je vsakdo snubil,
le eden romarsko ti dušo ljubil
je in časov sled, ki so ti obraz ranili.*

*In sklonjena ob kaminu se predrami
in otožno zamrmraj, kako zbežala
Ljubezen je in jo gor čez hribe ubrala
in skrila lice med milijon zvezdami.*